JUKOLA

SUOMEN KIELI JA KIRJALLISUUS • TEKSTIT JA VUOROVAIKUTUS

Johanna Karhumäki • Elina Kouki • Maarit Jaakkola • Anna-Mari Varjonen

Digiaineiston lisämateriaali
Elisa Kilponen • Juha-Matti Tammela

SANOMA PRO OY • HELSINKI

Tiedustelut
Sanoma Pro Oy, Helsinki
puh. 020 391 000
sähköposti: asiakaspalvelu@sanomapro.fi

www.sanomapro.fi

Kustantaja: Sanoma Pro Oy
Tämä aineisto on digitaalinen rinnakkaisversio tuotteesta Jukola 1 ISBN 978-952-63-0685-8

6 kk lisenssi ISBN 978-952-63-0087-0
48 kk lisenssi ISBN 978-952-63-3715-9

Toimitus: Anni-Elina Karvonen, Riikka Vakkuri
Ulkoasu ja taitto: Anne-Marie Paakkari
Kuvitus: Ilmari Hakala, Janne Harju, Ilona Partanen, Jukka Pylväs
Kuvatoimitus: Kati Koivikko
Kannen kuva: Myyrmäen juna-aseman seinäkuva: Salla Ikonen, Haaveileva naikkonen. 2015.
www.sallaikonen.com / valokuva: Mikko Hannula, Sanoma Lifestyle

© Johanna Karhumäki, Elina Kouki, Maarit Jaakkola, Anna-Mari Varjonen, Elisa Kilponen, Juha-Matti Tammela ja Sanoma Pro Oy

Kopiointiehdot
Tämä teos on digitaalinen oppikirja, joka on suojattu tekijänoikeuslailla (404/61).

Sisällys

KURSSIN ALUKSI 5
Kurssin tavoitteet ja sisällöt 7
Kurssityö 9
Lukuvinkkejä 9

VUOROVAIKUTUSTA RYHMÄSSÄ 13
Vuorovaikutus- ja ryhmätyötaidot 15
Ryhmän jäsenenä 17

TEKSTIT VUOROVAIKUTUKSEN VÄLINEENÄ 21
Tekstilaji ja juttutyyppi 23
Teksti ja konteksti 28
Tekstien intertekstuaalisuus ja moniäänisyys 32
Kuvan ja kirjoitetun tekstin vuorovaikutus 36
Tekstikokonaisuus analysoitavana 39

TIEDONHANKINTA JA LÄHTEIDEN KÄYTTÖ 47
Mitä tieto on? 49
Lähdekritiikki ja tiedon valinnan taidot 53

AINEISTOSTA KIRJOITTAMINEN 57
Aineiston kriittinen lukeminen 59
Aineiston referointi ja kommentointi 63

KAUNOKIRJALLISUUTTA LUKEMAAN 67
Faktaa ja fiktiota 69
Kaunokirjallisuuden tekstilajeja 72
Proosa-analyysin peruskäsitteet 76
Kertoja ja näkökulma 83
Proosasta kirjoittaminen 93

KURSSIN KOKOAVIA TEHTÄVIÄ 99

HAKEMISTO 108

KURSSIN

ALUKSI

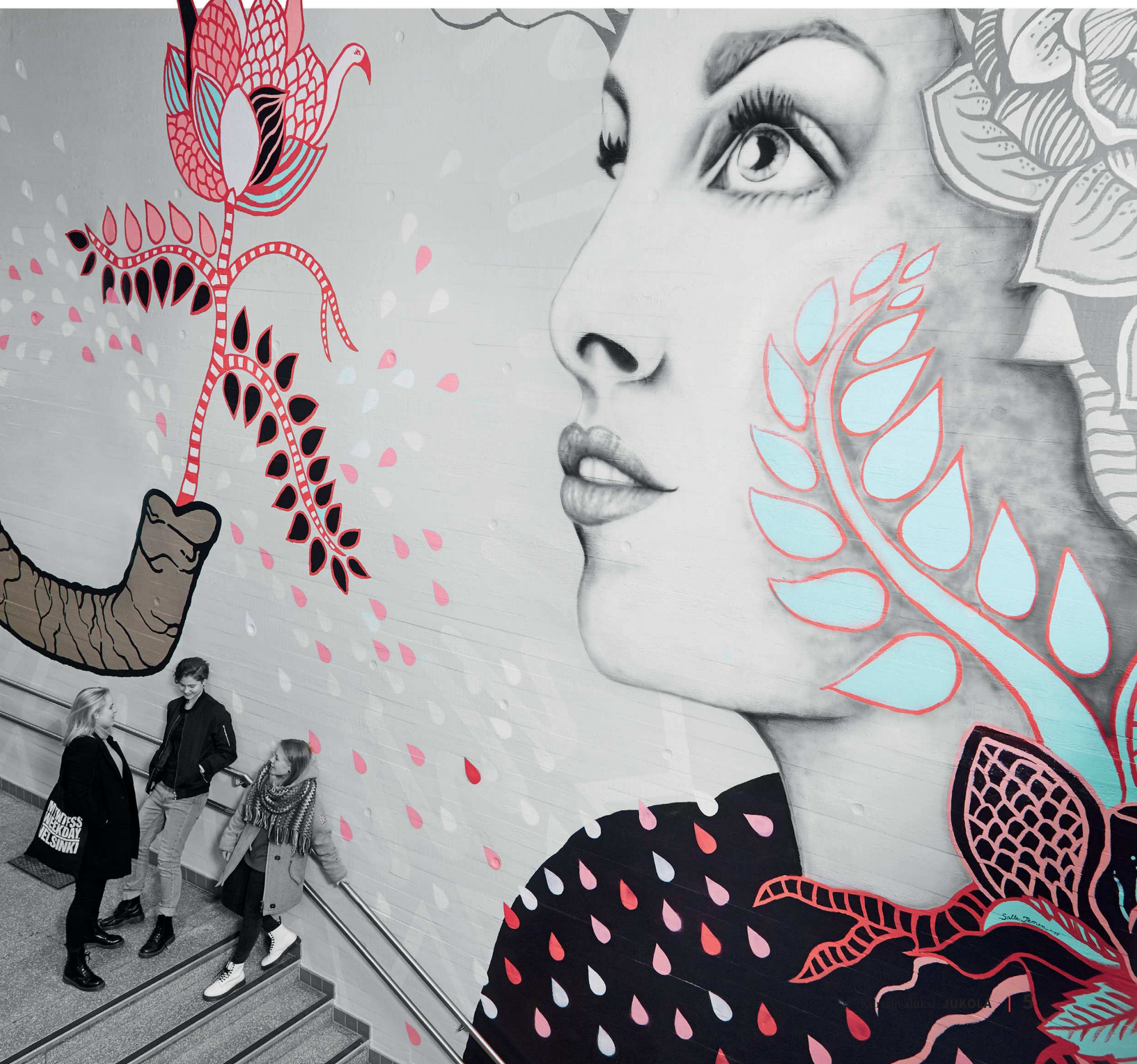

LUKION SUOMEN KIELI JA KIRJALLISUUS

ÄI1
TEKSTIT JA VUOROVAIKUTUS

Kurssin lähtökohtana on vuorovaikutus- ja ryhmäviestintätaitojen kehittäminen. Erilaisia tekstilajeja ja tekstikokonaisuuksia erittelemällä sekä niistä keskustelemalla ja kirjoittamalla perehdytään lisäksi aineistosta kirjoittamiseen, proosa-analyysiin, tekstien monitulkintaisuuteen, kontekstuaalisuuteen, intertekstuaalisuuteen ja lähdekriittisyyteen. Samalla kehitetään myös tiedon hankinnan ja arvioinnin taitoja.

ÄI2
KIELI, KULTTUURI JA IDENTITEETTI

ÄI3
KIRJALLISUUDEN KEINOJA JA TULKINTAA

ÄI4
TEKSTIT JA VAIKUTTAMINEN

ÄI5
TEKSTI JA KONTEKSTI

ÄI6
NYKYKULTTUURI JA KERTOMUKSET

ÄI7
PUHE- JA VUOROVAIKUTUSTAITOJEN SYVENTÄMINEN

ÄI8
KIRJOITTAMISTAITOJEN SYVENTÄMINEN

ÄI9
LUKUTAITOJEN SYVENTÄMINEN

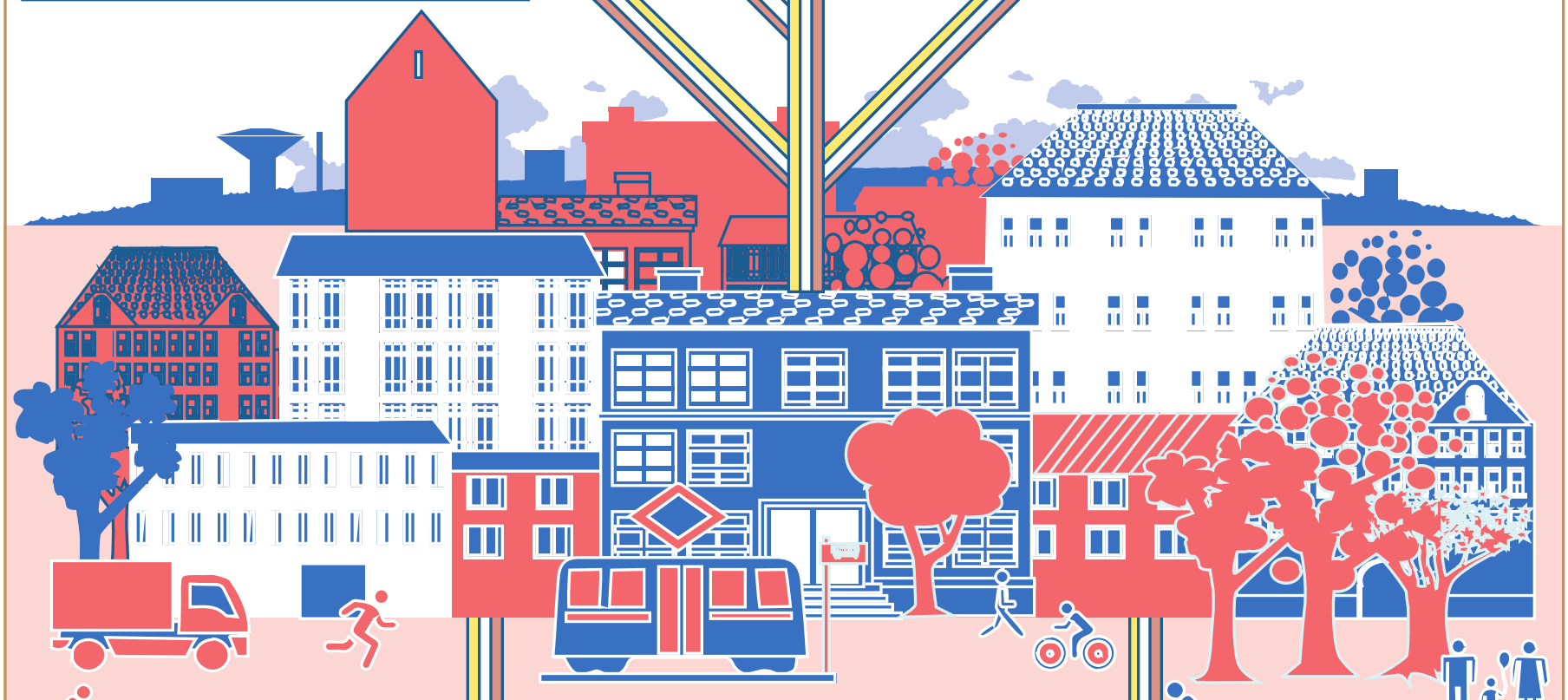

MONILUKUTAITO

TEKSTITAIDOT

MEDIA VIESTINTÄ KULTTUURI
KIELI KIRJALLISUUS

Kurssin tavoitteet ja sisällöt

ÄIDINKIELEN JA KIRJALLISUUDEN opiskelu on päämäärätietoista toimintaa. Opiskelun tavoitteena on vuorovaikutustaitojen kehittäminen ja monilukutaidon syventäminen tekstitaitoja kartuttamalla eli monenlaisia tekstejä analysoimalla, tulkitsemalla, arvioimalla ja tuottamalla. Vuorovaikutuksen välineenä kieli mahdollistaa ajatusten, tunteiden ja mielipiteiden esittämisen, fiktiivisten maailmojen rakentamisen sekä tiedon hankkimisen ja välittämisen.

Lukion äidinkielen ja kirjallisuuden kurssien sisällöt ja tavoitteet määritellään opetussuunnitelman perusteissa. Kurssit muodostavat kokonaisuuden siten, että kullakin kurssilla opiskellaan äidinkielen ja kirjallisuuden oppisisältöjä eri näkökulmasta.

Kurssilla 1, jonka nimi on *Tekstit ja vuorovaikutus,* syvennetään käsitystä kielestä, tekstien monimuotoisuudesta ja vuorovaikutuksen keinoista. Opetussuunnitelma korostaa monilukutaidon sekä tavoitteellisen ja tarkoituksenmukaisen vuorovaikutuksen merkitystä. Opiskelijat kehittävät taitojaan kuuntelijoina, puhujina, lukijoina ja kirjoittajina monipuolisesti ja monenlaisissa tilanteissa.

TEHTÄVIÄ

1. Keskustelkaa äidinkielen ja kirjallisuuden opiskelusta.

a. Muodostakaa 3–4 hengen ryhmät.

b. Muistelkaa, mitä kaikkea olette peruskoulun äidinkielen ja kirjallisuuden oppitunneilla opiskelleet: mitä aihealueita ja taitoja?

c. Missä taidoissa katsotte tarvitsevanne lisäoppia?

d. Mikä on mielestänne äidinkielen opiskelun tehtävä? Entä kirjallisuuden opiskelun?

e. Raportoikaa lopuksi muille ryhmille keskustelunne pääpiirteet.

2. Pohtikaa 3–4 hengen ryhmissä, mihin kaikkeen ihminen käyttää joko kirjoitettua tai puhuttua kieltä. Laatikaa pohdintojenne perusteella lista kielen tehtävistä. Verratkaa listoja muiden ryhmien kanssa ja pohtikaa, ovatko listat kattavia.

TEHTÄVIÄ

3. Kirjoita opettajalle kirje, jossa kerrot itsestäsi äidinkielen ja kirjallisuuden opiskelijana. Mitkä asiat erityisesti kiinnostavat, mikä on ollut hauskaa ja mikä mahdollisesti vaikeaa? Voit ideoida kirjeesi sisältöä alla olevien apukysymysten avulla. Kirjoita havainnollisesti, kerro kokemuksiasi ja ajatuksiasi, anna esimerkkejä.

Lukijahistoria: Milloin opit lukemaan? Mitä kirjoja muistat lapsuudestasi? Mitä kirjoja muistat lukeneesi alakoulussa ja yläkoulussa? Mitä olet lukenut vapaa-aikana? Millaisesta lukemisesta olet eri ikävaiheissa erityisesti pitänyt? Miten olet muuttunut lukijana? Mitä kirjoja haluaisit lukea tulevaisuudessa? Mitä lukeminen sinulle merkitsee?

Kirjoittaminen: Millaisia tekstejä olet kirjoittanut koulussa? Mikä kirjoittamisessa on ollut mukavaa? Mikä on ollut vaikeaa? Kirjoitatko myös vapaa-aikanasi jotakin, esimerkiksi blogia tai runoja? Osallistutko verkkokeskusteluihin?

Puhuminen: Mitä on jäänyt mieleesi koulussa pitämistäsi puhe-esityksistä (ota huomioon äidinkielen ja kirjallisuuden lisäksi myös muiden oppiaineiden tunneilla mahdollisesti pitämäsi esitykset tai esitelmät)? Oletko pitänyt koskaan puhetta koulussa, urheiluseuran tapahtumissa tai vaikkapa perhejuhlissa? Miten suhtaudut esiintymiseen ja esitelmän tai puheen pitämiseen? Miten suhteesi esiintymiseen on muuttunut vuosien varrella? Osallistutko mielelläsi keskusteluihin, joissa saat kertoa omia mielipiteitäsi?

Media: Miten seuraat ajankohtaisia tapahtumia? Mitä sanoma- tai aikakauslehtiä luet? Oletko itse ollut mukana jonkin lehden tekemisessä (esimerkiksi koulussa luokkalehden)? Mitä luet tai katsot internetistä? Seuraatko jotakin blogia tai vlogia? Mitä katsot televisiosta? Millaisista elokuvista pidät?

Suhde kieleen: Mitä suomen kieli sinulle merkitsee? Onko sinulla läheinen suhde johonkin muuhun kieleen, esimerkiksi ulkomailla asumisen tai kaksikielisyyden takia?

Teatteri ja elokuva: Mitä teatteriesityksiä muistat nähneesi? Käytkö teatterissa vapaa-aikana? Oletko itse ollut mukana teatteriesityksen tekemisessä? Mikä on mielestäsi paras elokuva, jonka olet nähnyt? Miksi? Oletko itse tehnyt videoelokuvia tai vastaavia?

Erityiset kiinnostuksen kohteet: Onko suhteesi johonkin äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineen osa-alueeseen erityisen läheinen? Millaisia äidinkielen ja kirjallisuuden, ilmaisutaidon tai median valinnaiskursseja olet peruskoulussa suorittanut?

Muistot: Minkälaisia muistoja sinulla on äidinkielen ja kirjallisuuden opiskelusta? Kerro esimerkkejä.

Odotukset: Mitä odotat lukion äidinkielen ja kirjallisuuden opiskelulta? Onko jotakin, mikä sinua etukäteen pohdituttaa oppiaineen opiskelussa (kirjallisuuden lukeminen, kirjoittaminen, esiintyminen, oma kielitaustasi, mahdollinen lukivaikeus, kielioppi, oikeakielisyys, tekstianalyysien tekeminen tms.)?

Kurssityö

LUKUPÄIVÄKIRJOJA ON MONENLAISIA, ja moni on pitänyt sellaista jo aiemminkin. Tämän kurssin aikana tehdään lukupäiväkirja, jonka avulla perehdytään erityisesti kirjallisuuden lajityyppeihin. Luettavaksi valitaan jotain tiettyä kirjallisuudenlajia edustava teos.

Lukupäiväkirjan voi laatia Lukuvinkkejä-listalta valitusta teoksesta.

TEKSTIOPPI:
Lukupäiväkirja, s. 127.

Lukuvinkkejä

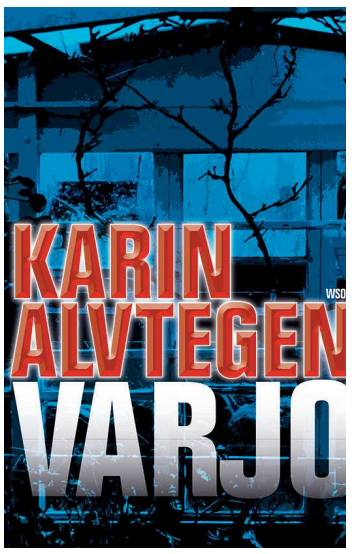

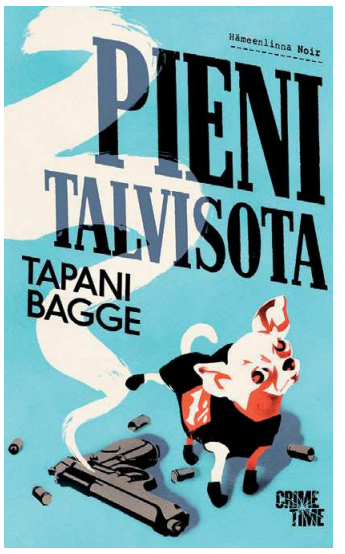

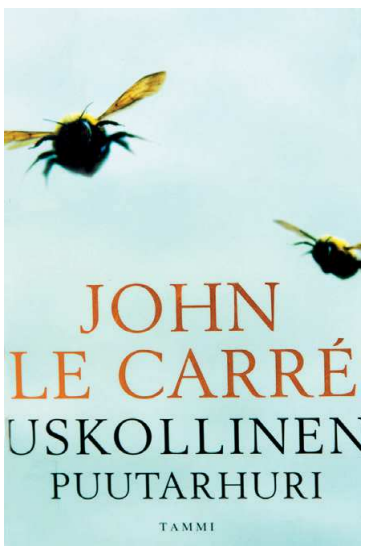

Rikos (eri alagenrejä)

- **Alvtegen** Karin, *Varjo*. 2007.
- **Bagge** Tapani, *Havannan kuu*, 2014, tai *Pieni talvisota*, 2015.
- **Chandler** Raymond, *Syvä uni*. 1939.
- **Christie** Agatha, *Eikä yksikään pelastunut,* 1939, tai jokin muu Christien romaani.
- **Ellis** Bret Easton, *Amerikan Psyko*. 1991.
- **Fleming** Ian, *Elä ja anna toisten kuolla*. 1954.
- **Forsyth** Fredrick, *Shakaali*. 1971.
- **Grisham** John, *Kanteiden kuningas*, 2003, tai jokin muu Grishamin romaani.
- **van Gulik** Robert, *Kiinalaiset naulamurhat*. 1961.
- **Hammett** Dashiell, *Maltan haukka*. 1931.
- **Highsmith** Patricia, *Lahjakas herra Ripley*. 1955.
- **King** Stephen, *Pedon sydän*. 1999.
- **le Carré** John, *Uskollinen puutarhuri*. 2001.
- **Lehtolainen** Leena, *Tappava säde*, 1999, *Minne tytöt kadonneet*, 2010, tai jokin muu Lehtolaisen romaani.

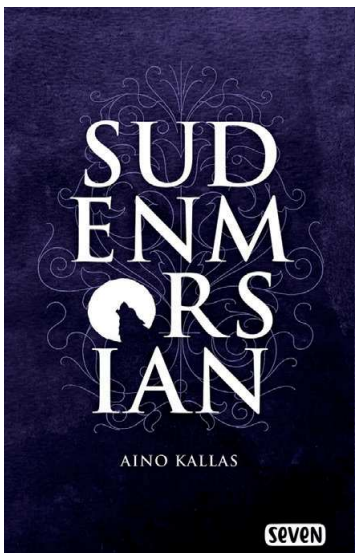

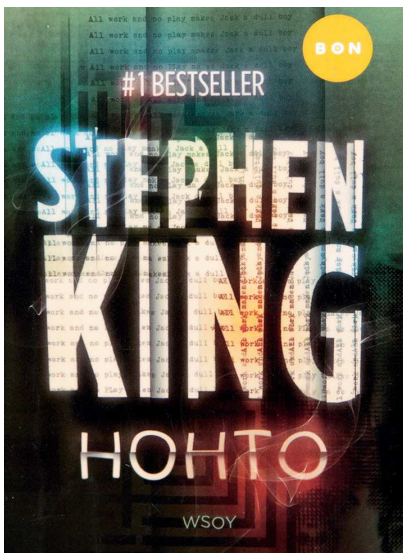

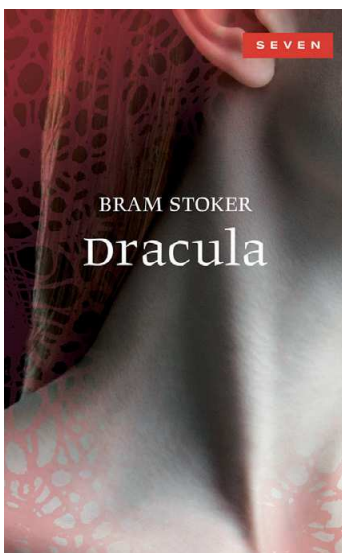

- **Remes** Ilkka, *Uhrilento*, 2001, *Ikiyö*, 2003, tai jokin muu Remeksen romaani.
- **Sjöwall** Maj ja **Wahlöö** Per, *Komisario Beck tähtäimessä*. 1971.
- **Tartt** Donna, *Jumalat juhlivat öisin*. 1992.

Kauhu

- **Kallas** Aino, *Sudenmorsian*. 1928.
- **King** Stephen, *Hohto*. 1977.
- **Poe** Edgar Allan, *Korppi ja kultakuoriainen*. 1843–1845.
- **Rice** Anne, *Veren vangit*. 1976.
- **Stoker** Bram, *Dracula*. 1897.

Scifi ja dystopia

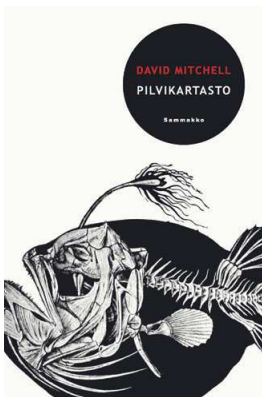

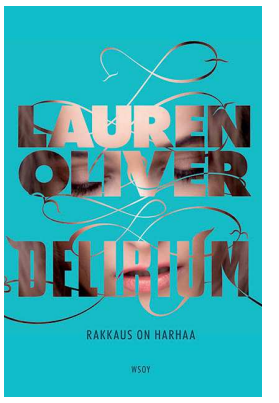

- **Adams** Douglas, *Linnunradan käsikirja liftareille*. 1979.
- **Asimov** Isaac, *Säätiö*. 1951.
- **Atwood** Margaret, *Sokea surmaaja*. 2000.
- **Banks** Iain, *Muista Flebasta*. 1987.
- **Burgess** Anthony, *Kellopeliappelsiini*. 1962.
- **Collins** Suzanne, *Nälkäpeli-trilogia*. 2008–2010.
- **Condie** Ally, *Tarkoitettu*. 2010.
- **Falls** Kat, *Veden alla*. 2010.
- **Gibson** William, *Neurovelho.* 1984.
- **Herbert** Frank, *Dyyni*. 1963.
- **Isomäki** Risto, *Sarasvatin hiekkaa*. 2005.

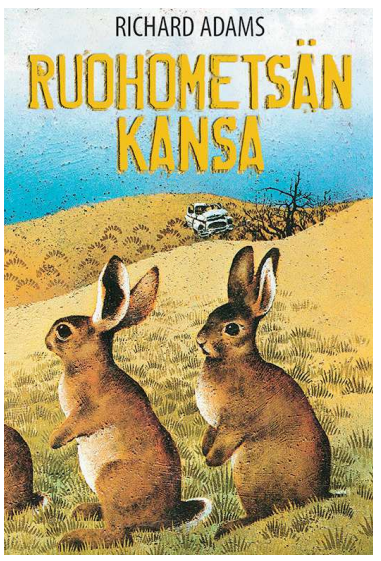

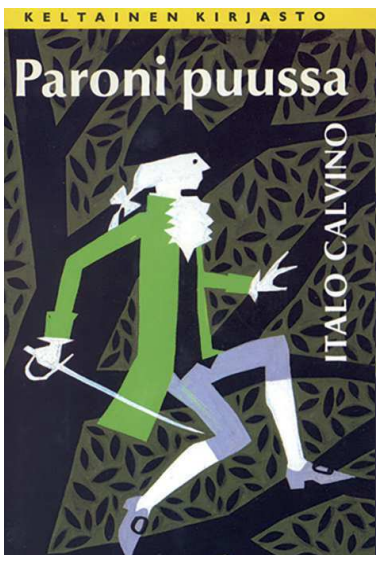

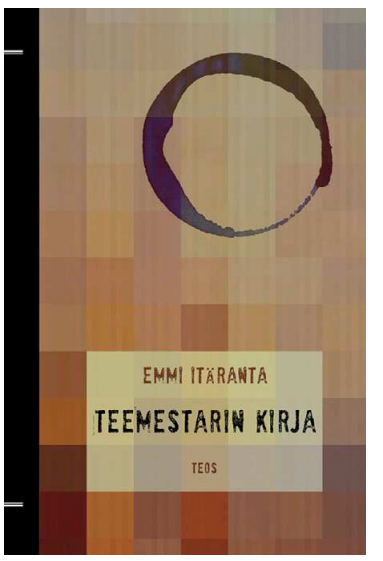

- **Itäranta** Emmi, *Teemestarin kirja*. 2012.
- **Keyes** Daniel, *Kukkia Algernonille*. 1959.
- **Lappalainen** Eija ja **Leinonen** Anne, *Routasisarukset*. 2011.
- **Le Guin** Ursula K., *Maameren tarinat*. 1968.
- **Lem** Stanislav, *Solaris*. 1961.
- **McCarthy** Cormac, *Tie*. 2006.
- **Mitchell** David, *Pilvikartasto*. 2004.
- **Näsälä** Matti, *Alais*. 2009.
- **Oliver** Lauren, *Delirium*. 2011.

Fantasia

- **Adams** Richard, *Ruohometsän kansa*. 1972.
- **Bujor** Flavia, *Ennuskivien mahti*. 2002.
- **Calvino** Italo, *Paroni puussa*. 1957.
- **Carter** Angela, *Sirkusyöt*.1984.
- **Eddings** David, *Althalus, matka maailman ääreen*. 2000.
- **Gaiman** Neil, *Coraline varjojen talossa*. 2002.
- **Kouros** Alexis, *Gondwanan lapset*. 1997.
- **Krohn** Leena, *Tainaron*.1985.
- **Pratchett** Terry, *Mort*. 1987.
- **Rowling** J. K., *Harry Potter ja Feeniksin kilta*, 2003, tai jokin muu Potter-romaani.
- **Shan** Darren, *Vampyyrin oppipoika*. 2000.
- **Tolkien** J. R. R., *Hobitti eli sinne ja takaisin*. 1937.

Historiallinen romaani

- **Dumas** Alexandre, *Monte Criston kreivi*. 1844.
- **Giordano** Ralph, *Bertinien tarina*. 1982.
- **Gray** Martin, *Kaikkien rakkaitteni puolesta*. 1972.
- **Iggulden** Conn, *Keisari, Rooman portit*. 2003.
- **Schlink** Bernhard, *Lukija*. 1995.
- **Untinen-Auel** Jean M., *Luolakarhun klaani*. 1980.
- **Uris** Leon, *Mila 18*. 1961.
- **Waltari** Mika, *Sinuhe, egyptiläinen*. 1945.

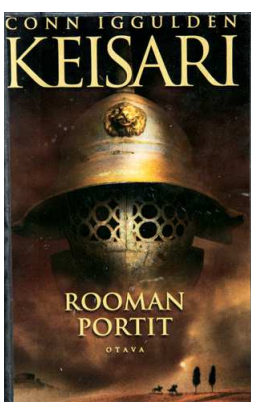

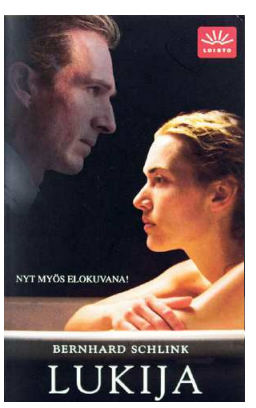

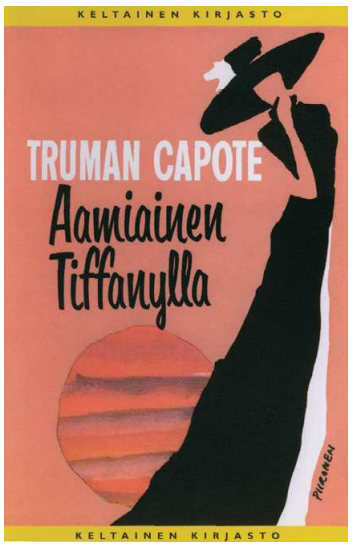

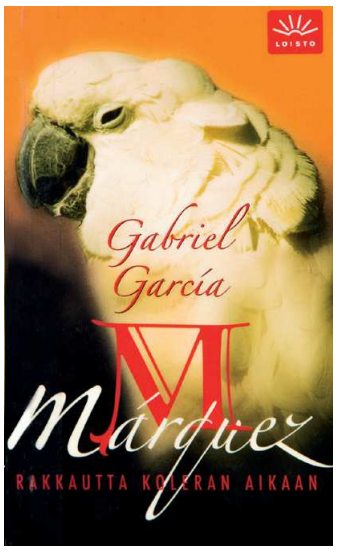

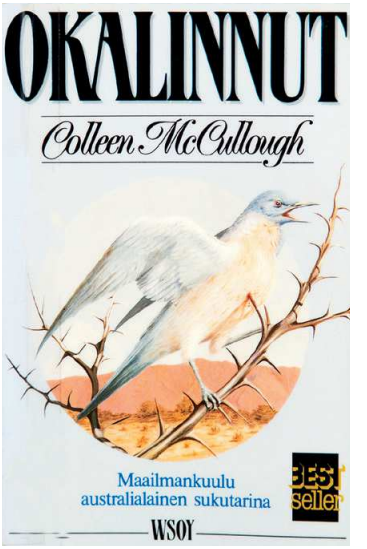

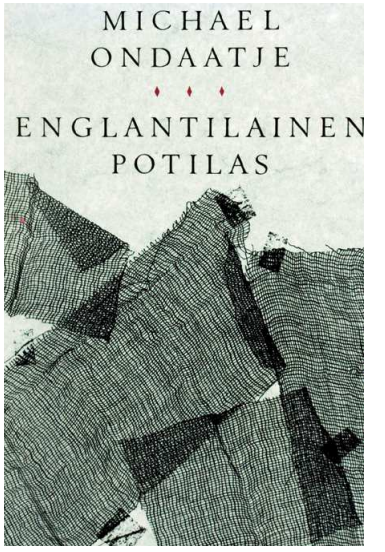

Rakkausromaani

- **Allende** Isabel, *Eva Luna*. 1987.
- **Capote** Truman, *Aamiainen Tiffanylla*. 1958.
- **Conroy** Pat, *Vuorovetten prinssi*. 1986.
- **Dumas** Alexandre, *Kamelianainen*. 1848.
- **García Márquez** Gabriel, *Rakkautta koleran aikaan*. 1985.
- **Hemingway** Ernest, *Kenelle kellot soivat*. 1940.
- **McCullough** Colleen, *Okalinnut*. 1977.
- **McEwan** Ian, *Sovitus*. 2001.
- **Mitchell** Margaret, *Tuulen viemää*. 1936.
- **Ondaatje** Michael, *Englantilainen potilas*. 1992.

Filosofinen pohdinta

- **Coelho** Paolo, *Alkemisti*, 1988, tai muut Coelhon teokset.
- **Gaarder** Jostein, *Sofian maailma*. 1991.
- **Hesse** Hermann, *Siddhartha*. 1922.
- **Kokko** Yrjö, *Pessi ja Illusia*. 1944.
- **de Saint-Exupéry** Antoine, *Pikku prinssi*. 1943.

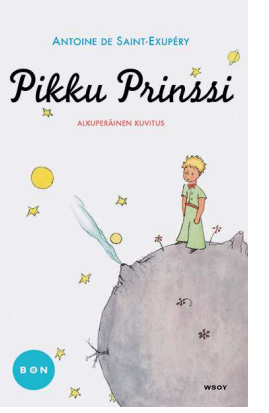

VUOROVAIKUTUSTA

RYHMÄSSÄ

Minkälaista ryhmätyö on parhaimmillaan, ja mitä taitoja se edellyttää osallistujilta?

ALOITUSTEHTÄVÄ

1. **Minkälaisia kokemuksia sinulla on ryhmätyöskentelystä? Valitse väittämistä vähintään kaksi.**

A. Pidän ryhmätyöskentelystä.

B. Minusta ryhmätyöt ovat tehottomia.

C. Työskentelen mieluummin yksin kuin ryhmässä.

D. Minusta on mukava jakaa tietoja ja mielipiteitä muiden kanssa ryhmässä.

E. Ryhmätyöt vievät paljon aikaa, mutta usein lopputulos on parempi kuin mihin yksin olisin pystynyt.

F. Hyvässä ryhmässä työskenteleminen on mukavampaa kuin yksin työskenteleminen.

G. Ryhmätöitä tehdessä työmäärä ei aina jakaudu tasaisesti, koska jotkut voivat väistellä vastuuta.

2. **Muodostakaa 3–4 hengen ryhmä, jossa pohditte ryhmätöiden tekemisen hyviä ja huonoja puolia.**

a. Esitelkää vuorotellen toisillenne tehtävässä 1 valitsemanne väittämät, jotka kuvaavat suhtautumistanne ryhmätyöskentelyyn. Perustelkaa näkemyksenne.

b. Keskustelkaa ryhmätyöskentelykokemuksistanne: minkälaiset ryhmätyöskentelyn järjestämiseen liittyvät asiat saattavat vaikeuttaa työn sujumista (esim. työskentelyohjeet, tavoitteiden asettaminen, työskentelyn ajankohta, työskentelytila ja työskentelyyn varattu aika)?

c. Pohtikaa konkreettisia keinoja, joilla ryhmä voi rakentavasti puuttua tilanteeseen, kun joku tai jotkut ryhmän jäsenet ovat omaksuneet ryhmän työskentelyä hidastavia tai häiritseviä rooleja.

d. Laatikaa yhdessä vähintään viiden kohdan lista taidoista, joita ryhmätyössä tarvitaan sen onnistumiseksi. Jokainen ryhmän jäsen kirjoittaa myös itselleen muistiinpanot listasta.

e. Muodostakaa uudet 3–4 hengen ryhmät siten, että kussakin ryhmässä on sellaiset jäsenet, jotka eivät listoja laadittaessa työskennelleet samassa ryhmässä. Vertailkaa listojen perusteella näkemyksiänne ja laatikaa lopullinen lista taidoista, jotka lisäävät ryhmätyöskentelyn onnistumisen mahdollisuuksia.

Vuorovaikutus- ja ryhmätyötaidot

ÄIDINKIELEN JA KIRJALLISUUDEN tunneilla vuorovaikutustaidot ovat sekä oppimisen väline että opiskelun kohde. Vuorovaikutus- ja ryhmätyötaitoja tarvitaan sekä opiskelu- että työelämässä, koska niissä edellytetään jokaiselta aktiivista osallistumista ja oman osaamisen antamista ryhmän käyttöön. Ryhmän jäsenet sopivat tavoitteista ja pelisäännöistä, auttavat ja tukevat toisiaan. Parhaimmillaan ryhmässä opitaan tarkastelemaan asioita eri näkökulmista, mikä johtaa asioiden syvempään ymmärtämiseen.

Hyvät vuorovaikutustaidot tukevat ryhmähengen muodostumista ja edistävät yhteiseen tavoitteeseen pääsemistä. Kanssakäymisessä muiden ihmisten kanssa tarvitaan kuuntelemisen ja havainnoinnin taitoja, kykyä ylläpitää keskustelua ja jatkaa sitä, kykyä ottaa ja pitää puheenvuoroja sekä taitoa rohkaista ja kannustaa keskustelukumppaneita. Ryhmätyötaitojen kehittäminen edellyttää harjoittelua ja tietoa ihmisten välisestä viestinnästä sekä ryhmien toimintatavoista.

Ryhmätyötaidot voidaan jakaa tehtävä- ja ryhmäkeskeisiin taitoihin. Tehtäväkeskeiset taidot edistävät ryhmän tavoitteen saavuttamista, ryhmäkeskeiset suotuisan ilmapiirin syntymistä.

▶▶ *Ryhmässä tarvittavat vuorovaikutustaidot voi jakaa tehtäväkeskeisiin ja ryhmäkeskeisiin taitoihin.*

TEHTÄVIÄ

1. Järjestäkää keskusteluharjoitus vaiheittain.

a. Päättäkää aluksi koko ryhmän kesken, mitkä kaksi keskustelunaihetta valitsette seuraavista:

A. Millaisia tietoja ja taitoja lukiossa tulisi oppia myöhempää elämää varten?
B. Pitäisikö täysi-ikäisyyden/äänestämisen alarajaa laskea tai nostaa?
C. Mistä aineksista syntyy menestyselokuva?
D. Suomalaisnuoret menestyvät oppimistutkimuksissa, mutta koulussa ei tutkimusten mukaan viihdytä kovin hyvin. Miksi? Mitä asialle voisi tehdä?
E. Miten koulussa voidaan eri oppiaineissa tukea vuorovaikutus- ja esiintymistaitojen kehittymistä?

b. Muodostakaa 3–5 hengen pienryhmiä siten, että puolet ryhmistä keskustelee toisesta ja puolet toisesta valitusta aiheesta sovitun ajan.

c. Järjestäkää molemmista aiheista yleiskeskustelu, johon valitaan edustaja kustakin pienryhmästä. Muut opiskelijat toimivat samaan aikaan keskustelujen tarkkailijoina ja tekevät muistiinpanoja keskustelun etenemisestä.

Tarkkailijat voivat kiinnittää huomiota mm. seuraaviin asioihin:
- puheenvuorojen jakautuminen ryhmissä
- keskustelun ilmapiiri
- keskustelun monipuolisuus
- asiassa pysyminen.

d. Arvioikaa yleiskeskustelujen onnistumista siten, että keskusteluja tarkkailleet kertovat tekemistään havainnoista ja antavat rakentavaa palautetta keskustelijoille. Keskusteluun osallistuneet kommentoivat käytyä keskustelua omasta näkökulmastaan.

TEKSTIOPPI:
Rakentava palaute, s. 187.

Ryhmän jäsenenä

RYHMÄSSÄ ON USEIN virallisia ja epävirallisia rooleja, koska ihmiset ovat erilaisia ja toimivat eri tavoin. Muun muassa persoonallisuus ja kokemus vaikuttavat siihen, minkälaiset valmiudet itse kullakin on ryhmässä työskentelemiseen. Puheenjohtajan, sihteerin, pöytäkirjan tarkastajien ja ääntenlaskijoiden roolit ovat niin sanottuja virallisia rooleja, kun taas epäviralliset roolit syntyvät ja kehittyvät ryhmän vuorovaikutuksessa. Roolit myös usein vaihtelevat ryhmäviestintätilanteessa, eli ryhmän jäsenet toimivat monissa eri rooleissa.

ROOLIT RYHMÄSSÄ

Rooleja, jotka edistävät ja helpottavat ryhmän työskentelyä:

- **Johtaja** kantaa vastuun ryhmälle annetun tehtävän suorittamisesta ja tekee ongelmatilanteissa ratkaisuja.
- **Raportoija** tekee muistiinpanoja, kirjaa tärkeitä näkökohtia ja nostaa niitä esille tarvittaessa, kun muut eivät niitä muista tai huomaa.
- **Asiantuntija** hallitsee asiat ja pystyy perustelemaan erilaiset vaihtoehdot. Hänen puoleensa muut kääntyvät vastauksia hakiessaan ja ongelmia ratkaistessaan.
- **Jäsentäjä** täsmentää keskustelua kysymällä tarkentavia kysymyksiä sekä karttamalla, missä mennään ja mihin pitäisi edetä.
- **Luova ideoija** esittää uusia ideoita ja erilaisia menettelytapoja tavoitteiden saavuttamiseksi tai ongelmien ratkaisemiseksi.
- **Kriitikko** kyseenalaistaa asioita ja esittää pohdittavaksi erilaisia näkökantoja tai ratkaisumalleja. Hän edellyttää ryhmältä harkintaa ja kunnon perusteluja.
- **Kannustaja** ymmärtää ja arvostaa muiden mielipiteitä ja ehdotuksia. Hän on ystävällinen ja antaa tunnustusta.
- **Sovittelija** hakee kompromisseja ja selvittää mielipide-eroja sekä rauhoittaa tilannetta esimerkiksi huumoria käyttäen.

Rooleja, jotka hidastavat tai häiritsevät ryhmän työskentelyä:

- **Narsisti** puhuu paljon ollakseen jatkuvasti esillä: hän korostaa omaa osuuttaan ja merkitystään ryhmässä eikä jaksa paneutua toisten ehdotuksiin, saati keskustella niistä.
- **Saivartelija** tarttuu mitättömiin seikkoihin ja vaatii ryhmää keskittämään huomionsa epäolennaisuuksiin.
- **Jarruttaja** ei hyväksy kenenkään ehdotuksia, on eri mieltä muiden kanssa ja esittää väitteitä, joita ei pysty perustelemaan vakuuttavasti.
- **Riitapukari** keskittyy eripuran synnyttämiseen. Hän arvostelee, on negatiivinen, vähättelee muiden tekemää työtä ja heidän näkemyksiään sekä asettuu perusteetta muiden yläpuolelle.
- **Klikkiytyjä** pyrkii muodostamaan ryhmän sisälle pieniä klikkejä kähmimällä ja juonittelemalla. Hän hakee liittolaisia, joiden kanssa voi arvostella muiden tekemisiä.
- **Välinpitämätön** ei osallistu ryhmän työskentelyyn vaan on omissa oloissaan. Hän ei ole kiinnostunut annetusta tehtävästä eikä asetetuista tavoitteista.
- **Raataja** tekee töitä enemmän kuin hänen tehtäväkseen on annettu, myös ne työt, jotka muiden olisi pitänyt tehdä, jolloin hän omalla raatamisellaan pilaa ryhmädynamiikan.

TEHTÄVIÄ

1. **Järjestäkää keskusteluharjoitus hyödyntämällä aineistona kolumnia *Keskustelun loppu?***

a. Muodostakaa 3–5 hengen ryhmiä.

b. Lukekaa kolumni siten, että jokainen ryhmän jäsen poimii siitä itsenäisesti kolme mielestään keskeistä väittämää.

c. Vertailkaa ryhmässä poimintojanne ja päättäkää, mikä on yhteinen valintanne kolumnin kolmeksi keskeiseksi väittämäksi.

d. Keskustelkaa väittämistä ja niiden herättämistä ajatuksista.

e. Esitelkää ryhmittäin toisillenne kokoamanne väitteet ja niistä käymänne keskustelu.

f. Käykää ryhmien esitysten jälkeen yleiskeskustelu aiheesta ja erityisesti siitä, miten keskustelu kasvotusten eroaa teknisten laitteiden avulla tapahtuvasta keskustelusta.

MERKINTÖJÄ

Keskustelun loppu?

Helsingin Sanomat
PÄÄKIRJOITUS 19.5.2012
Hannu Pulkkinen

Olemmeko menettämässä keskustelun taidon? En nyt tarkoita netin oksennuspaikkoja, tv:n muka-keskusteluja tai tieteellisiä debatteja vaan ihan tavallisia tilanteita. Olethan nähnyt ravintolassa seurueen, joka istuu ääneti päät painuksissa? Meneillään ei ole ruokarukous vaan älypuhelinten näpräys. Ollaan yhdessä eikä silti olla.

Siellä ja täällä oleminen on tullut myös työpaikoille. Koska tietokoneita, tabletteja ja kännyköitä saa käyttää kokouksissa ja seminaareissa, osallistujat ovat vain puolittain läsnä. Omassa asiakohdassa toki tullaan mukaan, mutta yhteinen keskustelu ja sitoutuminen ovat hukassa. Illalla kotiin palataan moikkaillen mutta vetäydytään pian verkkokavereiden pariin tai kuka mihinkin etäaskareeseen.

Verkottuneen ihmisen viestintä on ennen kaikkea kirjoittamista. Puhelinkeskustelu tuntuu jo liian hankalalta ja intiimiltä. Viestejä naputellaan missä vain: luennoilla, teatterissa, kadulla ja jopa hautajaisissa. Taitavimmat osaavat katsoa kaveriaan silmiin ja samanaikaisesti peukaloida pöydänkulman suojissa viestin toiselle.

Jokainen meistä tietää omasta kokemuksestaan, että uusi viestintätekniikka on erittäin addiktoivaa. Nettiriippuvuus muistuttaa huume- tai peliriippuvuutta, ja samoin keinoin sitä myös hoidetaan klinikoilla. Julkkikset ovat alkaneet kertoa nettiriippuvuudestaan samaan tapaan kuin aikaisemmin loppuun palamisesta ja masennuksesta.

Kun uudesta tekniikasta tulee arkea, siihen suhtautuminen muuttuu realistisemmaksi. Esimerkkejä verkottuneen elämän varjopuolista tulee esiin entistä enemmän. Lastenpsykiatri Jari Sinkkonen on päätynyt omakohtaisen kokemuksen pohjalta siihen tulokseen, että netti aiheuttaa suuren osan nykyihmisen kiireestä (HS 6. 4.).

Olemme keskellä suurta murrosta, joka tuottaa toisenlaista kulttuuria ja toisenlaisen ihmisen. Missä on aiheeseen liittyvä sosiologinen ja psykologinen tutkimus? Aihe on äärimmäisen kiinnostava ja ajankohtainen, mutta tietoa on liian vähän. Teknisillä laitteilla tapahtuva kom-

munikointi näyttää sopivan meille ujoille, vähäsanaisille ja omaa reviiriä suojaaville suomalaisille. Pitkien etäisyyksien maassa se on usein myös välttämätöntä.

Näistä asioista pitää puhua, mutta uutta tekniikkaa ei kannata syyttää. Digitaalinen vallankumous on voittanut, eikä paluuta ole. Me voimme kuitenkin vaikuttaa siihen, miten järjestämme kanssakäymisemme uudessa tilanteessa ja miten hyvin olemme tietoisia omista vaikuttimistamme.

MIT:n professori Shelly Turkle pohtii *The New York Timesissa* (21. 4.) Facebookin suosion syitä. Hän ei pidä Facebookia keskustelun areenana vaan keinona paeta aitoja kohtaamisia ja yksinäisyyttä. Turkle toteaa kirjassaan *Alone Together*, että online-elämä tuottaa keinotekoisia ja emotionaalisesti laiskoja suhteita. Ne ovat aina käsillä, niitä on helppo manipuloida ja niistä on helppo irtautua. Tyydytään mieluummin illuusioon ystäväpiiristä kuin kohdataan yksinäisyys ja syvempien ihmissuhteiden vaatimukset.

Kasvokkain tapahtuva keskustelu on monin verroin rikkaampaa, mutta se vaatii aikaa, eläytymistä, kärsivällisyyttä ja riskinottoa. Hyvä keskustelu on eräänlainen yhteissoitto, joka sallii tauot, soolot, kontrapunktit ja polyfoniat. Sillä on alku ja loppu, mutta aina se on erilainen. Sitä paitsi keskusteleminen tekee hyvää kehon ja mielenterveydelle.

Stephen Miller taas kuvailee kirjassaan *Conversation* keskustelua taiteeksi, joka antiikista alkaen kehittyi länsimaisen kulttuurin perustaksi. Se eli kulta-aikaa 1700-luvun Englannin kahvihuoneissa ja klubeissa. Miller on sitä mieltä, että nykyaika paremminkin tuottaa ”keskustelun estämislaitteita” kuin keskustelun taitoa. Keskustelun puute ilmenee ihmisissä masennuksena, eristyneisyytenä ja ajatusten hautomisena. Jos omat ajatukset jäävät testaamatta keskustelussa, ne voivat muuttua vaarallisiksi.

Kansalaisten väliselle keskustelulle voidaan Millerin mukaan antaa joitakin perussääntöjä. Se ei ole omien asioiden ja ongelmien vuodatusta vaan panoksen antamista yhteiselle tapahtumalle. Viha ja dogmaattisuus tappavat keskustelun. Kritiikkiä voidaan esittää, mutta hyväntahtoisesti ja kunnioittaen. Keskustelu ei ole yksityinen show. Tarinoita voi kertoa, mutta ei jaaritella. Yhtä aikaa huutaminen ei ole keskustelua. Tuohon lisäisin vielä sen, että jokaisen on saatava olla oma itsensä. Hyväntuulinen keskustelu on mukavaa, mutta positiivisuus ei saa estää vaikeiden ja vakavien asioiden käsittelemistä. Keskustelu on olemassa sitäkin varten.

Helsingin Sanomat 19.5.2012.

TEKSTIT

VUOROVAIKUTUKSEN VÄLINEENÄ

Miellämme usein tekstit pelkästään kirjoitetuiksi, sanallisiksi viesteiksi, vaikka itse asiassa ”luemme” monenlaisia tekstejä päivittäin. Mitä kaikkea nykyihmisen pitää osata lukea?

ALOITUSTEHTÄVÄ

1. **Minkälaisten erilaisten tekstien kanssa olette olleet tekemisissä tänään?**

2. **Pohtikaa, pitääkö seuraava väite paikkansa: ”Kaikki tekstit ovat pohjimmiltaan visuaalisia eli näköaistiin vetoavia.”**

Tekstilaji ja juttutyyppi

PERINTEISESTI TEKSTI-KÄSITTEELLÄ ON viitattu vain kirjoitettuihin teksteihin, mutta käsitteen merkitys on laajentunut, koska erilaisten mediatekstien määrä lisääntyy ja monipuolistuu jatkuvasti. Käsitteellä **multimodaaliset tekstit** tarkoitetaan tekstejä, joissa viesti välittyy usean eri aistin kautta. Esimerkiksi kuvat ja erilaiset graafiset esitykset ovat visuaalisia tekstejä, radio-ohjelmat auditiivisia ja elokuvat sekä erilaiset verkkotekstit audiovisuaalisia tekstejä.

Tekstejä on monenlaisia: kertovia, kuvailevia, eritteleviä, ohjailevia ja kantaa ottavia. Esimerkiksi uutiset ovat kertovia mutta myös kuvailevia tekstejä, mielipidekirjoitukset kantaa ottavia, ruokaohjeet ohjailevia ja kolumnit usein pohdiskelevia.

Tekstien erittelyssä ja tuottamisessa tarpeellinen käsite on **tekstilaji**, koska monet tekstin ominaisuudet ovat sidoksissa juuri tekstilajiin. Samaa tekstilajia edustavat tekstit ovat samankaltaisia tavoitteeltaan, rakenteeltaan ja tyyliltään. Tekstilajeja ovat esimerkiksi kirje, kertomus, runo, pöytäkirja, mainos ja blogiteksti tai vaikkapa erilaiset journalistiset tekstit, kuten uutinen, pää- ja yleisönosastokirjoitus tai kolumni.

Journalistisista teksteistä käytetään tekstilaji-käsitteen rinnalla myös nimitystä **juttutyyppi**. Erilaisten tekstilajien sijaan toimittajat puhuvat jutuista, ja arkikielessä etenkin pitkistä jutuista käytetään myös nimitystä **artikkeli**. Juttutyypit voidaan karkeasti jakaa objektiivisiin ja subjektiivisiin. **Objektiiviset juttutyypit** pyrkivät puolueettomuuteen ja tasapuolisuuteen. **Subjektiivisissa juttutyypeissä** toimittaja tuo esiin mielipiteensä ja perustelee näkemyksensä mahdollisimman vakuuttavasti.

Teksteille on tyypillistä, että ne mukautuvat toisiinsa ja ikään kuin omaksuvat itseensä toisten tekstilajien piirteitä. Tekstejä, joita on vaikea määritellä jonkin tietyn tekstilajin edustajiksi siksi, että niissä on monen eri tekstilajin piirteitä, sanotaan **hybriditeksteiksi.**

TEKSTIOPPI:
Mikä on teksti?, s. 10.

TEKSTIOPPI:
Tekstejä ja tekstilajeja, s. 13.

JOURNALISTISIA JUTTUTYYPPEJÄ

Puhtain objektiivisuuteen pyrkivä juttutyyppi on **uutinen**. Uutisen tarkoituksena on välittää tietoja tapahtumasta, joka katsotaan yleisesti merkittäväksi. **Uutiskynnyksen** ylittääkseen tapahtuman pitää täyttää **uutiskriteerit**. Jos toimittaja haluaa kommentoida uutistekstiä, hänen tulee erottaa oma mielipiteensä erilliseen, uutisen yhteydessä julkaistavaan **kommenttiin**. Kommentit ovat usein **kainalojuttuja** eli tekstejä, jotka julkaistaan pääjutun kyljessä, ikään kuin kainalossa. Esimerkiksi jos pääjutussa puhutaan lainsäädännön muutoksesta, kainalojutussa voidaan tuoda esiin muutoksen vaikutuksia tavallisten ihmisten elämään – tai toisinpäin: pääjuttuun on voitu sijoittaa tavallisen ihmisen tarina, kun taas kainalojutussa asiaa ruoditaan laajemmasta näkökulmasta.

Sanomalehdessä **uutistaustaksi** eli **featureksi** kutsutaan uutisen **taustajuttua**. Feature-juttuja ovat myös **reportaasit**, joissa toimittaja välittää tietoja ja tun-

TEKSTIOPPI:
Journalistisia tekstilajeja, s. 16.

nelmia paikan päältä. Reportaasit voivat olla joko objektiivisia tai subjektiivisia. Radiossa ja televisiossa samaa tarkoitusta ajavat erilaiset **asia-** ja **ajankohtaisohjelmat**.

Henkilökuvat ovat muotokuvia ajankohtaisista ja kiinnostavista ihmisistä. Ne perustuvat haastatteluun ja sisältävät usein kuvausta esimerkiksi haastateltavan luonteesta, tavoista ja taustasta.

Kolumni on teksti, jossa korostuu kirjoittajan rooli: kolumnistit ovat joko toimittajia tai lehden ulkopuolisia asiantuntijoita, jotka kertovat teksteissään omalla nimellään ideoitaan, näkemyksiään, mielipiteitään ja havaintojaan ajankohtaisista asioista. Henkilökohtaisuutta yleensä korostetaan kolumnin yhteydessä julkaistulla valokuvalla tai piirroksella kirjoittajasta. Toisinaan jotkut nykykolumnit muistuttavat jo enemmän henkilökohtaisia päiväkirjatekstejä tai pakinoita kuin kolumneja, koska ne eivät enää kerro maailmasta jotain yleistä ja laajasti kiinnostavaa kuten ennen (ks. **hybriditeksti**, s. 23). Kolumnin nimi juontuu latinan kielen sanasta *columna*, joka tarkoittaa pylvästä. Tällä viitataan tekstin muotoon, sillä kolumni on perinteisesti taitettu painetussa lehdessä pitkänomaiselle palstalle.

Pakina on viihdyttävä ja tarinoiva juttutyyppi, joka eroaa kolumnista siinä, että se kirjoitetaan perinteisesti nimimerkillä. Viime vuosikymmeninä pakinan lajityypin hiipuessa ja kolumnin aseman vahvistuessa pakinoitsijoiden henkilöllisyys on ollut lukijoiden tiedossa, mutta nimimerkkikäytäntö on säilynyt.

Lehtien **pääkirjoitukset** ovat luonteeltaan mielipiteellisiä tekstejä. Ne edustavat lehden virallista linjaa toisin kuin yksittäisten toimittajien kirjoittamat kolumnit ja pakinat. Pääkirjoituksen kirjoittaa yksi tai useampi pääkirjoitustoimittaja; lehden päätoimittaja ei välttämättä osallistu lainkaan pääkirjoituksen laatimiseen. Sanomalehtien pääkirjoitussivuilla julkaistaan myös toimituksen ulkopuolisten asiantuntijoiden mielipidetekstejä. Niitä kutsutaan **asiantuntija-artikkeleiksi.**

Perinteinen tapa vaikuttaa on kirjoittaa ajankohtaiseksi ja tärkeäksi näkemästään aiheesta **yleisönosastokirjoitus**. Lukijan kirjoittamaa kirjoitusta, jossa oikaistaan tai kommentoidaan jonkin lehden aikaisemman tekstin sisältämiä käsityksiä, kutsutaan **vastineeksi**. Asianosaisen vastine on julkaistava, koska sananvapauslain mukaan hänellä on oikeus saada oma näkemyksensä kuuluviin.

Arvostelu on argumentatiivinen juttutyyppi, jossa esitetään perusteltu arvio esimerkiksi jostakin kirjasta, näyttelystä, konsertista, esityksestä, levystä tai vaikkapa tietokonepelistä. Oletuksena on, että arvion kirjoittaja tuntee alan ja on siksi oikeutettu arvioimaan sen uusia tuotteita ja tapahtumia julkisesti.

TEHTÄVIÄ

1. Luonnehtikaa viereisen sivun tekstejä A–G.

a. Mikä on tekstin tarkoitus? Mihin ja miten sitä käytetään?

b. Määritelkää tekstilaji.

c. Miten teksti välittää merkityksensä?

A

Marko Forss @markoforss · Aug 8
Tsemppiä @TommiHermunen duunissa. Iso laiva kääntyy hitaasti, mutta kääntyy joka tapauksessa varmasti. maaseuduntulevaisuus.fi /maaseutu/yritt... #kyber
5 6

Marko Forss @markoforss · Aug 7
#Kuopio. Huomenna kauppakeskus #Matkus ja #Back2School instagram.com/p/6FbOSdtm75/
1 1

Marko Forss retweeted
Venla Severiina @venlaseveriina · Aug 7
@markoforss Monelle aikuiselle tuon kyllä voisi tokaista.
1 4 View conversation

Marko Forss @markoforss · Aug 7
Somekeskusteluja katsellessa ei tee mieli tokaista lapselle tai nuorelle "käyttäydy kuin aikuinen".
56 95

Marko Forss retweeted
Poliisitarkastaja @TimoKilpelainen · Aug 6
Uusin #blogi Miten menee niin kuin omasta mielestä? luettavissa poliisi.fi/poliisista_pai... #poliisi #koulu #ääriajattelu #ääriliike #someraivo
21 23

B

C

D

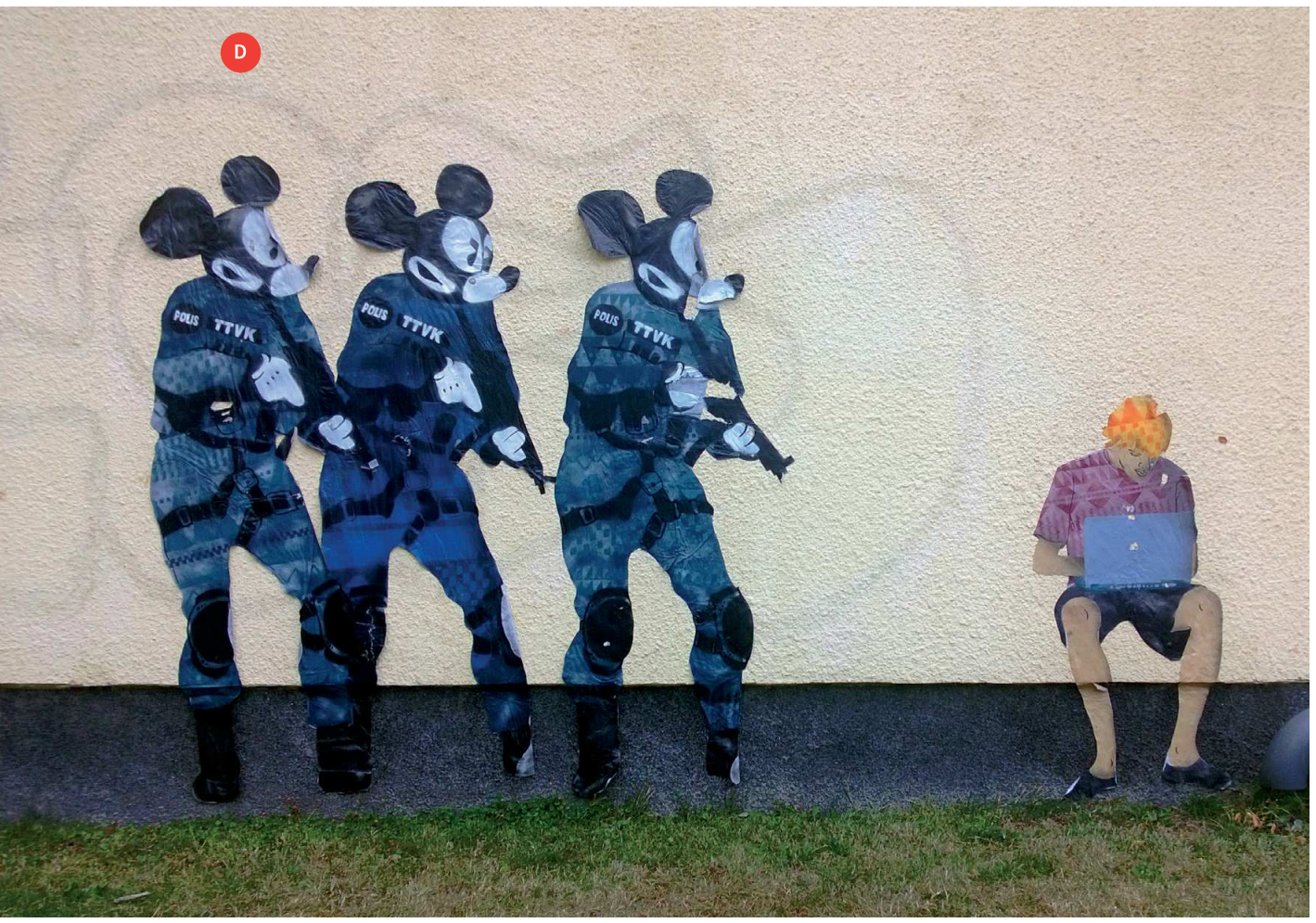

Lapsen uni E

Tuli enkeli taivaasta,
makkara kädessä,
ja antoi sen minulle –
voi kuinka se maistui!
Ja enkeli sanoi: tule taivaaseen!
Ja me mentiin. Ja siellä istui jumala.
Tikkukaramelli suussa.
Ja antoi sen minulle.
Ja se vasta maistui!
Ja jumala sanoi: lihaa aina vaan
köyhille lapsille,
ja leivoksia päälle,
ja j ä ä t e l ö ä!
Ja kaikki söi.
Ja kaikkien vatsat
inisivät tyytymyksestä.
Ja jumala sanoi:
kuka siellä niin kauniisti laulaa?

Elmer Diktoniuksen runo kokoelmasta
Kirjaimia ja kirjavia. 1956.

F

GHOSTTOWN
Madonna
Evan Bogart/Madonna Ciccone/Sean Douglas/Jason Evigan

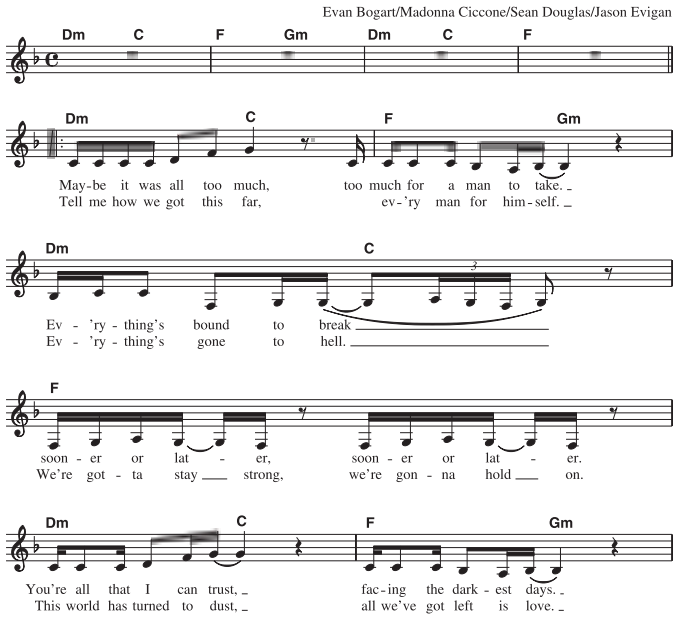

© Artemis Muziekuitgeverij B.V./ Warner/Chappell Holland B.V/Warner-Tamerlane Publishing Corp/WB Music Corp./Webo Girl Publishing Inc. Julkaistu Warner/Chappell Music Scandinavia AB/Notfabriken Music Publishing AB/Faber Music Ltd.:n luvalla.

G

TEHTÄVIÄ

2. **Pohtikaa, miten subjektiivisia tai objektiivisia oheiset juttu- ja ohjelmatyypit ovat. Perustelkaa näkemyksenne.**

TELEVISIO

- Uutislähetys
- Ajankohtais-makasiini
- Keskustelu-ohjelma
- Televisio-dokumentti

RADIO

- Radio-dokumentti
- Kuunnelma
- Puheohjelma
- Puhe- ja musiikki-ohjelma
- Juonto
- Äänitaideteos
- Radioselostus

PAINETTU LEHTI

- Pääkirjoitus
- Uutinen
- Uutistausta
- Arvostelu
- Kolumni
- Reportaasi
- Yleisönosasto-kirjoitus
- Kommentti
- Pakina

VERKKOLEHTI

- Blogimerkintä
- Kuvagalleria
- Keskustelu-palsta
- Verkkovideo
- Tiiseri (teksti, jolla houkutellaan katsojaa/lukijaa)

3. **Eritelkää sanomalehden (esimerkiksi jonkin sähköisen lehden) juttutyyppejä 3–4 hengen ryhmissä siten, että kukin ryhmä perehtyy yhteen lehden osastoon (etusivu, kotimaa, ulkomaat, kulttuuri, urheilu, tiede jne.).**

a. Mitä juttutyyppejä osastossa on?

b. Mitkä jutuista ovat selvästi uutisia? Miksi ne ovat ylittäneet uutiskynnyksen? Mitkä uutisista ovat positiivisia?

c. Millä eri tavoilla jutut yrittävät kiinnittää lukijan huomion?

d. Esitelkää erittelynne tulokset muille.

4. **Tutkikaa Cormac McCarthyn romaanista *Veren ääriin* kirjoitettua arvostelua (s. 27).**

a. Etsikää kohtia, joissa kuvaillaan henkilöä tai ympäristöä.

b. Etsikää tekstistä kohtia, joissa kerrotaan romaanin sisällöstä.

c. Miksi tekstiä voi luonnehtia argumentatiiviseksi tekstiksi, vaikka siinä on myös kertovia ja kuvailevia jaksoja?

5. **Harjoitelkaa pareittain eri tekstilajien tuottamista.**

a. Kirjoittakaa samasta aiheesta kolme eri tekstilajia.

- **Aiheet** (valitkaa yksi): väestöräjähdys, musiikkimaku, hampurilaisateria, ulkoliikunta, influenssa, suomalainen elokuva
- **Tekstilajit** (valitkaa kolme): runo, uutinen, kirje, resepti, puhe, sanakirjamääritelmä, mielipidekirjoitus, blogiteksti, tekstiviesti, nettikeskustelu

b. Lukekaa muille kirjoittamanne tekstit ja pyytäkää muita päättelemään, mitä tekstilajeja laatimanne tekstit edustavat. Keskustelkaa myös, millä perusteella tekstilaji on tunnistettavissa.

TEKSTIOPPI:
Uutisanalyysi ja uutisen kirjoittaminen, s. 71.

Tekstejä ja tekstilajeja, s. 13.

Cormac McCarthy: Veren ääriin

Cormac McCarthy: Veren ääriin
Suomennos: Kaijamari Sivill
408 s. WSOY 2012.

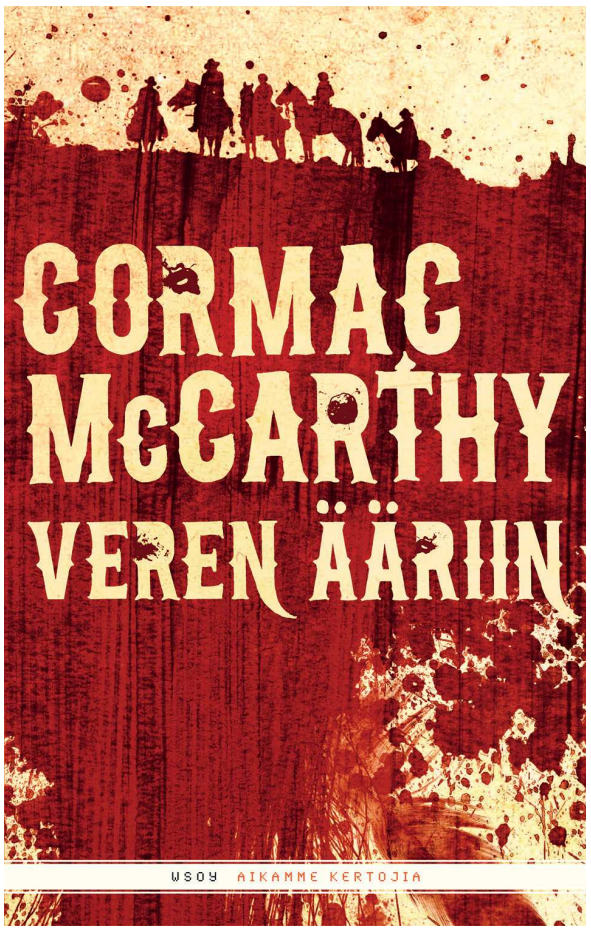

”Kuskaa, miehet, kuskaa syämmen pohjasta nyt ettekö te nää noita punanahkoja tuolla”, huutaa amerikkalaisen kirjallisuuden tähän mennessä jylhin, kiehtovin ja painajaismaisin hahmo. Hän on tuomari Holden, muodollinen sivuhenkilö, mutta todellinen tarinan veturi Cormac McCarthyn pääteoksessa *Blood Meridian*, joka vihdoin, 27 vuotta ilmestymisensä jälkeen on saatu suomennettua nimellä *Veren ääriin.*

Intiaanit ajavat jo ties kuinka monetta päivää takaa heitä ensin teurastaneita, ruutinsa jo tuhlanneita päänahanmetsästäjiä, joskus vuonna 1849, jossain Teksasin ja Meksikon rajamailla.

Tuomarin johdolla skalpeeraajat polttavat leppää hiileksi, pakenevat lepakkojen luolaan salpietarin kyllästämää guanoa hakemaan ja lopulta vetäytyvät tulivuoren laelle, ja raapivat rikkiä kivestä. Mutta mustaa ruutia ei voi jauhaa kuivana, se räjähtäisi. Vettäkään miehillä ei ole. Kun he lorottavat rivissä mustaan sotkuun, ruudinteko huipentuu kuin muinaisessa rituaalissa läntisen kirjallisuuden ehkä huimimmaksi luvuksi.

Sillä vaikka *Veren ääriin* on alusta loppuun skalpeeraajajoukon pakoa, takaa-ajoa, tappamista, silpomista ja ihmisen loputonta ruumiillista häpäisemistä, McCarthyn tekstin voima ihmisen ja maiseman maalauksessa on pakahduttava.

Hänen eksistentiaalisen lauseensa rinnalla Ilmestyskirjan tai Jobin teksti on small talkia.

Romaania olisi helppo sanoa elokuvalliseksi, mutta en sano, sillä se halventaisi McCarthyn tekstiä. Edes Sam Peckinpah ei olisi kyennyt tästä romaanista tekemään kuin lattean rapalänkkärin. *Hurja joukko* tuntuu tämän rinnalla pyhäkouluopetukselta.

Veren ääriin todistaa, että kaikkein tehokkain erikoistehoste ja voimallisin kerronnan väline on kynä ja paperi. Niillä ihminen, hänen sielunsa, typeryytensä ja kaikki maailman kauneus ja kauheus vahvistetaan niin, että vaikka niitä kuinka tapettaisiin, ne eivät koskaan kuole.

Markus Määttänen
Aamulehti 26.11.2012.

Teksti ja konteksti

TEKSTIOPPI:
Konteksti, intertekstuaalisuus ja moniäänisyys, s. 11.

YKSITTÄINEN TEKSTI EI elä tyhjiössä, koska siihen, miten teksti tulkitaan, vaikuttaa aina tekstin **konteksti**. Käsitteellä ei viitata itse tekstiin vaan siihen, missä yhteydessä teksti on ilmestynyt. Sanan konteksti voikin suomentaa asia- tai tekstiyhteydeksi.

Mitä tahansa puhuttua tai kirjoitettua, visuaalista tai auditiivista tekstiä tuottavan, samoin kuin niitä tulkitsevan, on kiinnitettävä huomiota kontekstiin. Tiedelehteen kirjoitetaan sammakosta eri tavalla kuin lastenlehteen tai runokokoelmaan, luonnonsuojelulehden lukijoille suunnattu teksti moottorikelkkasafareista on tehty eri näkökulmasta kuin moottoriurheilujulkaisuun tarkoitettu. Kavereille tekstaillaan erilaisia viestejä kuin opettajille tai vanhemmille, ja nettikeskustelupalstalla esitetään mielipiteitä toisella tyylillä kuin valtakunnan päälehdessä. On myös otettava huomioon, että tekstin merkitys saattaa muuttua kontekstin vaihtuessa. Esimerkiksi isänmaallinen juhlapuhe saattaa muuttua toisessa kontekstissa parodiaksi.

Tekstin julkaisupaikan lisäksi kontekstia eriteltäessä pohditaan tekstin julkaisuajankohdan yhteiskunnallisten, poliittisten, historiallisten, kulttuuristen ja sosiaalisten tapahtumien merkitystä tekstin tulkinnassa, koska ne vaikuttavat paitsi tekstin tekijän myös sen vastaanottajan arvoihin ja asenteisiin. Ajallisen kontekstin vaikutus näkyy vaikkapa siinä, että naisen asemaa yhteiskunnassa käsitellään feministisessä nykykirjallisuudessa toisin kuin keskiajan uskonnollisissa teksteissä. Joskus ratkaisevaa tulkinnan kannalta voi olla vaikkapa maantieteellinen konteksti: säätiedotuksen myrskyvaroitus ei aiheuta toisella puolella maapalloa mitään toimenpiteitä, kun taas jossakin toisessa kontekstissa sen takia evakuoidaan kyliä.

Lisäksi tekstin asema muiden tekstien joukossa ja tekstilaji vaikuttavat tekstin tulkintaan, eli nekin ovat tekstin konteksteja. Esimerkiksi uutisen lukija lukee tekstiä tietoisena juttutyypin perinteestä ja osaa arvioida tekstin luotettavuutta vertaamalla uutista muihin teksteihin. Runoa lukeva sen sijaan lukee tekstiä toisilla kriteereillä kuin uutista lukeva, koska runo on tekstilajina erilainen. Tekstejä analysoitaessa onkin aina otettava huomioon tekstin **kontekstuaalisuus.**

© Pertti Jarla.

▶▶ *Fingerpori-sarjakuvassa huumori syntyy usein kielellä leikittelystä.*

TEHTÄVIÄ

1. **Tutkikaa, miten julkaisuajankohdan (1912) konteksti näkyy lehtimainoksessa.**

a. Vertaa mainoksen ulkoasua nykyaikaisten mainosten ulkoasuun. Mitä huomaat?

b. Minkälaisista kielen, sisällön ja rakenteen piirteistä mainoksen julkaisuajankohta erityisesti käy ilmi?

TEKSTIOPPI:
Konteksti, intertekstuaalisuus, moniäänisyys, s. 11.

Kielen keinojen analyysi, s. 24.

TEHTÄVIÄ

2. Miten konteksti vaikuttaa kuvan tulkintaan?

a. Keksikää, missä eri konteksteissa kuvat A–E voitaisiin julkaista.

b. Miten eri julkaisukontekstit vaikuttavat kuvan tulkintaan?

c. Valitkaa kuvista yksi ja laatikaa sille kaksi erilaista kuvatekstiä, jotka muuttavat kuvan merkitystä.

d. Esitelkää kuvatekstejänne muille ja vertailkaa keskenänne niiden vaikutusta kuvan merkitykseen.

A

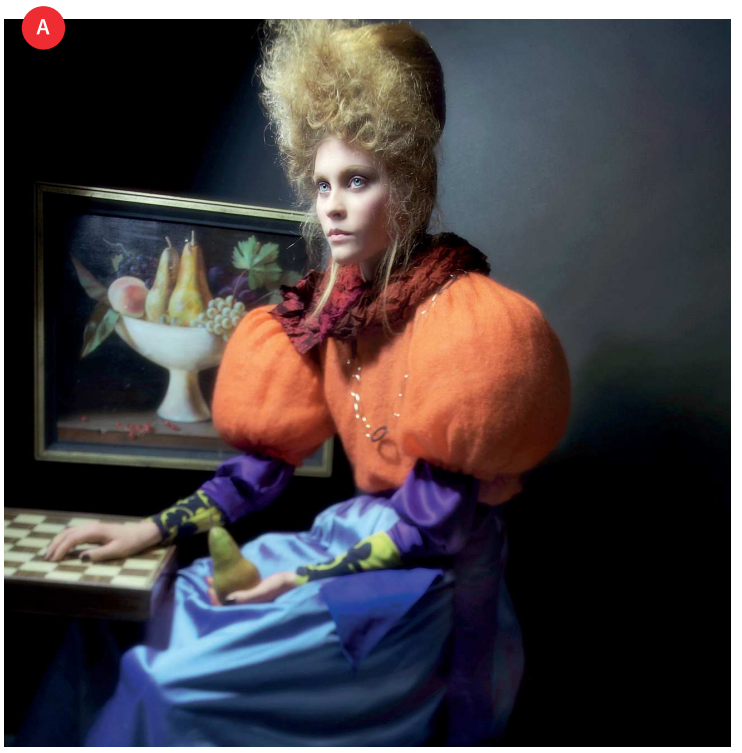

B

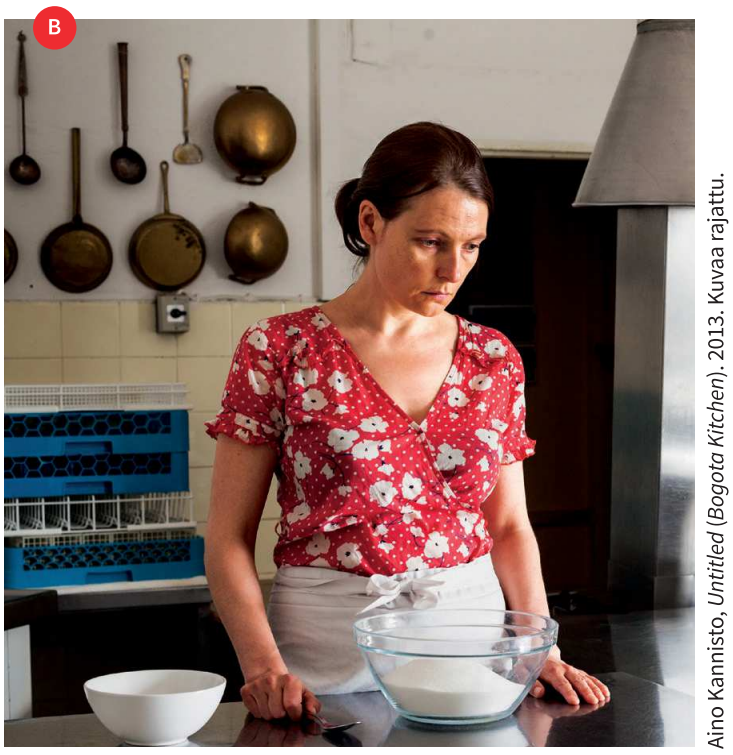

Aino Kannisto, *Untitled (Bogota Kitchen)*. 2013. Kuvaa rajattu.

C

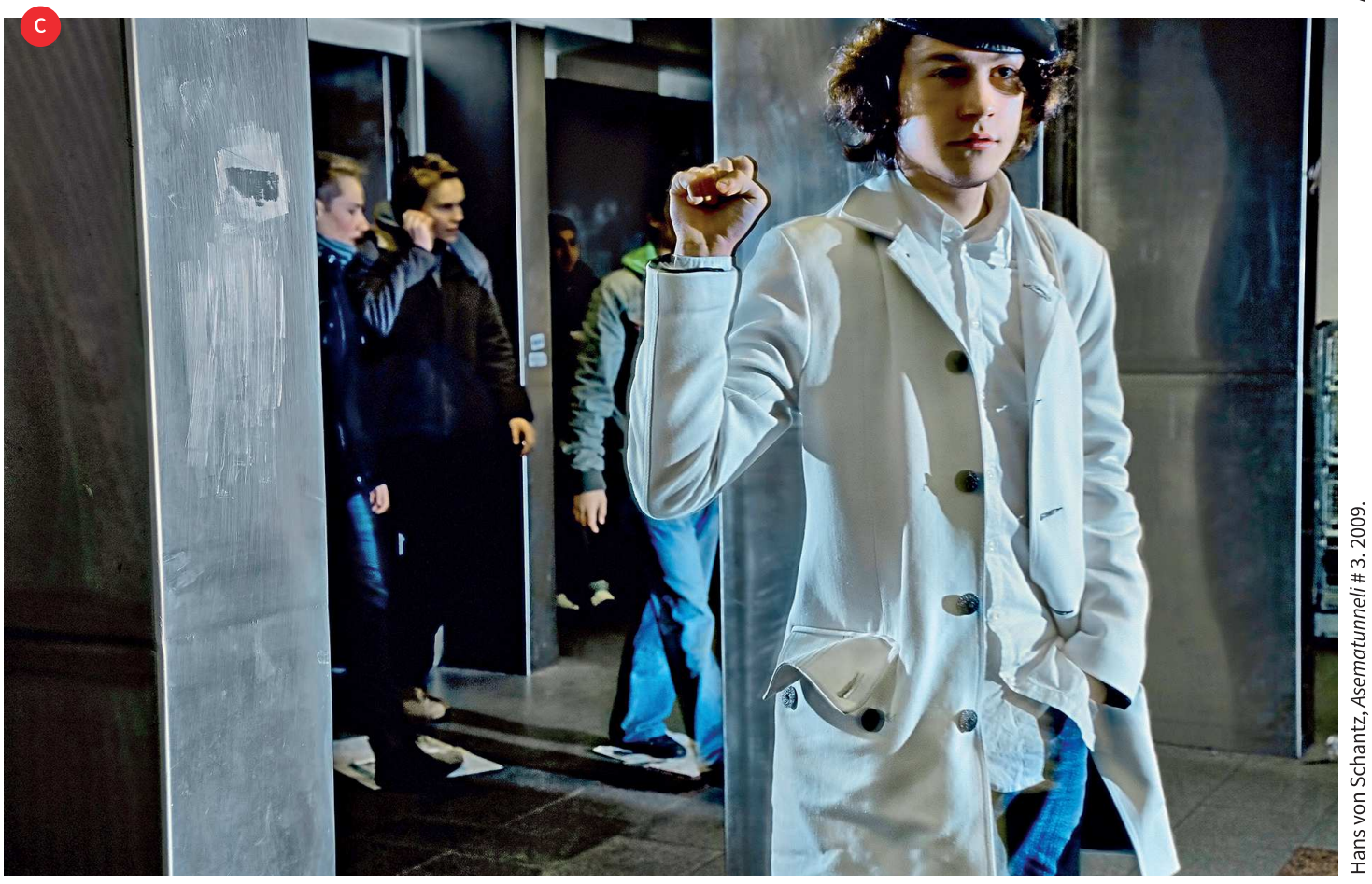

Hans von Schantz, *Asematunneli* # 3. 2009.

D

E

Tekstien intertekstuaalisuus ja moniäänisyys

TEKSTIOPPI:
Konteksti, intertekstuaalisuus ja moniäänisyys, s. 11.

INTERTEKSTUAALISUUTTA ESIINTYY PAITSI kaunokirjallisuudessa myös missä tahansa tekstissä ja arkisessa kielenkäytössä. Kolumnistin, urheiluselostajan tai runoilijan viittaus esimerkiksi antiikin myyttiin, Raamatun kertomukseen tai tunnettuun elokuvaan syventää tekstin merkitystä.

Toisinaan intertekstuaalisuutta on vaikea huomata. Jos tekstikokonaisuudessa on vaikkapa hyödynnetty jonkin teoksen juonikaaviota, musiikkivideon kohtausta, hahmoja elokuvista tai vaikkapa rytmikaavaa runosta tai musiikkikappaleesta, intertekstuaalisuus jää helposti piiloon. Tällaisia intertekstuaalisia viittauksia sanotaan **alluusioiksi**. Intertekstuaalisten kytkentö-

▶▶ *Monilukutaito tarkoittaa myös kykyä ymmärtää intertekstuaalisia kytkentöjä.*

© Pertti Jarla

Pertti Jarla, *Fingerpori*.

Akseli Gallen-Kallela, *Lemminkäisen äiti*. 1897.

jen tunnistaminen ei kuitenkaan yleensä ole tekstin ymmärtämisen ehto, mutta kytkennät huomaavalle tarjoutuu uusia tulkintoja mahdollistavia näkökulmia.

Intertekstuaaliset viittaukset ovat osaltaan vaikuttamassa siihen, että teksti on **moniäänistä**, koska viittaukset ja kytkennät toisiin teksteihin lisäävät mahdollisuuksia tulkita tekstiä eri tavoin. Tekstin moniäänisyydestä puhutaan myös silloin, kun esimerkiksi referoidaan eri tietolähteitä tai haastatellaan eri ihmisiä vaikkapa uutisartikkelia varten. Kaunokirjallisessa tekstissä moniäänisyyttä syntyy muun muassa siitä, kun tapahtumia kuvataan eri henkilöiden näkökulmasta.

▶▶ *Jukka Laajarinteen kuvaruno kommentoi intertekstuaalisuuden kautta Andy Warholin klassikkoteosta.*

Marilyn Marilyn

Marilyn Marilyn

Jukka Laajarinne, *Parnasso*, 6–7/ 2012.

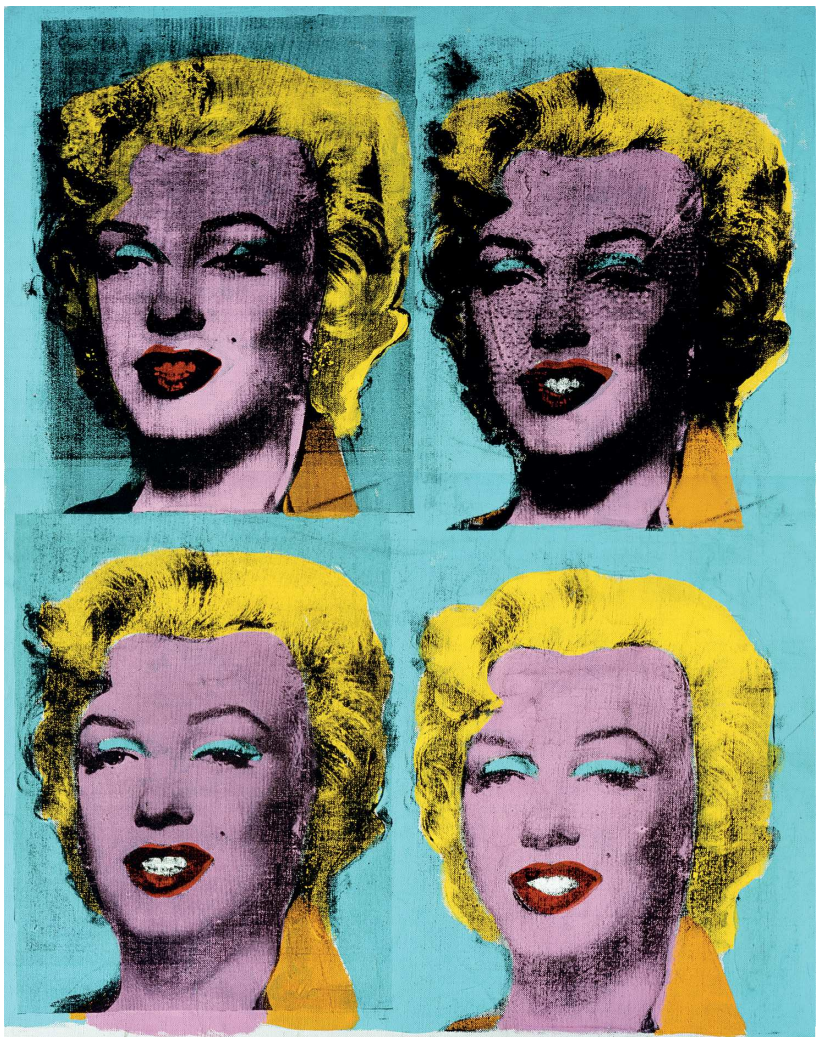

Andy Warhol, *Marilyn*. 1962
© The Andy Warhol Foundation for the Visual Arts / ARS / Kuvasto 2016

TEHTÄVIÄ

1. Tarkastelkaa pareittain kuvanäytteiden A–C intertekstuaalisuutta.

a. Mikä intertekstuaalinen viittaus mihinkin kuvaan sisältyy? Miten sen tulkitsette?

b. Mikä tavoite intertekstuaalisuudella kuvissa on?

c. Keskustelkaa, voiko kuvia ymmärtää, jos intertekstuaalista viittausta ei huomaa.

A

iPoop3G

Welcome to the Dark Side.

Illegal overtime. Less pay. More BS.*

*Consumer electronic giants collect astronomical profits and CEOs cash in their bonuses as women in Chinese factories work illegally long hours. Read more about overworked and underpaid workers' misery in the report 'Playing With Labour Rights' by FinnWatch. www.finnwatch.org

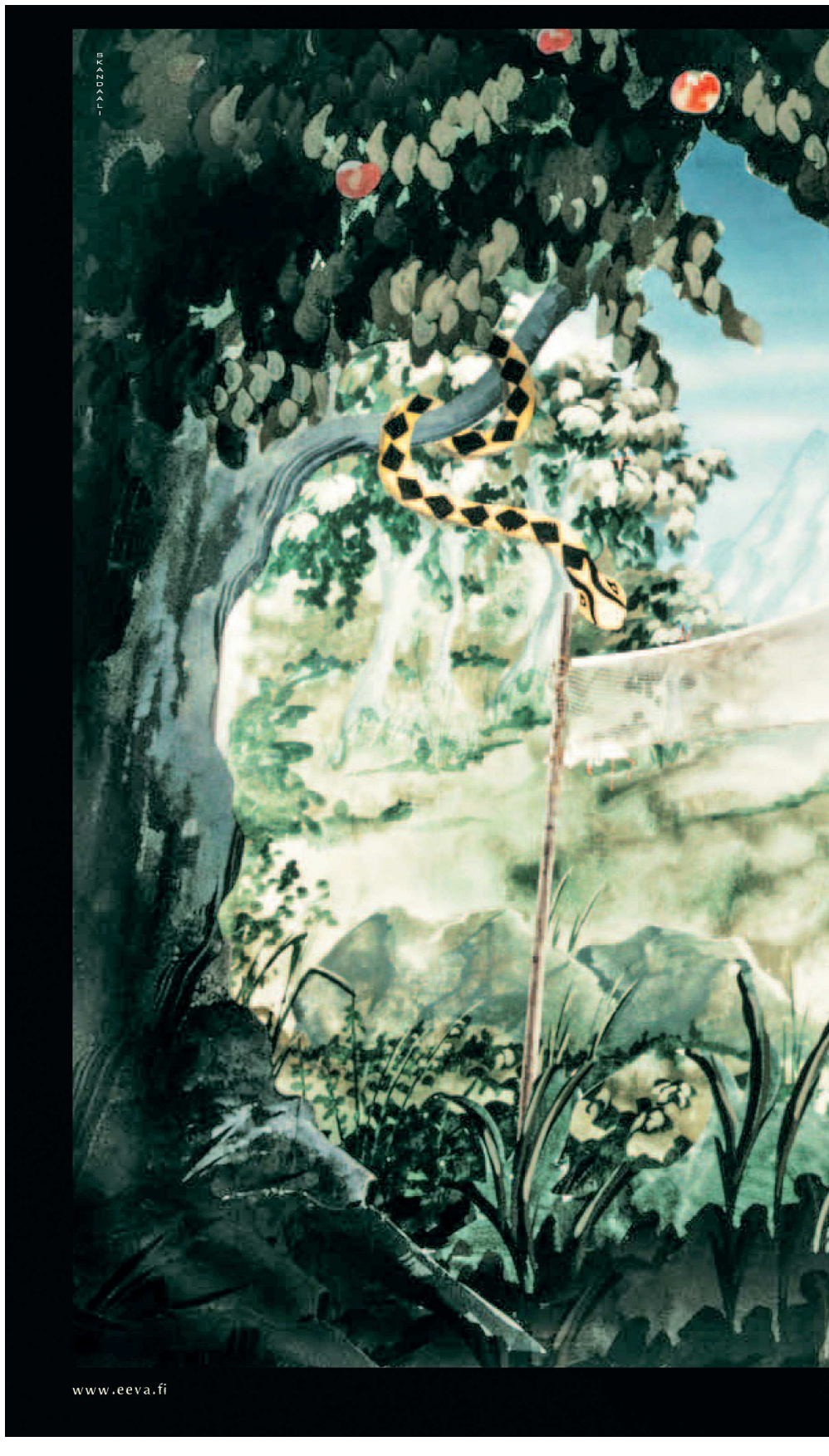

B

© 1937 Disney.

LUE IHMISESTÄ LUE eeva

Kuvan ja kirjoitetun tekstin vuorovaikutus

KUVIA JA KIRJOITETTUA tekstiä sisältävissä tekstikokonaisuuksissa kirjoitetun tekstin tulkintaan vaikuttavat kuvien välittämät merkitykset. Toisaalta teksti vaikuttaa myös kuvan merkitykseen. Kuvilla on tekstikokonaisuuksissa erilaisia tehtäviä, jotka joko syventävät tai laajentavat tulkintoja tai asettuvat niiden kanssa tarkoituksellisesti ristiriitaan. Kuvien yhteyteen liitettyjen kuvatekstien avulla voidaan myös kertoa jotain sellaista, mitä itse kuvasta tai kuvan yhteydessä olevista muista teksteistä ei käy ilmi.

KUVAN TEHTÄVÄT

Kuvalla on monenlaisia tehtäviä kirjoitetun tekstin yhteydessä:

- **Houkutteleminen:** Kuva herättää huomiota. Kuvallinen tai visuaalisesti näyttävä esitys saatetaan huomata helpommin kuin kuvaton.
- **Havainnollistaminen:** Kuva konkretisoi sisältöä ja helpottaa siten kirjoitetun tekstin ymmärtämistä. Infografiikassa voidaan osoittaa visuaalisesti esimerkiksi asioiden välisiä mittasuhteita tai jonkin koneen toimintaperiaate.
- **Tunnelman luominen:** Kuvat kertovat tarinoita, herättävät tunteita ja reaktioita, tukevat jutun sisältöä tai ovat ristiriidassa sen kanssa luomalla tarkoituksellista jännitettä.
- **Todistaminen:** Kuvalla voi varmentaa väitteen. Esimerkiksi valokuva kertoo siitä, että asia on todella tapahtunut ja joku on käynyt paikan päällä (ellei kuvaa ole manipuloitu). Havainnekuva eli jonkin ilmiön konkretisoimiseksi rakennettu kuva, esimerkiksi piirros, esittää vaikkapa sen, miltä suunniteltu rakennus näyttää kaupunkikuvassa.
- **Tarkentaminen:** Visuaalisiin esityksiin voidaan sijoittaa yksityiskohtaisia tietoja, joita ei mainita tekstissä. Esimerkiksi tilastoissa tai taulukoissa voidaan kertoa tarkkoja lukuja, joita ei tarvitse luetella toistamiseen tekstissä.
- **Tallentaminen:** Kuva tallentaa asioita muistiin. Esimerkiksi valokuva säilyttää tietoa ihmisistä, tapahtumista, ilmiöistä ja paikoista.

TEHTÄVIÄ

1. Analysoikaa oheisia uutiskuvia A–C.

a. Yrittäkää päätellä, mistä tai minkä kaltaisesta uutisesta on kysymys.

b. Mitä kuvat kertovat uutistapahtumasta? Mistä elementeistä merkitys syntyy?

c. Laatikaa jokaiselle kuvalle kuvateksti.

d. Keskustelkaa yhdessä tulkinnoistanne.

A

B

C

TEHTÄVIÄ

2. Etsikää ryhmissä erityyppisistä lehdistä 2–3 pituudeltaan ja kuvitukseltaan erilaista kuvallista juttua. Eritelkää kuvan ja tekstin vuorovaikutusta niissä.

a. Kenelle julkaisu ja juttu on suunnattu?

b. Mitä kuvassa tai kuvissa on?

c. Mitä tehtäviä kuvalla tai kuvilla on tekstikokonaisuudessa?

d. Kuka on ottanut tai tehnyt kuvan tai kuvat (toimittaja, valokuvaaja, graafikko, uutistoimiston edustaja, haastateltava, lukija vai joku muu)?

e. Millä tekniikalla kuva on tehty (valokuva, piirros, grafiikka tms.)? Mikä on kuvatyyppi (uutiskuva, kuvituskuva, havainnekuva)?

f. Mitä mahdollisesti on rajattu kuvan reunojen ulkopuolelle? Miksi?

g. Jos kuvaan liittyy kuvateksti, miten se vaikuttaa kuvan tulkintaan? Onko kuvateksti välttämätön?

h. Tukevatko kuvat tekstin väitteitä? Jos tukevat, miten? Jos eivät, miksi eivät?

i. Miksi kyseiset kuvat ovat jutussa mukana? Miten muulla tavalla jutun olisi voinut kuvittaa?

j. Suunnitelkaa ryhmänne esitys ja esitelkää tutkimustenne tulokset muille. Tehkää yhdessä kokoavia päätelmiä kuvien merkityksestä lehtijutuissa.

Tekstikokonaisuus analysoitavana

MULTIMODAALISIKSI TEKSTIKOKONAISUUKSIKSI SANOTAAN sellaisia tekstejä, joissa käytetään useita erilaisia merkitysjärjestelmiä (kieltä, kuvaa, ääntä, liikettä jne.) rinnakkain. Esimerkiksi televisio-ohjelmat ja elokuvat ovat multimodaalisia, samoin sanoma- ja aikakauslehdet. Erityisen tyypillistä multimodaalisuus on verkkoteksteille, joissa hyödynnetään niin kirjoitettua tekstiä, kuvaa, ääntä kuin liikkuvaa kuvaakin.

Verkkotekstit ovat multimodaalisia ja usein **hypertekstuaalisia**, mikä tarkoittaa sitä, että verkkotekstit eivät ole suoraviivaisesti eteneviä, vaan sivuja toisiinsa yhdistävät **hyperlinkit**. Linkkejä klikatessa tekstit tavallaan muuttuvat, koska ne saavat uusia tulkintoja uusissa konteksteissa. Erillisille sivuille linkkien taakse sijoitetut tekstit yhdistyvät näin toisiinsa muodostaen tekstien verkoston.

Verkkotekstejä luetaan silmäillen, joten yksittäiset tekstikatkelmat ovat melko lyhyitä. Koska verkkotekstejä päivitetään jatkuvasti, ne eivät pysy sisällöltään samanlaisina. Viimeisimmän päivityksen ajankohdan perusteella voi päätellä, kuinka ajantasaista tietoa verkkosivulla on.

Ratkaisuja, joilla kuvat, tekstit ja muut tekstikokonaisuuden elementit asetetaan toistensa kanssa vuorovaikutukseen, sanotaan **taitoksi**. Sivun, aukeaman tai näkymän sommittelulla ohjaillaan lukijan mielenkiintoa ja lohkotaan aiheeseen erilaisia näkökulmia. Tekstien ja kuvien määrä, koko ja asettelu sekä värivalinnat, erilaiset graafiset elementit, kuten logot ja visuaalista ilmettä luovat palkit, edistävät luettavuutta.

Juttujen välille pyritään luomaan hierarkiaa siten, että tärkeimmät aiheet esitetään isommin kuin vähemmän tärkeät. Myös kuvilla voidaan kiinnittää lukijan huomiota keskeisiin aiheisiin. Toistuvuus etenkin lehtien ja verkkosivujen kaltaisissa sarjatuotteissa lisää tunnistettavuutta ja luettavuutta.

Tekstikokonaisuuden keskeinen elementti on **typografia**. Kirjasinten valinta ja niiden koko, muoto ja väri vaikuttavat taiton kokonaisilmeeseen. Jutun **otsikointi** on tärkeä, koska se usein ratkaisee, ryhtyykö lukija lukemaan juttua. **Pää- ja alaotsikkoon** sekä mahdolliseen **ingressiin** nostetaan jutun pääasiat. **Leipätekstiä** eli jutun varsinaista tekstiosaa jaksotetaan **väliotsikoin**, jotka antavat lukijalle mahdollisuuden pysähtyä tai lukea silmäillen. Myös **nostojen** avulla voidaan leipätekstistä korostaa valittuja kohtia. Kuvien yhteyteen kirjoitetaan **kuvatekstit**, joihin voidaan sijoittaa lisätietoa tai ohjailla kuvan tulkintaa.

Kainalojutuksi sanotaan juttuja, jotka on asetettu varsinaisen jutun eli pääjutun kylkeen, ”kainaloon”. Kainalojutut tarjoavat pääaiheeseen lisätietoa jostain toisesta näkökulmasta. Kainalojuttu voi olla uutisjutun yhteydessä myös **kommentti**, jossa toimittaja tarkastelee aihetta omasta näkökulmastaan. **Fakta- eli tietolaatikko** puolestaan kiteyttää jonkin asian (määrittelee esimerkiksi jonkin käsitteen) tai kokoaa aiheen taustat nopeasti omaksuttavaan muotoon.

TEKSTIOPPI:
Verkkosivun analyysi, s. 69.

TEKSTIOPPI:
Tekstikokonaisuuden analyysi, s. 64.

Sekä painettuihin teksteihin että verkkoteksteihin liittyy usein erilaisia **graafisia esityksiä**, joihin saadaan sisällytettyä paljon informaatiota tiiviisti, havainnollisesti ja kiinnostavasti. Usein esimerkiksi tilastotiedon visuaalinen esitysmuoto on taulukko, mutta havainnollistamisessa voidaan käyttää myös erilaisia pylväs- ja ympyrädiagrammeja, karttoja ja käyriä, joiden tulkinta vaatii omanlaistaan lukutaitoa.

TEKSTIOPPI:
Tilastografiikan analyysi, s. 77.

TEHTÄVIÄ

1. Esitelkää pareittain tai pienryhmässä erilaisia verkkolehtiä.

a. Valitkaa erilaisia verkkolehtiä esiteltäväksi ja sopikaa, ketkä esittelevät minkäkin lehden.

b. Tutustukaa verkkolehden sisältöön: Mitä aihepiirejä lehdessä käsitellään, mikä painottuu, ja minkälainen yleiskuva lehden sisällöllisistä valinnoista syntyy? Minkälaiselle lukijakunnalle verkkolehti on suunnattu, ja mistä sen voi päätellä?

c. Eritelkää verkkolehden multimodaalisuutta ja rakennetta: miten kuvaa, tekstiä, liikkuvaa kuvaa ja ääntä on hyödynnetty, miten aiheet on ryhmitelty, minkälaisia osastoja lehdessä on, ja minkälaisia typografisia tehokeinoja on käytetty?

d. Arvioikaa verkkolehden toimivuutta lukijan näkökulmasta.

e. Suunnitelkaa esityksenne sisältö ja asioiden esittämisjärjestys huolellisesti etukäteen.

f. Pyytäkää muilta palautetta esityksenne jälkeen sen kattavuudesta ja esitystavastanne.

TEHTÄVIÄ

2. Tulkitkaa oheista infografiikkaa.

a. Mistä osista tekstikokonaisuus rakentuu?

b. Mihin tekstikokonaisuus pyrkii?

c. Miksi esittämiseen on valittu infografiikka eikä kirjoitettu teksti?

Nightwish numeroina

Musiikkiteollisuutemme vientiylpeys ***NIGHTWISH*** julkaisee 27. maaliskuuta uuden albuminsa Endless Forms Most Beautiful. Tämän kunniaksi esittelemme kokonaisen aukeaman verran erilaista Nightwish-dataa infograafikan muodossa.

TOIMITTAJAT **TEEMU FIILIN** & **SAKU SCHILDT**

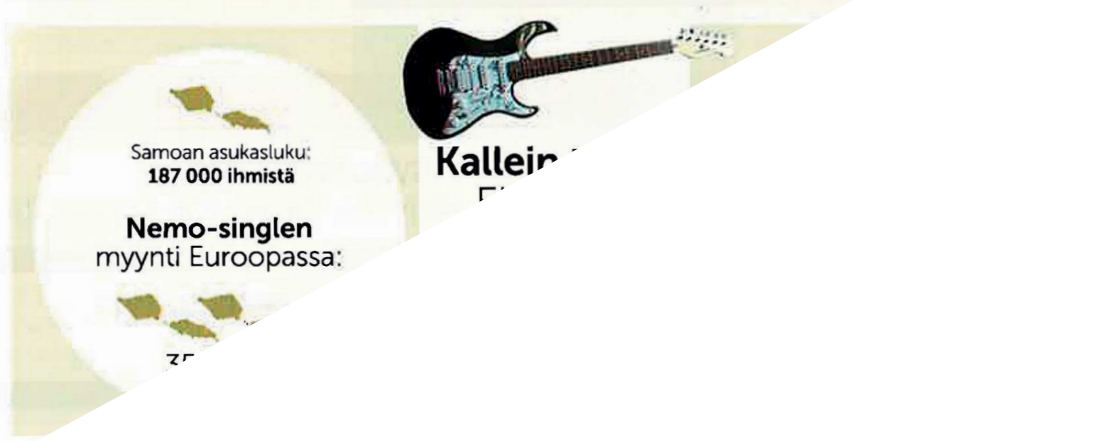

Rumba 1/2015

TEHTÄVIÄ

3. Eritelkää oheisten taittojen A ja B merkitystä.

a. Mikä on tekstikokonaisuuden aihe ja tavoite?

b. Mistä elementeistä sivun taitto koostuu?

c. Mitä tehtäviä kuvituksella on tekstikokonaisuudessa?

d. Miten taitto tukee tekstien sisältöä?

e. Mistä osista tekstikokonaisuus rakentuu?

A

Kuinka elää?

IMAGE 19/85 30 VUOTTA 20/15

Saako aikuinen ottaa selfien? Kuinka ideansa saa läpi töissä? Mitä kuntoilulajia harrastaa? Nykyihmisen elämä on täynnä monimutkaisia kysymyksiä. *Image* etsi 30 vastausta.

TEKSTI **IMAGEN TOIMITUS** JA **JUSSI SIPPOLA**
KUVITUS **RAMI NIEMI**

1 ONKO HYMIÖIDEN KÄYTTÖ SALLITTUA?

VOIT KÄYTTÄÄ HYMIÖITÄ HUOletta. Emojit, animoidut stickerit, giffit ja muut teinien villitykset ovat sekoittaneet pakkaa sen verran, että perinteisistä hymiöistä on tullut cooleja eikä niitä enää voi käyttää väärin. Perinteinen hymiö on kuin hieno vanha viski, joka on varattu meille, jotka ymmärrämme Nokian matopelin merkityksen. Malja perinteille ;)

2 Miten pitäisi toimia, jos ajautuu väittelyyn Twitterissä?

ILMIÖTÄ KUTSUTAAN NIMELLÄ ”joku on väärässä internetissä”. Kukaan ei ole koskaan voittanut väittelyä somessa tai ainakaan tunnustanut tappiotaan. Kun kiistelet trollien kanssa, alat näyttää itsekin trollilta. Vaikka kaikki someväittelyt voi vain hävitä, kannattaa kiistakumppanin tunnepuuroon ainakin vastata faktatiedolla. Älä silti jää väittelemään.

3 Parta, kyllä vai ei?

KYLLÄ, MUTTA VAIN HARKITTU puolentoistapäivän sänki tai tuuhea ja iso parta. Mieti kuitenkin, haluatko todella liittyä metsuriseksuaalien riviin vuonna 2015?

4 KUINKA VANHAKSI ASTI VOI PUKEUTUA HUPPARIIN?

Nuoruus venyy yhä pidemmälle, ja se näkyy pukeutumisessa. Sääntöjä on yksi: jos et ole tähän asti käyttänyt hupparia, älä aloita. Ai miksi? Muistatko, miltä Jyrki Katainen näytti hupparissa vuoden 2013 Slushissa? Partiopojalta larppaamassa coolia. Sama sääntö pätee kaikkeen, mihin liittyy mielikuva nuorekkuudesta: skeittaaminen, moottoripyöräily ja lippalakin käyttö on aloitettava ennen aikuisikää.

KUVITTAJAN EDUSTAJA: AGENT PEKKA.

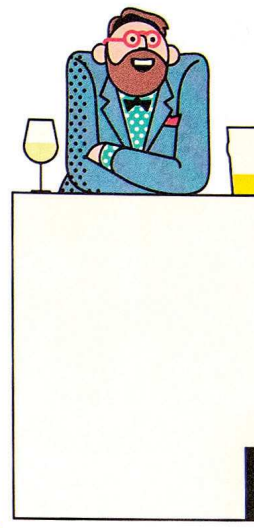

5 Miten juoda y näyttämättä

TÄRKEINTÄ ON VÄISTÄÄ VAIKUTE
seuraa tai että olisit vastentah
Valitse reunapaikka ja istu niin
kasvosi ole saliin päin. Vie ylim
ympäriltä. Keskitä huomiosi
harjoittele tietoista läsnäoloa:
ajatusten tulla ja mennä. Säily

6 MILLAINEN KIRJA KANNATTAISI KIRJOITTAA LYÖDÄKSEEN NOPEASTI LÄPI?

Jos päät
kirjoitta
kirjan.
aiheekse
nainen
mainen
tai muu
henkilö,
nimikkol
liputusp

yksin baarissa urpolta?

LMA SIITÄ, että odottaisit toisesti yksin baarissa. n, etteivät veistokselliset määräiset tuolit pois pöytäsi mobiililaitteeseen tai maistele juomaasi, anna tä ryhtisi. Juo lisää.

ät tieto- alitse si mui- ohjois- kuningas merkki- olla on eivos tai äivä.

Kevyttä viih-deromaania varten kannattaa lukea kaikki Disneyn prinsessasadut. Muuta nimet, paikat ja tapahtumat ja lisää pari sitomiskohtausta.

Vakava romaani voisi olla Suomeen sijoittuva dystopia, pääosassa aggressiivinen homomies. Saat kriitikkojen ylistyksen ja palkintoehdokkuuksia.

JÄÄKAUSI
Nyt Lehtipisteissä.
Hae omasi!
alma

Päivitetty 31.8.2015 08:01, julkaistu 30.8.2015 21:11

Taru sormusten herrasta -tähti Suomessa: Entinen hobitti teki uuden aluevaltauksen

Suosittele 0

Johanna Juupaluoma Lähetä palautetta toimittajalle Kuva: JOERG CARSTENSEN/EPA

Näyttelijä Elijah Wood tuli tunnetuksi roolistaan Taru Sormusten Herrasta-trilogiasta.

Helsinkiläisen hotellin aulaan saapuu tutunnäköinen mies. Nämä kirkkaansiniset silmät ja jämpti hymy eivät voi kuulua kenellekään muulle kuin Hollywood-näyttelijä **Elijah Woodille**. Wood on vain parin päivän vierailulla Suomessa, mutta jotain hyvin suomalaista hän on jo siinä ajassa ehtinyt tehdä.

– Olin saunassa viimeksi tänä aamuna. Asuin ennen jopa talossa, jossa oli sauna ja se oli aika siistiä. Se ei ollut puulla lämmitettävä, mutta käytin sitä silti, Wood kertoo.

Wood tuli suuren yleisön tietoisuuteen yli kymmenen vuotta sitten ilmestyneestä Taru sormusten herrasta -elokuvatrilogiasta. Kohtauksessa, jossa Woodin näyttelemä Frodo Reppuli tavoittelee

UUTISET

LUETUIMMAT KOMMENTOIDUT

Laura Huhtasaaren uusi kohu: Missä ovat puoliapinat?
SATAKUNTA 15.9. 07:25 216 9604

Poliisi tutkii suurta, ympäri Satakuntaakin ollutta murtosarjaa
SATAKUNTA 15.9. 22:11 9 6697

Ässät sai maalin, mutta ei voittoa
KIEKKOKANSA 15.9. 13:23 116 4244

TUOREIMMAT

Oma paras itsensä: Ville Uusitalo
16.9. 14:59 0

Uusi Suomi: Kansanedustaja haluaa Lappiin kasinokeskuksia – Voidaanko Savukoski pelastaa uhkapeleillä?
16.9. 16:01 0

Perjantai: Passienkin toimittamisessa ongelmia
16.9. 15:21 0

Kansanedustaja hallituksen leikkausesityksestä: "On ajateltava isänmaan etua"
16.9. 15:02 0

Pori: Hammaslääkäriasema poliisitutkintaan
16.9. 14:17 2

Päivän vetovihje: Tappara keskiviikon parasta antia
16.9. 14:26 0

TEHTÄVIÄ

4. Tutkikaa tilastoa (s. 45), jossa havainnollistetaan suomalaisten kiinnostuneisuutta politiikasta. Arvioikaa väitteiden A–E paikkansapitävyyttä tilaston perusteella.

A. Mitä korkeampi koulutustaso henkilöllä on, sitä todennäköisemmin hän on kiinnostunut politiikasta.

B. Suomalaisnuoret ovat yhtä kiinnostuneita politiikasta sekä maaseudulla että kaupungissa.

C. Nuoren osallistumisella vapaaehtoistoimintaan on yhteys politiikasta kiinnostumiseen.

D. Miehet ovat tilaston mukaan keskimäärin kiinnostuneempia politiikasta kuin naiset.

E. Kasvissyöjät ja vegaanit ovat vähemmän kiinnostuneita politiikasta kuin ne, jotka eivät suosi kasviksia.

5. Tarkastelkaa pareittain *Tieteen tiedotus ry*:n palkkidiagrammeja (s. 46).

a. Laatikaa pareittain kolme kysymystä, joihin diagrammeista löytyy vastaus.

b. Vaihtakaa kysymyksiä pareittain siten, että annatte laatimanne kysymykset toiselle parille vastattaviksi ja saatte itse vastattavaksenne sen laatimat kysymykset.

c. Vastatkaa toiselta parilta saamiinne kysymyksiin kirjallisesti.

d. Antakaa vastauksenne kysymykset laatineen parin tarkistettavaksi. Pyytäkää palautetta vastauksistanne ja keskustelkaa mahdollisista eriävistä tulkinnoista.

e. Mitä lisätietoja tutkimuksesta tarvitsisitte, jotta voisitte arvioida sen luotettavuutta?

TEKSTIOPPI: Tilastografiikan analyysi, s. 77.

”Kuinka kiinnostunut olet politiikasta?” (%)

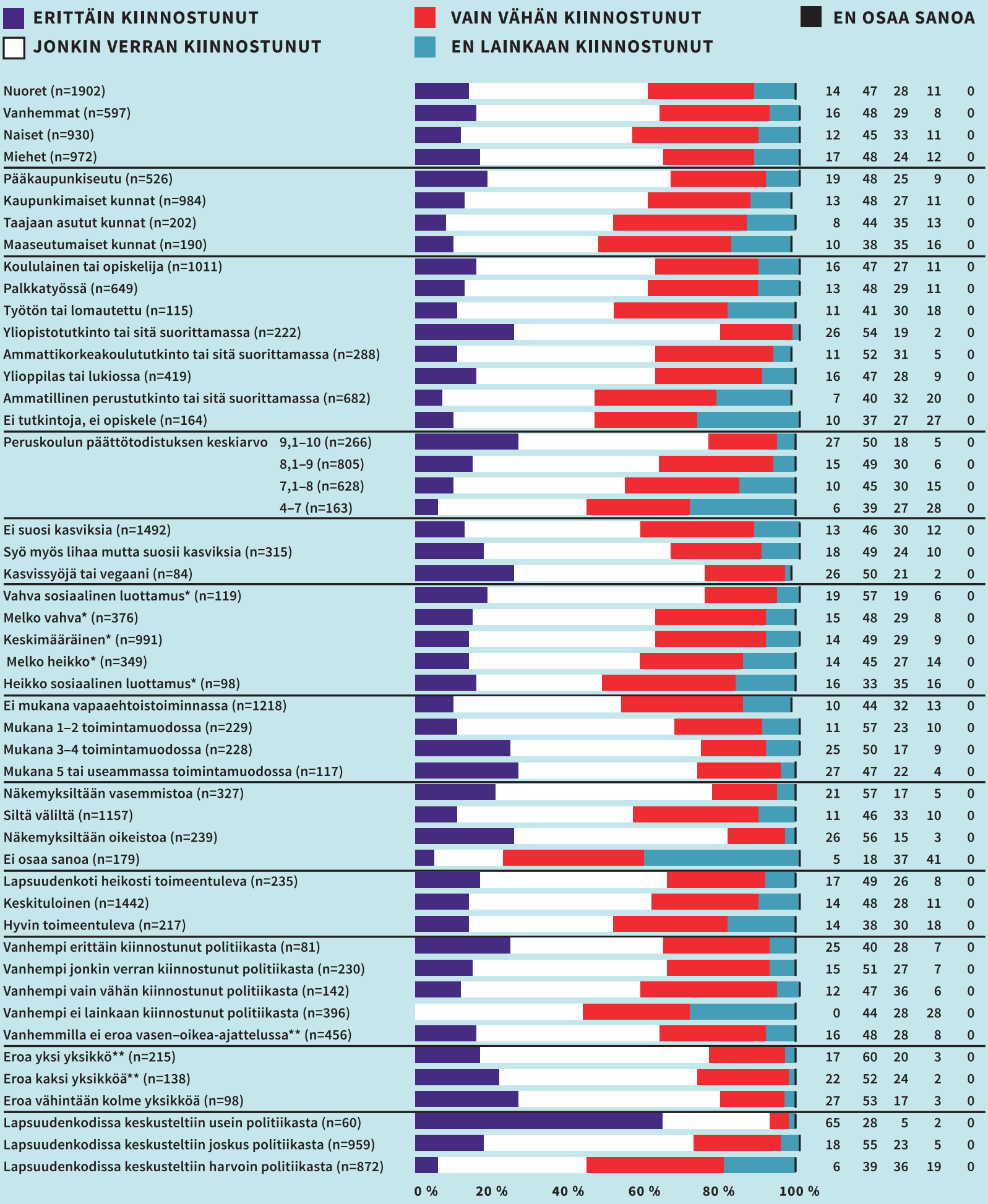

* Sosiaalisen luottamuksen luokat muodostettu kuvion 16 kahdeksasta kysymyksestä (liitteen 2 K8) muodostetusta summamuuttujasta siten, että vahva luottamus > 32, melko vahva 29–32, keskimääräinen 23–28, melko heikko 18–22, heikko < 18.

Nuorisobarometri, 2012.

TIEDEBAROMETRI 2013.

Tietolähteiden tärkeys tiedettä ja tutkimusta koskevan tiedon välittäjinä (%)

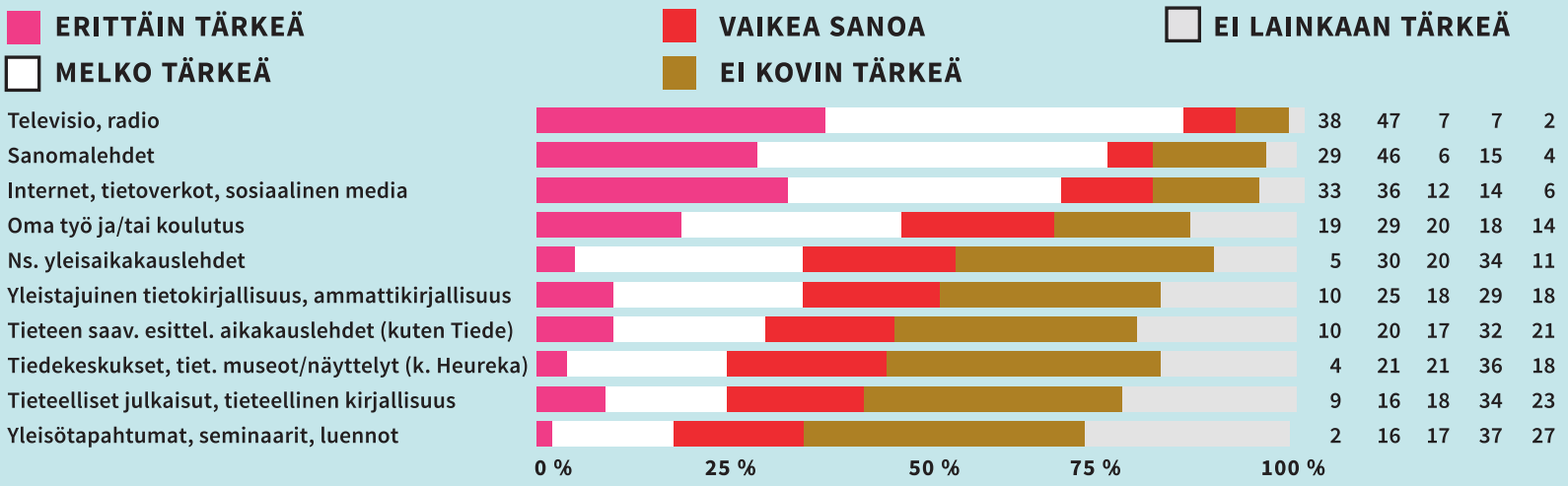

Tieteen tiedotus ry / Yhdyskuntatutkimus Oy 2013

Tietolähteiden tärkeys tiedettä ja tutkimusta koskevan tiedon välittäjinä: arviot vuosina 2001–2013 (%)

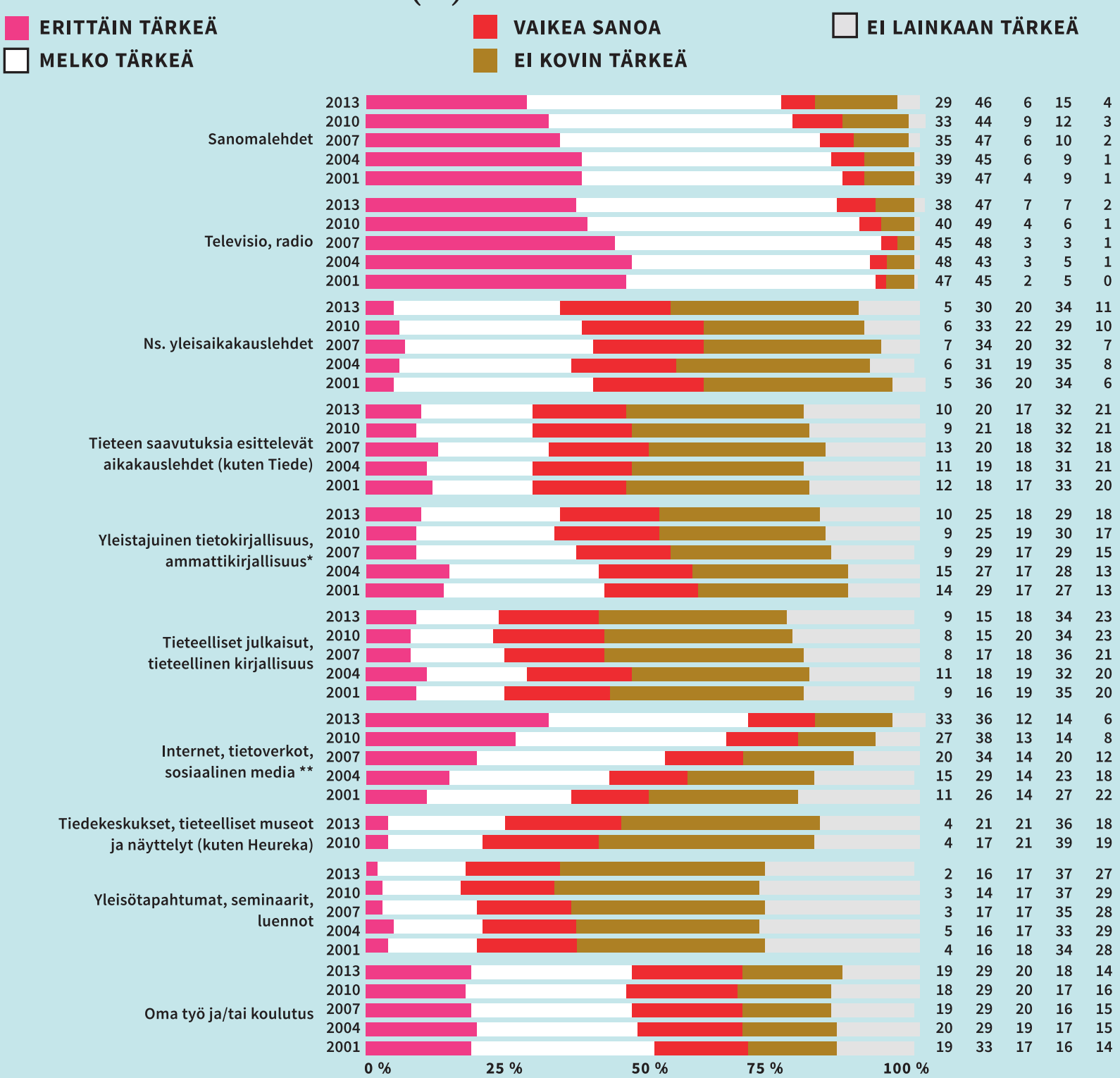

*Ennen vuotta 2007: ”Ammatti- ja tietokirjallisuus” /**Ennen vuotta 2013: ”Internet, tietoverkot”.

Tieteen tiedotus ry / Yhdyskuntatutkimus Oy 2013

TIEDONHANKINTA JA

LÄHTEIDEN KÄYTTÖ

Edward Snowden nosti vuonna 2014 yksityisten kansalaisten tietoturvan maailmanlaajuisen huomion kohteeksi. Mitä silloin tapahtui?

ALOITUSTEHTÄVÄ

1. **Mistä asioista yleensä haette tietoa? Miten?**

2. **Milloin ja miksi joudutte käyttämään useita tietolähteitä tiedon hankkimiseksi?**

3. **Selvittäkää, mitä tarkoittaa käsite *uutisankka*. Mitä sellaisia uutisia muistatte tai tiedätte, joita voisi kutsua uutisankoiksi?**

Mitä tieto on?

LÄNSIMAISELLA IHMISELLÄ EI ole nykyään puutetta tietolähteistä. Eri viestintävälineiden ja etenkin tietoverkkojen kautta on saatavissa rajaton määrä tietoa aiheesta kuin aiheesta. Tiedon seulomisen ja luotettavuuden arvioinnin taidot ovatkin nykypäivän kansalaistaitoja.

Klassisen määritelmän mukaan tieto on 'perusteltu tosi uskomus'. Se ei toisin sanoen ole mitään ikuisesti pysyvää ja kyseenalaistamatonta, vaan aina ihmisten tekemää, rakennettua, muuttuvaa ja puutteellistakin. Tutkimustieto pohjautuu aina senhetkiseen tietämykseen, ja uuden tiedon karttuessa tieteellistä tietoa päivitetään.

Sanaa "tieto" käytetään monessa merkityksessä, ja arjessa selviytyäksemme käytämme jatkuvasti erityyppisiä tietoja. Myös tiedonvälitys ja mainonta käyttävät hyväkseen tiedon eri lajeja. Esimerkiksi mainonta hyödyntää paitsi todennettavissa olevaa faktatietoa (esimerkiksi kodinkoneen teknisistä ominaisuuksista) myös ihmisten kokemuksia ja mielipiteitä kyseisestä tuotteesta. Uutisten tärkeää materiaalia ovat tapahtumien lisäksi niiden ihmisissä herättämät reaktiot ja tuntemukset.

▶▶ *Tietoa on monenlaista, ja sitä voi ryhmitellä eri tavoin.*

TEHTÄVIÄ

1. Pohtikaa, mitä tarkoittaa käsite *tieto*.

a. Laatikaa itse mahdollisimman kattavat määritelmät käsitteille *kokemus, taito, uskomus* ja *mielipide*.

b. Keksikää havainnollistavia esimerkkejä, joissa käsitteiden merkityserot tulevat esille.

c. Vertailkaa määritelmiänne käsitykseenne siitä, mitä tarkoittaa käsite *tieto*.

d. Keskustelkaa lopuksi yhdessä, miten helppoa tai vaikeaa määritelmien laatiminen oli.

2. Pohtikaa erilaisten tiedonlajien olemusta laatimalla niille tietosanakirjamaisia määritelmiä.

a. Laatikaa omat määritelmänne erilaisille tiedonlajeille (*arkitieto*, *hiljainen tieto*, *informaatio*, *kokemus-*, *perimä-*, *tutkimus-*, *uskomus-* ja *yleistieto*). Käyttäkää hyväksenne verkkolähteitä. Keksikää myös mahdollisimman hyvä esimerkki jokaisesta tiedonlajista.

b. Vertailkaa määritelmiänne ja pohtikaa, miten onnistuneita ne ovat.

c. Keskustelkaa lopuksi, onko olemassa vielä jokin tiedon laji, jota ei ole mainittu a-kohdan luettelossa.

3. Keskustelkaa taikauskosta.

a. Lukekaa lyhennelmä *Tiede*-lehden artikkelista *Taikausko juontaa ydintiedon sekasotkusta* (s. 51–52) ja selvittäkää, miten siinä haastatellut tutkijat määrittelevät taikauskon.

b. Miten onnistuneena pidätte tutkijoiden määritelmää? Perustelkaa näkemyksenne.

c. Listatkaa artikkelin, oman kokemuksenne, tietonne tai kuulemanne perusteella asioita, jotka ovat luokiteltavissa taikauskoksi mutta joita ihmiset eivät välttämättä itse pidä taikauskon ilmentyminä. Hyödyntäkää tarvittaessa myös verkkolähteitä.

d. Valitkaa listaltanne kolme asiaa, jotka mielestänne ovat niin kiistanalaisia, ettei niitä voi suoralta kädeltä luokitella taikauskoksi, vaan kysymyksessä voi mielestänne olla ilmiö, jota tiede ei vielä osaa määritellä.

Taikausko juontaa ydintiedon sekasotkusta

– – Enemmän kuin kaksi kolmesta suomalaisesta uskoo jumalaan. Kaksi viidestä uskoo telepatiaan, ja joka neljäs arvelee, että henkiparannuksen avulla on mahdollista toipua vaikeistakin sairauksista. Melkein joka viides luulee, että noituuden avulla pystyy vaikuttamaan toisen ihmisen elämään. Joka kymmenennen mielestä tähdistä voi luotettavasti ennustaa ihmisen tulevaisuutta.

Mistä johtuu, että osa ihmisistä uskoo yliluonnolliseen? Psykologi, dosentti **Marjaana Lindeman** Helsingin yliopistosta alkoi kolme vuotta sitten hakea vastausta Suomen Akatemian tutkimushankkeessa. Heti aluksi hän törmäsi yllättävään ongelmaan.

– Luulimme, että olisi yksinkertaista määritellä, mitä yliluonnollisella ja taikauskolla tarkoitetaan, mutta eipä ollutkaan.

Kukaan ei omasta mielestään ole taikauskoinen. Ihmiset asettavat taikauskon rajapyykit mielensä mukaan. Yhdelle amuletit ja akupunktio ovat taikauskoa, toiselle vain toinen ja kolmannelle ei kumpikaan. Onko taikauskon määrittely vain makuasia?

Tai olisiko tasapuolisinta niputtaa kaikki virheelliset uskomukset taikauskoksi? Moni luulee, että valaat ovat kaloja. Väärin luultu, mutta taikauskoksi sitä tuskin voi sanoa. Vielä useampi elää siinä käsityksessä, että väri on esineen ominaisuus. Tämä uskomus on ristiriidassa tieteellisen tietämyksen kanssa, mutta ei sekään taida taikauskoksi kelvata.

Lapsi omaksuu ydintiedon

Lopulta taikauskon ymmärtämiselle löytyi pohjaa lapsen psyykkisestä kehityksestä. Ihminen omaksuu jo elämänsä alkutaipaleella maailmasta tietoa, jota kenenkään ei tarvitse opettaa. Kaikkialla ja kaikkina aikoina me opimme samat asiat suunnilleen samalla tavalla ja saman ikäisinä. Meillä on siihen synnynnäinen, evoluution luoma valmius.

Lindemanin ryhmä päätyi määrittelemään taikauskoksi uskomukset, joissa tämä lapsuudessa omaksuttava ydintieto sekaantuu.

Ihmisen ydintietoon kuuluu intuitiivisesti omaksuttuja käsityksiä fysiikasta, biologiasta ja psykologiasta. Lapsi tajuaa hyvin varhain, että elottomia esineitä voi koskettaa ja katsella ja että ne ovat olemassa havaitsijasta riippumatta. Vaikka joku piilottaa pallon, se ei lakkaa olemasta. Lapsi oppii pian myös sen, etteivät esineet liiku ilman voimaa. Syöttötuolissa istuva taatiainenkin hämmästyy, jos tuoli lähtee liikkeelle itsestään.

Jo 8–14 kuukauden ikäiset ymmärtävät, että ihmiset ovat tavoitteellisia toimijoita – ja luulevat pitkään sen jälkeen, että niin ovat muutkin: autot, kukat, joet, aurinko ja tähdet. Heidän katsannossaan kaikella on tarkoitus. Viisivuotiaasta kuu saattaa nousta taivaalle, koska se haluaa tulla lasta katsomaan.

Kouluiässä vähitellen selkenee, että vain ihmisillä ja eläimillä on tarkoituksia ja aikomuksia. Elävä ja eloton erottuvat yhä selvemmin. Kahdesta ikävuodesta eteenpäin lapset alkavat ymmärtää myös psyykkisen

ja fysikaalisen eroa. He tajuavat eron siinä, että toinen poika kuvittelee mielessään koiraa ja toisella on koira. Ajatuksella ei voi tehdä todellista koiraa eikä siirtää vuorta.

Paluuta lapsen ajatteluun

Taikauskossa tämä ydintieto sekaantuu: elottoman ja elollisen, fysikaalisen ja psyykkisen perusominaisuudet sotkeutuvat jälleen. Silloin ajatuksella voi sittenkin siirtää esineitä ja pyhässä joessa pestä pois pahat teot. Patsas voi vuotaa verta, ja rukoilemalla voi parantaa. Mikä tahansa on mahdollista.

Lindemanin ryhmä tutki yli 3 000 eri koulutusalojen ja -asteiden opiskelijaa eri puolilta Suomea. Heiltä kyseltiin uskoa erilaisiin yliluonnollisiin ilmiöihin. Toisenlaisilla kysymyksillä testattiin psykologisia tekijöitä, jotka saattaisivat olla yhteydessä uskomuksiin: esimerkiksi neuroottisuutta, depressiivisyyttä, kontrollin tarvetta sekä intuitiivista ja analyyttistä ajattelua.

Kävi ilmi, että ihmiset, jotka uskoivat yhteen yliluonnolliseen ilmiöön, uskoivat yleensä muihinkin. Heillä oli siis selvä taipumus taikauskoon. Tällainen taipumus oli myös voimakkain yhteinen tekijä niillä, jotka luottavat uskomuslääkintään.

Taikauskoiset nuoret olivat taipuvaisia nojautumaan lapsuudenaikaisiin tiedostamattomiin intuitioihin, joissa ydintieto on vielä iloisesti sekaisin. Esimerkiksi energiaa moni heistä ajatteli aineellisena, elollisena ja henkisenä oliona, joka haluaa ja voi parantaa, tai jonka täytyy päästä virtaamaan vapaasti. Jos auton jarrut pettävät ja he joutuvat kolariin, he etsivät siitä tarkoitusta. Kolarin syyksi ei riitä kulumisen aiheuttama tekninen vika.

Kysymyspatteristolla tutkittiin myös, millainen yhteys on uskonnollisuudella ja taikauskolla. Kävi ilmi, että ne liittyvät voimakkaasti toisiinsa: yliluonnollisiin ilmiöihin uskovat ihmiset olivat myös uskonnollisia. Toisaalta tutkimuksessa erottui pieni uskonnollisten ihmisten ryhmä, joka ei muuten uskonut yliluonnolliseen. Aiempien tutkimusten perusteella tällaiset ihmiset ovat yleensä tiukasti sitoutuneita kirkon oppeihin. Uskonnolliset uskomukset ovat oma lajinsa, koska kulttuuri, uskonnolliset yhteisöt ja instituutiot pitävät niitä voimakkaasti yllä.

Kaksi tapaa käsitellä tietoa

Ovatko siis taikauskoiset kansalaiset juuttuneet älyllisessä kehityksessään pikkulapsen tasolle? – Eivät ole, vastaa Lindeman. Meillä kaikilla on kaksi tapaa käsitellä tietoa. Toinen on intuitiivinen, ei-kielellinen ja lähes tiedostamaton. Se sisältää muun muassa lapsuudessa omaksutut käsitykset maailmasta. Toinen on analyyttinen, koulutuksen valmentama ja järkeilevä. Tällä puolellaan taikauskoinen ihminen pystyy omaksumaan ja ymmärtämään tieteellistä tietoa siinä kuin skeptikkokin. Taikauskoisilla ihmisillä on kuitenkin taipumus nojata voimakkaammin intuitiiviseen puoleen.

Mistä tällainen taipumus johtuu, ei tiedetä vielä lainkaan, mutta sitä Lindeman haluaisi tutkia seuraavaksi. Keskeneräisiin intuitiivisiin käsityksiin tarrautuminen juontaa kuitenkin selvästi varhaisesta lapsuudesta. Jo kolmivuotiaiden ajattelussa näkyy eroja – riippumatta siitä, miten analyyttisesti aikuiset heidän ympärillään maailmaa selittävät. Ei ole mahdotonta, että taipumus intuitiiviseen ajatteluun on periytyvää.

Usein intuitiivinen ja analyyttinen tiedonkäsittely toimivat huomaamattoman yhtäaikaisesti. Hyvin koulutettu älykäs ihminen saattaa siksi vaivatta säilyttää kaksi ristiriitaista uskomusta samasta asiasta. Toisinaan ne kuitenkin törmäävät. Sydän ja järki joutuvat ristiriitaan.

Mitäpä jos taikauskoinen kansanosa onkin oikeassa, isoksi kasvaneen lapsen ydintieto virheellistä ja totuus elottoman ja elollisen perusominaisuuksista toinen kuin suurin osa kansasta luulee tietävänsä? Eihän tiedekään tiedä kaikkea vaan muuttuu jatkuvasti, rajatiedon rakastajat perustelevat. Löytyykö historiasta esimerkkejä siitä, että yliluonnollisena pidetty onkin osoittautunut tieteellisesti todeksi? – Ei löydy, mikäli taikausko määritellään ydintiedon sekaantumiseksi, sanoo dosentti Lindeman. – Tiedon täydentyminen ei ole koskaan vienyt meitä kohti yliluonnollista vaan aina poispäin siitä.

Annikka Mutanen
Tiede 2/2007. Lyhennetty.

Lähdekritiikki ja tiedon valinnan taidot

LÄHDEKRITIIKKI TARKOITTAA OLENNAISEN ja luotettavan tiedon seulomista epäolennaisesta ja epäluotettavasta. Lähteiden luotettavuuden arviointi onkin kriittisen lukutaidon perusta. Lähdekriittisyyttä tarvitaan muun muassa sanomalehteä luettaessa ja nettiä selattaessa tai etsittäessä aineistoa tutkielmaan tai esitelmään.

Tietoa hankittaessa on olennaista selvittää sen alkuperä ja määritellä perusteet, joilla voi arvioida tiedon paikkansapitävyyttä. **Kriittinen lukutaito** tarkoittaa sitä, että vastaanottaja osaa kyseenalaistaa saamansa tiedot, etsiä vertailupohjaksi tietoa muista lähteistä ja päätellä, uskoako tietoon.

Myös kuvat voivat olla manipuloituja. Vaikka esimerkiksi uutiskuvat perinteisesti välittävät tietoa tapahtuneesta, tilanteet voivat kuitenkin olla osin lavastettuja. Uutiskuva esittää todellisuuden aina valitusta näkökulmasta, eli kuva rajaa väistämättä jotain ulkopuolelle. Rajaukset ovat aina harkittuja, kuten myös valinnat siitä, mitä kuvataan ja miten asiat tai ihmiset kuvassa esitetään.

TEKSTIOPPI:
Tekstien luotettavuus, s. 44.

TEHTÄVIÄ

1. Arvioikaa toimittajan ratkaisuja tapauksissa A–D. Perustelkaa näkemyksenne.

A. Toimittaja sairastuu eikä pääse juttukeikalle seurakunnan rippileirille. Niinpä hän haastattelee rippipappia puhelimitse ja keksii itse kuvauksen leirin tunnelmasta reportaasiin – onhan hän itsekin ollut joskus rippileirillä ja tietää, millaista siellä on.

B. Toimittaja ei saa haastateltavaa puhelimitse kiinni, mutta koska jutun on mentävä taittoon, hän kirjoittaa juttuun haastateltavan suorat sitaatit verkosta löytämästään verkkojutusta, jossa haastateltava on sanonut jotain aiheesta puoli vuotta sitten. Verkkolähdettä ei mainita jutussa.

C. Toimittaja haastattelee henkilöä, joka kertoo kirjoittaneensa kirjan tosielämän henkilöistä ja tapahtumista. Toimittaja ei tarkista asioiden todenperäisyyttä ja kirjoittaa kirjantekijästä lehtijutun, jossa kirjailija kertoo teoksestaan ja sen taustoista. Myöhemmin kuitenkin paljastuu, että teos ei perustukaan tosiasioihin vaan on pääosin kirjailijan sepittämä. Jutun kirjoittanut toimittaja puolustautuu toteamalla, että kirjan aihe on tärkeä.

D. Sosiaalisessa mediassa leviää tulva-alueelta kuvia, joissa mies kantaa koiraa selässään. Ihmiset kommentoivat innoissaan kuvaa, ja se saa siten laajaa huomiota. Toimittaja kuvittaa tulvista kertovan uutisen kyseisellä kuvalla. Myöhemmin kuvan huomataan olleen muokattu.

TEHTÄVIÄ

2. **Arvioikaa Ylen verkkosivuilla julkaistun uutisen *Venäjä: Lumimies on totta* luotettavuutta.**

TEKSTIOPPI:
Tekstien luotettavuus,
s. 44.

YLE UUTISET
Luonto 10.10.2011 klo 14:41 | päivitetty 8.6.2012 klo 14:21

Venäjä: Lumimies on totta

Siperialaisen Kemerovon alueen viranomaiset sanovat saaneensa kiistattomia todisteita siitä, että lumimiehenä tunnettu myyttinen olio on totta.

Suosittele 227

Viranomaisten mukaan alueelta on löytynyt jalanjälkiä, makuupaikka ja karvoja, joiden uskotaan kuuluvan lumimiehelle. Jäljet löytyivät luolasta syrjäiseltä vuoristoseudulta Siperian eteläosasta. Löydön teki kansainvälinen tutkijaryhmä, joka oli kutsuttu Kemerovoon pohtimaan lumimiehen olemassaoloa. Löydökset on vielä analysoitava laboratoriossa.

Lumimies, joka Himalajan puolella tunnetaan nimellä jeti, on myyttinen olento, jonka kerrotaan elävän Himalajalla ja Siperiassa. Pohjois-Amerikassa samantapaista oliota kutsutaan isojalaksi, Mongoliassa almaksi. Tarinoiden mukaan lumimies on apinamainen otus, jolla on punertava tai oranssi karvapeite. Vaikka Himalajan asukkaat pitävätkin otusta totena, pitäviä todisteita lumimiehen olemassaolosta ei toistaiseksi ole saatu.

Kemerovon viranomaiset suhtautuvat löytöön ja lumimieheen innostuneesti, sillä karvaotuksen toivotaan tuovan turisteja alueelle, joka tällä hetkellä elää lähinnä kaivosteollisuudesta.

Lähteet: AFP

© KAVI / Suomen Filmiteollisuus SF Oy

Armand Lohikoski: *Pekka ja Pätkä lumimiehen jäljillä.* 1954.

TEHTÄVIÄ

3. **Eritelkää kolumnia *Jetin isä oli jääkarhu?***

a. Mikä on tekstin tavoite?

b. Millaisia lähteitä kirjoittaja on käyttänyt?

c. Miten kirjoittaja suhtautuu jeti-legendaan? Mistä se on tekstissä havaittavissa?

d. Mitä yhtäläisyyksiä ja eroja havaitsette kolumnin ja samaa aihetta käsittelevän Ylen uutisen (s. 54) välillä?

KOLUMNI

Jetin isä oli jääkarhu?

Ilkka Timonen

Pekka ja Pätkä lumimiehen jäljillä (1954) ei ehkä ollutkaan ihan niin täyttä huuhaata kuin tuon ajan elokuvakriitikot väittivät.

Minun tietooni ei tosin ole tullut, että Suomen ja Skandinavian Lapissa olisi tehty lumimieshavaintoja. Mutta dna-jälkien perusteella on todettu outo skandinaavinen yhteys Himalajalla mahdollisesti tallustavaan lumimieheen eli jetiin.

Jääkarhun perilliset ovat tehneet todella pitkän vaelluksen, sillä Huippuvuorilta Himalajalle on hieman matkaa.

Oxfordin yliopiston genetiikan professori Bryan Sykes on tutkinut kahta karvalöytöä, joiden väitetään kuuluvan jetille. Hän otti niistä dna-näytteet ja vertasi niitä maailman eläinten genomitietoihin.

Sykes löysi 100-prosenttisen yhteensopivuuden leukaluuhun, joka kuului Norjan Huippuvuorilla yli 40 000 vuotta sitten eläneelle jääkarhulle.

Jääkarhun perilliset ovat tehneet todella pitkän vaelluksen, sillä Huippuvuorilta Himalajalle on hieman matkaa – maailman suurimman mantereen yli. Toisaalta aikaakin vaellukseen on ollut riittävästi.

Yhteyttä helpottaa se, että jääkarhun tiedetään voivan saada jälkeläisiä ruskeakarhun kanssa. Sykesin mukaan karvanäytteet eivät osoita sukulaisuutta Himalajalla nykyisin eläviin karhulajeihin.

Yksi Sykesin karvanäytteistä on peräisin jetin muumiosta Intialle kuuluvalta Ladakhin alueelta. Ranskalaiselle vuoristokiipeilijälle oli näytetty muumioita 40 vuotta sitten.

Toinen näyte on Bhutanista, 1 300 kilometriä Ladakhista itään.

Sykesin mukaan näytteet on otettu siksi hiljattain ja siksi kaukana toisistaan, että lajin edustajia voi olla yhä elossa.

Jeti-legendaa on kerrottu Tiibetissä ja Himalajalla jo vosituhansia. Siitä kuuli aikoinaan jopa Aleksanteri Suuri. Lumimiehiä, isojalkoja ja muilla nimillä tunnettuja karvaisia kahdella jalalla kulkevia otuksia on sittemmin bongattu eri puolilla maapallon.

Jetiä on yritetty etsiä, mutta tuloksetta. Sen jälkiä on löydetty, mutta ne on ollut helppo tuomita väärennöksiksi – samoin kuin epäselvät valokuvat, joissa sen on väitetty tarpovan.

Nyt meillä on jo dna-todisteet, mutta jotain vielä puuttuu: ihka elävä jeti.

Aamulehti 19.10.2013.

TEHTÄVIÄ

4. **Pohtikaa kuvamanipulaation eettisyyttä käyttäen lähtökohtananne kuvankäsittelyyn liittyvää uutista *H&M tunnusti: Mallit eivät olekaan aitoja!***

a. Minkälainen kuvien muokkaaminen on mielestänne hyväksyttävää?

b. Missä tapauksissa kuvan muokkaamisesta tulee mielestänne kertoa katsojalle?

H&M tunnusti: Mallit eivät olekaan aitoja!

Vaateketju H&M:n verkkokaupan mallit ovat lähestulkoon epätodellisen kauniita. Ja epätodellisia he ruotsalaislehden mukaan ovatkin.

Ruotsalaisen vaatejätin verkkokaupassa olevat alusvaatekuvat ovat nimittäin taitavan kuvankäsittelyn tuotteita. Kauniiden mallityttöjen kasvot on liitetty tietokoneella luotuun ihannevartaloon, jonka yllä sitten mallataan bikineitä ja alusvaatteita.

– Kyseessä ei ole aito vartalo. Se on täysin virtuaalinen ja tietokoneella tehty, kuvailee vaateketjun tiedottaja **Håcan Andersson** Aftonbladet-lehdessä.

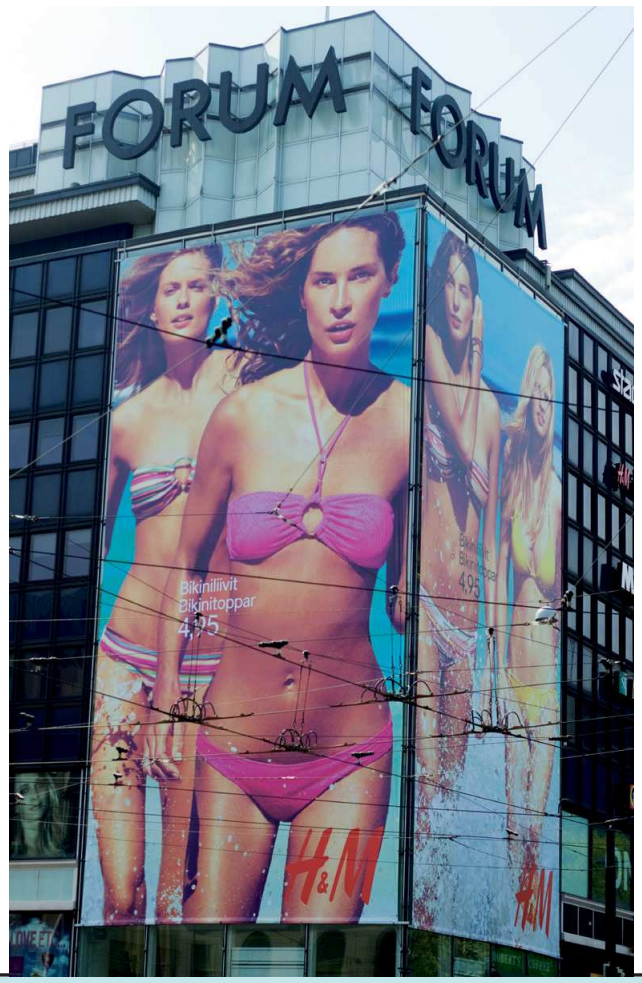

Anderssonin mukaan vaatteet puetaan kuvia varten mallinuken päälle ja valokuvataan. Sitten nuken vartalo muokataan kuvankäsittelyohjelmassa inhimillisen näköiseksi ja siihen liitetään oikean mallin kasvot.

– Kasvot tulevat kasvomalleilta, jotka ovat täysin tietämättömiä siitä, miten kuvia tullaan käyttämään.

Paljastui Norjassa

Kuvankäsittely tuli ilmi, kun Norjassa alettiin ihmetellä H&M:n joulukampanjaa. Siinä kahdeksat eri kasvot oli liitetty samaan vartaloon.

– Tämä kuvaa hyvin, kuinka mahdottomia esteettisiä vaatimuksia naisvartaloille asetetaan, kuvailee Norjan yleisradioyhtiössä työskentelevä juontaja **Helle Vaagland**.

Vaaglandin mielestä H&M on asettanut vaatimuksensa jo niin koviksi, ettei enää löydy malleja, joilla olisi sekä riittävän hyvä kroppa että tarpeeksi kauniit kasvot yhtiön bikinien myyntiä varten.

H&M kiistää tulkinnan. Håcan Anderssonin mukaan kuvankäsittelykäytäntö ei johdu epärealistisista ihanteista tai halusta esitellä vain täydellisiä naisvartaloita.

– Teemme näin, että voisimme esitellä itse vaatteen, sanoo Andersson.

Hänen mukaansa käytäntö ei koske vain alusvaatteita ja uima-asuja, vaan kaikki nettikaupan vaatteet on kuvattu samalla tavalla.

– Tämä koskee sekä naisten-, että miestenvaatteita, Andersson vakuuttaa.

Iltalehti 4.12.2011.

AINEISTOSTA

KIRJOITTAMINEN

Ole luonani aina

Kazuo Ishiguro, 2005

Ensimmäinen lukukerta 18.8. luvut 1-2

Ole luonani aina paljastui kaikkien odotuksieni vastaisesti scifiromaaniksi. Juuri tämä yllättävä genre kuitenkin sai minut valitsemaan Ishiguron kirjan vaihtoehtojen listasta.

Kahden ensimmäisen luvun perusteella voin sanoa romaanin rakenteesta sen, että ajassa hypitään mielivaltaisesti. Minäkertojana toimiva Kathy ja tämän ystävät esiintyvät aikajanan kaikissa kohdissa, mutta kirjan koostuessa suureksi osaksi nuoruuden muistoista ei tarvi

KELTAINEN POKKARI

Ishiguron kiitetty menestysromaani myös elokuvana

KAZUO ISHIGURO

OLE LUONANI

J.R.R. To

Valitsin lukupäiväkirjan a
Olen nähnyt vastaavat e
yhtään hänen kirjaansa.
parempia kuin elokuvat.
Teos on kuuluisa fantasia
vuonna 1937. Suomennet

J.R.R. Tolkien
Kuvitus: Tove Jansson

Hobitti
eli Sinne ja takaisin

16.8.2015
Luin tänään kirjasta ensimm
päähenkilömme Bilbo Repp
Hobitit ovat lyhyitä, ihmisen
pääosin rauhallista elämää.

Juonen voisi kiteyttää siihen, että joukko kääpiöitä ja velho
Bilbo mukaan seikkailulle hankkimaan Kääpiöiden kullan

luvussa lähdetään matkaan. Matkan alku sujuu ra
ä kuvataan tarkasti: *"Onneksi joen yli vei vanha kivisi
olaana alas pohjoisen vuorilta ja kukkuloilta. Oli jo mel
harmaat pilvet ja liehuvien riekaleiden välissä kukkulo*

essä kirja on alkanut varsin hyvin, eikä sen luke
iten näinkin vanha kirja voi olla kiinnostava vielä
jojen hyvistä puolista. Ne ovat ajattomia.

annen luvun kirjasta. Matkaa jatkettiin Rivende
ikaa ja jatketaan matkaa.

toiminnan lisäksi paljon tarinan kannalta hyviä
skimaata ja kaikkea sen kauneuksia ja kauhe
heihin on helpompi samaistua, kun he eivät k
otimassa.

n neljännen luvun. Kääpiöt, hobitti ja velho j
än hiidet nappaavat heidät sisään tunneleih

n sisällön kannalta tärkeitä, hiljaisempia

Lukupäiväkirja

en: Nelisiipinen lokki, Juva 2012

oelma novelleja, joiden juonet teoksen edetessä yhteen ja muodostavat omanlaisensa aanin. Rakkausromaanille tyypillisiä piirteitä on henkilöiden välinen kiintymys ja intohimo. Kirjassa jokainen henkilö rakastaa jollakin kä kyse aina ole seurustelusuhteen tapaisesta rakkaudesta, vaan joku ihailee, toinen kolmas himoitsee, joku rakastaa kuin omaa lastaan, ja välillä puhutaan muustakin kuin unteesta. Kirjassa tulee esiin intohimo, kiihkeys ja halu, monet henkilöistä ilmaisevat näitä kukin omalla tyylillään, joka saattaa välillä olla tavallisesta poikkeava.

n aihe muodostuu tapahtumista koulun llä. Koulu on yhdistävä tekijä lähes jokaisessa a. Teoksen teema on kohtaaminen, joka tää tunteita luvun kertojassa. Kohdata voi n ihmisen, asian tai elämyksen, ja teoksen aamisissa tunteet, jotka heräävät ovat stamista tai jotakin sen tapaista, mikä ei ole an yksiselitteistä ja on jokaisen kohdalla erilaista. oksen teema keskittyy niin sanottuihin tyistapauksiin, joissa tunteet ja tapahtumat eivät iissä yhtälailla kohdataan toisia.

Suurin osa teksteistä sisältää viittauksia toisiin teksteihin. Jos tekstikäsite ymmärretään laajasti, voiko ylipäätään mitään kirjoittaa hyödyntämättä jotain muuta tekstiä?

ALOITUSTEHTÄVÄ

1. Pohtikaa suhtautumistanne kirjoittamiseen.

a. Valitse vaihtoehdoista A–N ne, jotka parhaiten kuvaavat suhtautumistasi kirjoittamiseen.

A. Kirjoittaminen on mukavaa ja palkitsevaa.

B. Jätän kirjoitustehtävät usein viime tippaan.

C. Olen yleensä tyytyväinen kirjoittamiini teksteihin.

D. Luetutan tekstejäni mielelläni muilla ja hankin niistä palautetta.

E. Kirjoittaessani ajattelen, kuka tekstiäni lukee.

F. Kirjoittajan on oltava verbaalisesti lahjakas.

G. Suunnittelen useimmiten tekstiäni ennen kirjoittamista.

H. Kirjoittaminen on minusta stressaavaa.

I. Kirjoittaminen kehittää ajattelua.

J. Kirjoittaminen vaatii luovuutta.

K. Toisen tekstin selostaminen omin sanoin on helppoa.

L. Asetan itselleni kirjoittajana tavoitteita.

M. Kirjoittaja tarvitsee lähdeaineistoa.

N. Kirjoittaa voi ilman aineistoa.

b. Vertailkaa tekemiänne valintoja joko yhdessä tai ryhmissä. Keskustelkaa siitä, mikä kokemustenne perusteella tekee kirjoittamisesta mielekästä, mikä kirjoittamisessa tuottaa iloa ja mikä innostaa tai kannustaa kirjoittajaa.

Aineiston kriittinen lukeminen

TEKSTIT POHJAUTUVAT USEIN paitsi kirjoittajan omaan ajatteluun myös monenlaisiin lähdeaineistoihin. Niiden pohjalta kirjoitettaessa on löydettävä keskeinen aines laajastakin tekstimateriaalista ja arvioitava eri lähteiden tarjoamaa tietoa sekä luotettavuutta. Tekstin tavoitteesta ja tekstilajista riippuu, miten kirjoittaja aineistoja lukee ja hyödyntää oman tekstinsä rakennusosana.

Lähdeaineistoinaan eli pohjateksteinään kirjoittaja voi käyttää monen tyyppisiä tekstejä. Yleensä aineistosta haetaan tietoja tai pohjatekstiin saatetaan ottaa kantaa ja kehitellä siinä esitettyjä ajatuksia. Joskus erilaisia aineistoja vertailemalla ja analysoimalla pyritään omien johtopäätöksien tekemiseen käsiteltävästä asiasta. Aineiston pohjalta voidaan kirjoittaa muun muassa koevastaus, essee, vastine, arvostelu, tutkielma tai referaatti.

Olipa pohjateksti minkä tyyppinen tahansa, sitä on osattava lukea monipuolisesti. On löydettävä tekstin keskeinen sisältö tai pääväite perusteluineen, arvioitava tekstin sisältämiä ajatuksia ja esitystapaa sekä tarvittaessa myös kyseenalaistettava pohjatekstin näkemykset. Aineistojen pohjalta kirjoittaminen vaatiikin kirjoittajalta kriittistä lukutaitoa.

TEKSTIOPPI:
Aineiston käyttö, s. 138.

TEHTÄVIÄ

1. **Lukekaa *Helsingin Sanomien* pääkirjoitussivulla julkaistu teksti *Moraalisen rappion pohjanoteeraus* ja eritelkää sitä pareittain kriittisen lukemisen ohjeita apuna käyttäen.**

TEKSTIOPPI:
Aineiston käyttö, s. 138.

a. Mikä tekstilaji on kysymyksessä?

b. Kuka on kirjoittaja?

c. Missä ja milloin aineisto on julkaistu?

d. Mikä on oletettu kohderyhmä?

e. Mikä on tekstin aihe?

f. Mikä on tekstin tavoite?

g. Mitkä ovat tekstin keskeiset kohdat?

h. Mitä väitteitä aineistossa mahdollisesti esitetään ja miten ne perustellaan?

i. Mitä lähteitä aineistossa on käytetty? Miten ne on osoitettu?

j. Millaisia kysymyksiä ja ajatuksia aineisto herättää?

k. Arvioikaa tietojen, väitteiden ja lähteiden luotettavuutta.

l. Arvioikaa aineiston vakuuttavuutta: pääseekö teksti tavoitteeseensa?

Moraalisen rappion pohjanoteeraus

MERKINTÖJÄ
Petteri Tuohinen
Kirjoittaja on HS:n Pekingin kirjeenvaihtaja

Epäinhimillisempää käyttäytymistä on lähes mahdotonta kuvitella.

Lokakuussa Guangdongin maakunnassa Etelä-Kiinassa valvontakamera tallensi kansakuntaa syvästi järkyttäneen tapahtumasarjan. Videolta näkyy, kuinka pakettiauto ajaa kauppakujalla kaksivuotiaan **Wang Yuen** ylitse. Kuljettaja pysäyttää autonsa etupyörien mentyä tytön yli mutta jatkaa pian matkaansa ja rusentaa vielä takapyörillä Wangia entisestään.

Tyttö jää makaamaan kadulle verissään.

Pian myös toinen auto ajaa hänen ylitseen. Seitsemän minuutin aikana Wangin ohitse kävelee 18 ihmistä, joista kukaan ei tee mitään tytön auttamiseksi. Kukaan ei edes vaivaudu soittamaan näkemästään viranomaisille. Ihmiset kiertävät Wangin kuin roskasäkin.

Ohikulkijoiden joukossa oli muun muassa pienen lapsensa kanssa kävellyt äiti, joka vain katsahti henkitoreissaan viruvaa kaksivuotiasta. Mitähän äiti mahtoi vastata lapselleen, kun tämä asiasta jotain kysyi?

Vasta 19. ohikulkija, 57-vuotias roskankerääjä **Chen Xianmei**, pysähtyi auttamaan tyttöä.

TYTÖN ylitse ensin ajanut kuljettaja kertoi paikallistelevision haastattelussa, miksei hän jäänyt auttamaan: kuoleman aiheuttamisesta hän saattaisi saada 1 000–2 000 euron rangaistuksen, mutta jos tyttö jäisi henkiin, hän voisi joutua maksamaan kymmeniätuhansia euroja hoitokuluja.

Video on herättänyt kansakunnan pohtimaan, onko kiinalaisista tosiaan tullut täydellisen kylmäsydämisiä ihmisiä, jotka ovat uhranneet humanismin materialismille. Onko rahanhimo sokeuttanut kansalaiset moraaliseen rappioon?

”Jos yhteiskuntamme ei muutu, lapseni tapaus ei tule jäämään viimeiseksi”, sanoi Wangin isä **Wang Chichang** televisiohaastattelussa.

SUURIN kysymys on ollut tietysti se, miksi peräti 18 ohikulkijaa ei tehnyt mitään kaksivuotiaan tytön auttamiseksi.

Kysymyksiä ei voi sivuuttaa väittämällä onnettomuutta yksittäistapaukseksi, sillä vastaava käyttäytyminen on kiinalaisille yleistä. Julkisuudessa on kerrottu lukuisista kerroista, jolloin hädässä olevia ei ole autettu. Esimerkiksi hiljattain raa’asti pahoinpidelty ja raiskattu nainen joutui odottamaan apua kadulla kaksi tuntia. Vasta Wangin kohtalo herätti keskustelun, koska se tallentui videolle.

Wangin kohtalo herätti keskustelun, koska se tallentui videolle.

Häikäilemättömästä rahanhimosta kertoo puolestaan Kiinan maitoskandaali kolme vuotta sitten. Tuolloin maitokauppiaat lisäsivät maitoon hengenvaarallista melamiinia, jotta saisivat suurempia tuottoja. Lapsia kuoli ja sairastui.

KIINALAISTEN käyttäytymiselle on esitetty useita selityksiä. Yleisimmän vastauksen mukaan hädässä olevia ei haluta auttaa, koska ihmiset pelkäävät joutuvansa mahdollisesti itse vastuuseen autettavan sairaalakuluista.

Usein viitataan laajaa julkisuutta saaneeseen Nanjingin tapaukseen. Muutama vuosi sitten nuorimies auttoi kadulla kaatunutta vanhusta ja vei tämän sairaalaan. Myöhemmin miestä syytettiin vammoista ja tuomari määräsi hänet suuriin korvauksiin. Tuomarin järkeilyn mukaan mies oli selvästi syyllinen, sillä ”miksi muuten hän olisi halunnut auttaa vanhusta”.

Käyttäytymiselle on etsitty selitystä myös koulutuksesta ja kasvatuksesta, jotka tähtäävät rahan tekemiseen ja omaan menestykseen. Oikean ja väärän ymmärtämisellä ei ole ollut niinkään väliä. Lisäksi vastauksia on haettu kulttuurivallankumouksen synkästä

perinnöstä vuosilta 1966–1976, jolloin toisten asioihin ei kannattanut puuttua.

”Kiinan hallitukselle talouskehitys on ensisijainen tehtävä, mikä tekee kaikesta rahakeskeistä – – Niin laillinen kuin moraalinenkin järjestelmä on uhrattu rahanteolle”, arvioi professori **Hu Xingdou** *Washington Post* -lehdessä.

TIEDOTUSVÄLINEISSÄ on pohdittu, onko tällainen välinpitämätön käyttäytyminen edes mitenkään erityisesti kiinalaista. Vertailuesimerkiksi on kaivettu muun muassa niin sanottu **Kitty Genovesen** tapaus New Yorkista vuodelta 1964. Tuolloin nuorta naista pahoinpideltiin kadulla puoli tuntia ennen kuin hänet tapettiin. Kukaan 38:sta tapauksen nähneestä ei tehnyt mitään Genovesen pelastamiseksi.

Genovesen tapaus on synnyttänyt käsitteen sivustakatsojan syndrooma. Se tarkoittaa, etteivät yksilöt halua reagoida väkijoukossa tilanteeseen ensimmäisenä.

Vertaus Genoveseen on kuitenkin väärin. Genovese joutui väkivallan uhriksi, jolloin kynnys puuttua tilanteeseen on monella korkea. Wangin tapauksessa kyse oli avuttomasta pikkutytöstä, joka kitui yksin kadulla.

Viranomaiset ovat ehdottaneet Kiinaan niin kutsuttua samarialaisen lakia, joka velvoittaisi kansalaiset auttamaan hädästä kärsiviä. Guangdongin maakunnassa on myös ehdotettu, että oman henkensä uhalla auttavat pitäisi palkita – tietysti rahallisesti.

Wangille tai hänen vanhemmilleen näistä pohdinnoista ei ole enää lohtua. Wang kuoli saamiinsa vammoihin viikko onnettomuuden jälkeen.

Helsingin Sanomat 7.11.2011.

Aineiston referointi ja kommentointi

KIRJOITTAJA KÄYTTÄÄ USEIN oman tekstinsä osana muiden kirjoittamia tekstejä hyödyntämällä niistä saamiaan tietoja tai kommentoimalla niitä. Kun kirjoittaja käyttää aineistoja, lukijan on voitava koko ajan erottaa, mikä osa tekstistä on kirjoittajan omaa ajattelua ja mikä taas on peräisin aineistosta. Kirjoittajan on esiteltävä pohjateksti, ja sitä on selostettava eli referoitava. On myös hallittava tekstin lainaamiseen eli siteeraamiseen liittyvät käytänteet.

KIELIKIRJA:
Lainausmerkit suorassa esityksessä, s. 23.

Toisen kirjoittamaa tekstiä voi joko referoida tai lainata suoraan. Molemmissa tapauksissa on aineistoa ensi kerran käytettäessä kerrottava lukijalle, mistä lähteestä on kyse. Referoidessaan kirjoittaja kertoo omin sanoin, mitä pohjatekstissä on. Hän tuo esiin sen keskeisiä ajatuksia siten, että hänen omasta tekstistään syntyy johdonmukaisesti etenevä kokonaisuus.

Suoria lainauksia ei välttämättä tarvita lainkaan, mutta aineistosta voi ottaa suoria sitaatteja silloin, kun pohjatekstin kirjoittanut ilmaisee ajatuksensa erityisen nasevasti ja persoonallisesti. Sitaatilla voi myös perustella tekstistä tekemiään tulkintoja. Toisen tekstiä suoraan siteerattaessa nyrkkisääntö on, että sitaattien pitää olla luonteva osa omaa tekstiä.

TEHTÄVIÄ

1. Tutustu aineistoon (s. 64) ja sen pohjalta kirjoitettuun esseeseen (s. 65–66). Tehtävänantona kirjoittajalle on ollut: ”Lue Timo Paukun artikkeli *Tekoäly voitti ihmisen*. Pohdi, miksi ja miten käsitykset tiedosta ovat muuttumassa.”

a. Lue ensin aineistona oleva artikkeli. Poimi siitä keskeiset ja kiinnostavat asiat tekemällä marginaalimerkintöjä ja alleviivauksia.

TEKSTIOPPI:
Aineiston käyttö, s. 138.

b. Lue opiskelijan essee ja osoita siitä kohdat, joissa kirjoittaja

- esittelee pohjatekstin
- referoi pohjatekstiä
- ottaa pohjatekstistä suoran lainauksen eli siteeraa sitä
- kertoo omia kokemuksiaan
- kommentoi pohjatekstiä tai kehittelee edelleen siinä esitettyjä ajatuksia.

c. Miten kattavasti kirjoittaja hyödyntää aineistoa?

Tekoäly voitti ihmisen

Tekoäly Watson on nopea, nopeampi kuin nokkelimmat ihmisaivot. Ainakin silloin, kun se hakee tietoa. Tämä kasvoton kone haastoi viime vuoden helmikuussa Yhdysvalloissa kaksi viisasta miestä suositussa *Jeopardy!*-tietovisassa.

Kisan idea on yksinkertainen: juontaja kertoo vastauksen, joka on ihmisen nimi tai asia. Kilpailijat yrittävät mahdollisimman nopeasti keksiä, mikä on siihen sopiva kuka- tai mikä-alkuinen kysymys. Aiheet tulevat maan ja taivaan väliltä, joten kisailija tarvitsee hyvää yleistietoa.

Yhdysvaltain parhaat tietovisailijat Ken Jennings (ansainnut tietovisoilla 3,8 miljoonaa dollaria eli 3 miljoonaa euroa) ja Brad Rutter (3,5 miljoonaa dollaria) voittaisivat tavallisessa *Trivial Pursuitissa* maallikon mennen tullen.

Silti IBM:n kisaan kehittämä Watson puristi heistä kisassa voiton. Kisa oli kolmipäiväinen, joten voitto ei tullut onnenkantamoisena.

TEKOÄLYN kehittäjät pitävät IBM:n ja Watsonin suoritusta tekoälyn yhtenä merkkipaaluna. Tekoälyn voitto oli myös viime vuoden kovimpia uutisia tiedemaailmassa.

Watsonia on saavutuksen jälkeen kuvailtu termein *googlentappaja* ja *tohtori Watson*.

Supertietokone Watsonin muistiin on pakattu 68 miljoonaa sivua tietosanakirjatietoa sekä uutisia. Tiedot se hakee muististaan mutkikkaan hakuohjelman avulla.

Watson on 2 000 kertaa niin tehokas kuin ne laitteet, joita käytämme töissä ja kotona. Se seuloo satoja vastauksia parissa sekunnissa. Sitten se testaa omia löytöjään kymmenin tavoin. Lopulta se valitsee tiedon, jonka se itse arvioi parhaaksi.

Vasta sitten Watson piippaa ehdotuksensa – tämä kaikki alle kolmessa sekunnissa. Jos pohdinta kestäisi pitempään, ihminen olisi jo edellä.

Watson siis ratkoo tehokkaasti hakuongelmia. Mutta onko se älykäs?

Konetta väheksyvät muistuttavat, että ihmiselle on ominaista sellainen luovuus, johon kone ei pysty. Toiset pitävät jo Watsonin kaltaisia laitteita fiksuina.

Olipa Watson älykäs tai ei, se ryhtyy voittoisan tv-kisan jälkeen oikeisiin töihin. Watson auttaa lääkäreitä sairauden määrittelyssä. Se käy läpi tietokantoja saatuaan tietoa oireista. Sitten se ehdottaa hoitoa. Lääkäri päättää, ottaako se tohtori Watsonin ohjeet käyttöön.

Watson on ylivertainen kaikissa töissä, joissa pitää käydä läpi paljon dokumentteja. Yhtä lailla Watson voisi penkoa lakitekstejä.

Koneiden ylivaltaa pelkäävää voi lohduttaa tieto, että Watson teki *Jeopardy!*-kisassa alkeellisia virheitä. Välillä se sekoitti satuhahmoja eläviin ihmisiin ja maita ja kaupunkeja keskenään. Eikä se oikein ymmärtänyt vitsejä eikä sanaleikkejä. Ihminen voi siis vielä pitkään nauraa uusille watsoneille.

Historia osoittaa, että 15–20 vuoden kuluttua tavallinen kotitietokone todennäköisesti pystyy siihen, mihin supertietokone nyt. Watsonin taitoja voi siis käyttää älypuhelimissa tai kannettavissa tietokoneissa jo 2020-luvulla. Watsonista tulee ehkä jotakin, jonka kyvyt päihittävät nyt ylivoimaisen hakukoneen Googlen.

Seuraus on, että 2020-luvun lopulla ihmisen ei tarvitse tietää, vaan osata kysyä tietokoneelta oikeat kysymykset.

Samalla käsityksemme tiedosta ja tietämisestä voi muuttua. Ennen tietoa piti sulatella ja sen eteen piti nähdä vaivaa. 2030-luvulla ihminen keskittyy enemmän vaikka luovuuteen. Sehän koneilta puuttuu – vielä.

Applen puhelimien käyttäjä on saanut jo näppituntumaa siitä, millaista on jutella tekoälyn kanssa. Applen tekoäly Siri pystyy neuvomaan ravintoloista ja kertomaan sään. Tosin ei vielä suomeksi.

Tekoälyä on jo joka puolella autoista älypuhelimiin, vaikkei se ole aina äänessä. Koneet laskevat algoritmeja, jotka ohjailevat arkeamme hyvässä ja pahassa.

Olipa sitten kyse VR:n lippu-uudistuksesta tai verkkolaskusta, niitä ohjaavat algoritmit – joskus vialliset sellaiset.

Länsimaisesta ihmisestä tulee tai on jo tullut riippuvainen algoritmeista. Ohjelmia tulee arkeen koko ajan lisää, eikä kukaan hallitse kaikkia. Tästä tekoälyn kriitikot varoittavat: kohta mitään ei voi tehdä ilman koneen laskentaa.

Toisaalta algoritmeista voi tulla lopulta itseään korjaavia. Koneen oma tietoisuus voi kasvaa, kuin sivutuotteena. 2020-luvun ihmisen ei tarvitse tietää. Pitää osata kysyä oikeat kysymykset.

Timo Paukku
Helsingin Sanomat 10.1.2012.

Tiedon vallankumous

Tänä syksynä yläasteen aloittaneen pikkuveljeni ensimmäisiin koulutehtäviin kuului tiedonhankintaprojekti eli pienen kirjallisen esitelmän tekeminen. Muistan itsekin saaneeni saman tehtävän samassa koulussa, mutta isoäidissäni se herätti ihmetystä. Hän ei ollut kouluaikanaan tehnyt mitään vastaavaa: pulpetissa istuttiin ja opettaja kertoi oppilaiden tarvitsemat tiedot. Käsityksemme tiedosta ja sen hankkimisesta ovatkin muuttuneet huomattavasti. Timo Paukku pohtii tätä yhä käynnissä olevaa tietoon ja sen hankintaan kohdistuvaa muutosta *Helsingin Sanomissa* 10.1.2012 ilmestyneessä artikkelissaan ”Tekoäly voitti ihmisen”.

Artikkelissaan Paukku kertoo, kuinka amerikkalaisen IBM:n kehittämä supertietokone Watson voitti kilpailun kahta ihmistä vastaan yhdysvaltalaisessa ”Jeopardy!”-tietovisassa helmikuussa 2011. Paukun mukaan Watson on esimerkki siitä, miten tekniikan kehittyessä ihmisen ei enää tarvitse muistaa kaikkea, sillä Watsonin kaltaiset koneet ovat apuna tiedon hankinnassa ja jäsentelyssä. ”Ennen tietoa piti sulatella ja sen eteen piti nähdä vaivaa”, Paukku arvioi. Perinteisesti tiedon onkin ajateltu olevan joidenkin faktoina pidettyjen asioiden ulkoa opettelemista ja omaksumista siten, että ihminen kykenee tekemään oikeita ratkaisuja oppimiensa asioiden perusteella. Tietojen on siis tarkoitus olla ihmiselle hyödyksi ja avuksi. Tarkoitus on tuskin muuttunut, mutta tiedon laatu ja määrä muuttuvat jatkuvasti.

Elämme informaatiotulvassa, jossa erilaista tietoa on tarjolla kellon ympäri niin televisiosta, lehdistä, radiosta kuin internetistäkin. Modernin tekniikan ja tiedonvälityksen ansiosta yksittäisen ihmisen ei oleteta omaksuvan kaikkea vastaanottamaansa tietoa. Se ei myöskään olisi mielekästä, sillä tieto myös päivittyy nopeasti niin tieteessä kuin muillakin aloilla. Tavoitteena ei olekaan enää asioiden muistaminen vaan tarvittavan tiedon löytäminen ja hyödyntäminen. Paukku tiivistää muutoksen toteamalla, että ”– – 2020-luvun lopulla ihmisen ei tarvitse tietää, vaan osata kysyä tietokoneelta oikeat kysymykset”.

Oikeiden kysymysten ja niihin saatujen vastausten arvioiminen on yksi tiedon lisääntymiseen liittyvistä haasteista. Koska samasta aiheesta on nykyään löydettävissä hyvinkin erilaista tietoa eri lähteistä, on tietoa etsivän osattava arvioida löytämiänsä lähteitä ja suhtauduttava löytämäänsä tietoon kriittisesti. Aloittelevana tiedonhankkijana pikkuvelikin hämmentyi, kun Wikipedian ja kirjaston tiedot eivät osuneetkaan yksiin. Tietoa voi yhä harvemmin pitää yksiselitteisenä totuutena, ja jo sen hankkiminen vaatii pohjatietoja ja älykkyyttä. Paukku kertoo artikkelissaan, kuinka Watson valtavasta tietokannastaan huolimatta vastasi joihinkin kysymyksiin väärin, koska se ei ymmärtänyt asiayhteyksiä tai huumoria. Tiedon alati lisääntyessä onkin tärkeää, että ihminen kykenee tekemään tiedon pohjalta loogisia päätelmiä, arvioimaan tietoa ja tekemään luovia ratkaisuja. Käsitykseemme tiedosta liittyy entistä tiiviimmin älykkyys, joka toistaiseksi erottaa meidät koneista.

Käsityksemme tiedosta on muuttumassa, sillä työelämässä työntekijöiltä edellytetään yhä laajempien kokonaisuuksien hallintaa, ja lukiolaisten on päivitettävä oppikirjansa joka vuosi pysyäkseen ajan

tasalla. Monilla aloilla ihmisen hallitsema tietomäärä ei enää riitä: Paukun mukaan Watsonin seuraava tehtävä on auttaa lääkäreitä määrittämään potilaiden sairauksia. Vastaavia sovelluksia on jo käytössä muillakin aloilla. Tieto ei ole enää jotain, mitä voi opetella ja painaa mieleensä, missä se säilyy käyttökelpoisena ja ajankohtaisena. Tieto lisääntyy, tarkentuu, muuttuu ja vanhenee nopeasti. Virheellisen ja epätarkan tiedon tehokas leviäminen muokkaa käsitystämme tiedosta laajemmaksi, monimutkaisemmaksi ja epävarmemmaksi.

Kehitys vaikuttaa elämäämme muuallakin kuin töissä ja koulussa. Käytämme päivittäin laitteita ja sovelluksia, jotka toimivat kuten supertietokone Watson, vaikkakin pienemmässä mittakaavassa. Tarkistamme tarvitsemamme tiedon kätevästi Googlea apuna käyttäen, etsimme kännykän muistista kaverin puhelinnumeron tai käytämme navigaattoria löytääksemme perille. Koska tietoa on valtavasti ja se on helposti saatavilla, ei sen muistamista tai opettelua enää pidetä yhtä suuressa arvossa kuin ennen. Tarvitsemme apuvälineitä tiedon seulomiseen, ja voidaan jopa sanoa, että olemme tulleet riippuvaisiksi tiedosta, joka enää harvoin löytyy omasta päästämme. Paukku nostaa esiin saman huolenaiheen: “Tästä tekoälyn kriitikot varoittavat: kohta mitään ei voi tehdä ilman koneen laskentaa.”

Vaikka käsitteen tieto merkitys laajenee ja ihmiset ovat tietoja hankkiessaan entistä riippuvaisempia koneista, on tiedon hallitseminen ja jäsentäminen yhä mahdollista. Pikkuveljenikin selvisi lopulta projektistaan kunnialla, vaikka se vaatikin aikaa, perehtymistä ja kärsivällisyyttä. Alati uusiutuva tieto vaatii käyttäjiltään näiden asioiden lisäksi ennen kaikkea lakkaamatonta halua oppia uutta.

TEHTÄVIÄ

2. Harjoittele tilastotiedon käyttöä omassa tekstissä.

a. Kirjoita lyhyt uutinen (noin 100 sanaa) perhetyypeissä tapahtuneista olennaisista muutoksista hyödyntäen oheista taulukkoa. Otsikoi uutisesi.

b. Vertailkaa kirjoittamianne uutisia ja niiden otsikoita. Tarkistakaa päätelmienne paikkansapitävyys.

c. Keskustelkaa, minkälaista oli kirjoittaa uutinen tilastotietojen pohjalta.

TEKSTIOPPI: Uutisanalyysi ja uutisen kirjoittaminen, s. 71.

PERHETYYPPI	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	Muutos 2013–2014
Perheitä yhteensä	1 365 341	1 382 970	1 401 963	1 426 002	1 455 073	1 465 733	1 471 085	1 473 666	2 581
Aviopari, ei lapsia	364 452	395 953	436 019	481 209	513 889	523 221	525 933	527 238	1 305
Aviopari ja lapsia	640 062	579 578	514 868	468 266	446 433	439 194	434 571	429 811	–4 760
Avopari, ei lapsia	123 471	135 996	160 132	180 590	195 967	203 334	208 264	211 673	3 409
Avopari ja lapsia	65 896	85 309	102 581	112 847	117 254	118 136	120 040	121 499	1 459
Äiti ja lapsia	147 297	159 063	159 432	153 024	149 651	149 143	149 110	149 668	558
Isä ja lapsia	24 161	27 071	28 931	29 238	30 278	30 714	30 955	31 342	387
Rekisteröity miespari	..	..	..	398	706	829	905	991	86
Rekisteröity naispari	..	..	..	430	895	1 162	1 307	1 444	137
Perheväestö	4 101 922	4 093 038	4 053 850	4 037 753	4 065 168	4 075 094	4 081 903	4 084 001	2 098
Väkiluku 31.12.	4 998 478	5 116 829	5 181 115	5 255 580	5 375 276	5 426 674	5 451 270	5 471 753	20 483
Perheväestön osuus, %	82,1	80,0	78,2	76,8	75,6	75,1	74,9	74,6	-0,3
Perheen keskikoko	3,00	2,96	2,89	2,83	2,79	2,78	2,77	2,77	0,0

Tilastokeskus, 2014.

KAUNOKIRJALLISUUTTA

LUKEMAAN

Väitetään, että kaunokirjallisuuden lukeminen on erilaista kuin tietotekstien lukeminen. Pitäneeköhän väite paikkaansa?

ALOITUSTEHTÄVÄ

1. Keskustelkaa kaunokirjallisuuden lukemisesta 3–4 hengen pienryhmissä.

a. Mikä ero on asiatekstillä ja kaunokirjallisella tekstillä?

b. Miksi kirjallisuutta luetaan? Listatkaa vähintään viisi syytä.

c. Kootkaa yhdessä lista teoksista, joita suosittelette toisillenne luettaviksi.

d. Muodostakaa uusi ryhmä. Pyrkikää siihen, ettei siinä ole samasta ryhmästä tulleita. Keskustelkaa laatimistanne listoista (b- ja c-kohta) ja perustelkaa näkemyksenne.

Faktaa ja fiktiota

FIKTIIVISET TEKSTIT OVAT säilyttäneet ainutlaatuisen asemansa muiden tekstien joukossa yli monituhatvuotisen historiansa aikana. Uusia kaunokirjallisuuden lajeja syntyy jatkuvasti, ja vanhatkin ovat pysyneet voimissaan. Kaunokirjallisessa teoksessa lukija ja kirjailija – kaksi ihmistä – kohtaavat heitä molempia kiinnostavien ajatusten, kuvitelmien, kohtaloiden, vastausten ja kysymysten äärellä.

Kaunokirjallisuuden olemusta on vaikea määritellä, mutta asiatekstit määritellään usein kaunokirjallisten tekstien vastakohdaksi. Kaunokirjallisen teoksen sanotaan olevan **fiktiota** eli sepitettä, joka syntyy kirjailijan ajatustyön ja mielikuvituksen tuloksena. Se ei silti tarkoita, etteikö kirjallisuus pystyisi kuvaamaan todellisuutta. Fiktion ja todellisuuden moniulotteinen suhde kiteytyykin hyvin kirjailija Leena Krohnin esittämässä ajatuksessa:

> Se että me osaamme lukea, että mustat merkit voivat syntyä uudelleen merkityksiksi, on ihmisyyden kannalta yhtä oleellinen prosessi kuin luonnon kannalta se mitä tapahtuu fotosynteesissä. Se on sakramentti, jossa vesi muuttuu viiniksi tai leipä eläväksi lihaksi. Tätä on lukutaito: merkitysten ylösnousemusta.
>
> Leena Krohn, *Kirja sinänsä*. Teoksesta *Kynä ja kone*. 1996.

Kaunokirjallinen teos on aina tekijänsä tulkinta maailmasta. Monet kaunokirjalliset teokset tuntuvat kuvaavan todellisuutta niin hyvin, että niiden henkilöt ja tapahtumat ovat todellisen tuntuisia ja joskus melkein tunnistettavia. Hyvänä esimerkkinä toimii moni klassikkoteos, esimerkiksi kuvaus jatkosodasta Väinö Linnan kuuluisimmassa romaanissa *Tuntematon sotilas* (1954). Kirjailija valitsee aiheensa ja näkökulmansa sekä kertomisensa tai kuvaamisensa tavan. Hän perehtyy erilaisiin lähdeaineistoihin ja kalustaa fiktiivisen maailmansa henkilöillä, tunteilla, tapahtumilla, tarinoilla, kohtaloilla, kuvilla – kaikella sillä, mikä mahdollistaa juuri sen, mitä hän haluaa kuvata ja kertoa.

Toisinaan on syntynyt jopa kirjallisia skandaaleja, kun joku kirjailijan sukulainen, ystävä, naapuri tai aikalainen tunnistaa itsensä tämän teoksesta. Fiktiivisten henkilöiden mahdollisten esikuvien oikeusturvaa ja loukkaamattomuutta on perätty sanomalehtien sivuilla väittämällä kirjailijan hyödyntäneen häikäilemättömästi lähipiiriänsä teoksensa rakennusaineksena.

© Juba Production Oy

TEHTÄVIÄ

1. Pohtikaa, miten kaunokirjallinen teksti ottaa kantaa todellisuuden ilmiöihin.

a. Mitä tosielämän ilmiöitä käsitellään Terhi Rannelan novellissa *Sanojen vapaudesta*?

b. Miten uskottavalta teksti vaikuttaa?

c. Mitä sellaisia kaunokirjallisia teoksia olette lukeneet, jotka kuvaavat tosielämän tapahtumia?

d. Selvittäkää eri lähteistä, minkälaisia skandaaleja tai keskusteluja kaunokirjallisuus on synnyttänyt ottaessaan kantaa tosielämän tapahtumiin tai ilmiöihin tai pohjautuessaan tunnistettavissa olevien yksityishenkilöiden elämään.

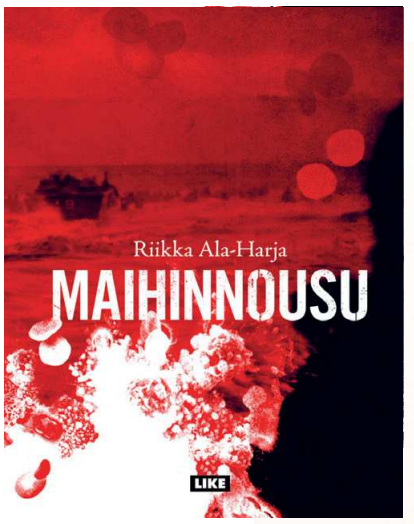

▶▶ *Riikka Ala-Harjan teos Maininnousu (2012) herätti keskustelua tosielämän tapahtumien hyödyntämisestä fiktiivisessä tekstissä.*

TERHI RANNELA

Sanojen vapaudesta

– Minä tiesin, ettei tästä seuraa mitään hyvää, Asad pyörittää päätään ja jatkaa ärtyneenä paperinipun lukemista.

Istumme soluasuntoni kierrätyssohvalla. Huoneessa tuoksuu vastaprintatun paperin muste ja siskon leipomat sambuusit, kahdennentoista kerroksen ikkunasta näkyy kauas tammikuisen Hervannan yli. Asadilla on kädessään mustekynä, jolla hän viivaa yli lähes jokaisen lauseen. Tekstin sivuun ilmestyy raivostuneita huuto- ja kysymysmerkkejä.

– Me joudutaan pulaan, jos tämä juttu julkaistaan. Et pelkästään sinä vaan myös minä ja ties ketkä muut. Onneksi toimittaja lähetti sen sentään etukäteen luettavaksi, me ehditään vielä tehdä jotain. Minähän sanoin sinulle, että ajattele, mitä sanot!

Isoveli oli alusta saakka haastattelua vastaan, minä taas suhtauduin siihen uteliaasti niin kuin uusiin kokemuksiin aina. Minua ei ollut koskaan haastateltu lehteen. Asad kysyi, ettenkö tajunnut, että toimittaja halusi käyttää minua hyväksi kiintiömaahanmuuttajana, ei hän ollut kiinnostunut minusta ihmisenä. Että kysytäänpä nyt ihan keneltä tahansa mamupojalta, mitä mieltä se parka on Suomesta. Että tongitaanpa vähän traumojakin, eikö niillä ressukoilla ole kidutuskokemuksia, joita lukijat voisivat taivastella. Ja kuulostellaan, miten hyvää suomea se puhuu ja päivitellään: ohhoh, erinomaista! Mitä mustempi ihonväri, sitä eksoottisempi valokuva saadaan.

Minä en ajatellut mitään sellaista. Naistoimittaja oli mukava ja vilpittömän tuntuinen, mutta Asad näkee salaliittoja kaikkialla. Mutta eikö se nyt vähän liioittele? Oikeastaan vähän jopa odotan kuvien näkemistä, vaikka tietenkään en kerro sitä veljelle. Minusta ei ole koskaan otettu kerralla niin paljon kuvia. Nuori mieskuvaaja räpsi varmasti monta sataa kuvaa lumisella Pyynikinharjulla taustana Pyhäjärven jää. Minua ei jännittänyt yhtään. Olisi mukava lähettää niitä kuvia äidille Hargeisaan.

Päädyin haastateltavaksi ihan sattumalta. Toimittaja oli ottanut yhteyttä koulun opinto-ohjaajaan, jolta oli pyytänyt apua oikean ihmisen löytämiseen. Opo kysyi minua ja homma oli sillä selvä.

– ”Suomalaisten nuorten huonot käytöstavat järkyttävät Najibia”, Asad siteeraa närkästyneesti. –”16-vuotias nuorukainen sanoo, ettei itse alkaisi polttaa tupakkaa tai juoda alkoholia näin nuorena.” Ihanko totta?

– Mutta sinäkin olet samaa mieltä! ärähdän.

– Tajuatko sinä, mitä meille tapahtuu, jos koulun pilottipellet saavat tämän lehden käsiinsä? Ja he kyllä saavat.

– Se ei ole mikään iso lehti, tuskin ne edes...

– Miten lapsellinen sinä oikein olet? Nämä kirjaimet ovat tatuointeja, jotka jäävät kiinni ihoosi koko loppuelämäsi ajaksi. Tässä maassa on ihmisiä, joilla on pitkä muisti. Internetillä vielä pitempi.

– Ja siksikö minun pitää vain lampaana kiittää, miten ihanaa täällä on?

– ”Najibista tuntuu pahalta, miten epäkunnioittavasti monet suomalaiset nuoret kohtelevat vanhempiaan ja opettajiaan. Somaliassa sellainen käytös ei tulisi kuulonkaan, koulussa on ankarat säännöt.”

– Niin minä sanoin ja totta joka sana!

Asad naksuttelee kieltään niin kuin aina vihaisena tekee.

– ”Suomessa nuorille ojennetaan kaikki eteen ilmaiseksi, eivätkä he osaa arvostaa sitä yhtään. Kiittämisen sijaan aikuisia vain haukutaan. Tulen siitä surulliseksi.” Miten tyhmä sinä oikein olet! Asad huutaa. – Käy saman tien spreijaamassa tuonne kerrostalon seinään, että hakatkaa meidät!

Toimittaja on lähettänyt jutun sähköpostitse luettavakseni. Ettei tule väärinkäsityksiä, nainen on sanonut. Että olen ymmärtänyt sinut oikein. Korjaa rohkeasti, jos jokin asia on pielessä. Jokin? Asad ivaa haastattelun joka ainoaa tavua. Mutta toimittaja on ymmärtänyt Najibia täysin oikein, eikä tämä muuttaisi tekstistä mitään. Kunpa olisi joku jolta kysyä neuvoa.

– Sinä ilmoitat sille naiselle, että olet muuttanut mieltäsi. Ettet haluakaan enää olla mukana jutussa.

– Mutta...

– Ei mitään muttia, Asad sanoo. – Me ollaan asuttu tässä hyisessä maassa viisi pitkää vuotta. Etkö sinä ole vieläkään oppinut? Maassa maan tavalla.

Terhi Rannela, *Sanojen vapaudesta*.
Julkaistu teoksessa *Yhden promillen juttuja*. 2012.

Kaunokirjallisuuden tekstilajeja

KAUNOKIRJALLISUUS ON JO antiikin ajoista lähtien jaoteltu kolmeen päälajiin: **epiikkaan** eli kertomakirjallisuuteen, **lyriikkaan** eli runouteen ja **draamaan** eli näytelmäkirjallisuuteen. Antiikin aikana eeppinen kirjallisuus oli usein runomittaista. Myöhemmin on alettu puhua **proosasta** eli suorasanaisesta kirjallisuudesta epiikan alalajina. Esimerkiksi romaanit, novellit, kertomukset, tarinat ja sadut ovat proosakirjallisuutta.

Kirjallisuutta ryhmitellään päälajien lisäksi myös erilaisiksi lajityypeiksi eli **genreiksi**. Genre-luokittelusta on apua esimerkiksi kirjastossa ja kirjakaupassa, kun haluaa luettavakseen tietyntyyppistä kirjallisuutta. Erilaisia kaunokirjallisuuden genrejä ovat esimerkiksi scifi, kauhu, jännitysromaanit, elämäkerrat, historialliset romaanit, seikkailuromaanit, vampyyritarinat, erätarinat ja rakkausromaanit.

Lajeja nimetään ja ryhmitellään monin eri tavoin (ks. esim. Lukuvinkkejä s. 9). Samakin teos voidaan luokitella kuuluvaksi useisiin eri genreihin. Uusia genrejä syntyy esimerkiksi vanhojen genrejen sekoittuessa ja viestintäteknologian kehittyessä.

TEHTÄVIÄ

1. Tutustukaa kirjaston luokitusjärjestelmään joko vierailemalla kirjastossa tai kirjaston verkkosivuilla.

a. Miten kaunokirjallisuus on luokiteltu?

b. Keksikää esimerkkejä teoksista, jotka voisivat kuulua useisiin eri luokkiin tai joita on hankala luokitella.

2. Millä perusteella Juhani Ahvenjärven runon *Hölkkä* voi luokitella runoksi?

Hölkkä
Varis keksi oivan keinon suojautua
sitä ahdistelevilta lokeilta. Se lensi
omenapuuhun ja tarrautui oksaan pää alaspäin,
niin että muuttui punaiseksi: omenoiden joukosta
sitä ei erottanut kukaan. Itse asiassa talon isäntä
jätti omenat poimimatta ja söi variksen.

Juhani Ahvenjärvi, *Hölkkä*. 1992.

TEHTÄVIÄ

3. Tutustukaa pareittain twitternovellin lajityyppiin lukemalla kirjailijoiden kirjoittamia twitternovelleja. Twitternovelliksi sanotaan sosiaalisessa mediassa kehittynyttä 140 merkin pituista novellia.

a. Muodostakaa parit ja lukekaa novellit.

b. Mitä yhdistäviä piirteitä novelleissa on merkkimäärän lisäksi?

c. Kirjoittakaa pareittain omia twitternovelleja.

d. Lukekaa yhdessä tai julkistakaa muulla tavoin kirjoittamianne twitternovelleja. Vertailkaa niiden sisältöä, rakennetta ja kieltä.

Lakanoissa
Ujo hymy pyykkitelineellä. Mies viikkasi lakanat naisen koriin. Tuli kolme lasta, kasvoi ja lähti. Kahden taas. Viime lakanan oikoi lääkäri.

Riku Korhonen

He selvisivät
Säätila. Päähenkilö. Maisema. Sivuhenkilö. Vaara. Toinen vaara. Hallusinaatio. Mursu. Takaa-ajo. Täpärä pelastuminen. Suudelma. Säätila.

Petri Tamminen

Wanted Dead
Hautausmaalta Harrin minä löysin. Palasina pitkin ketoa. Mä panin sen pään laukkuun ja vein mun idolille. Voivuitton, se haltioitui, sä saat!

Tuija Lehtinen

Helsingin Sanomat. Nyt-liite 23.–29.11.2012.

4. Eritelkää Annie Proulx'n novellia *Punaruunikko* (s. 74–75) lajityypin näkökulmasta.

a. Pohtikaa, minkälaisia eri lajityyppien (kauhutarina, veijaritarina, lännentarina, eläintarina, rikostarina, ihmissuhdekertomus, salapoliisitarina tms.) tuntomerkkejä novellissa on.

b. Kirjoittakaa pienryhmissä takakansiteksti-tyyppinen esittely, jossa kuvailette novellia paljastamatta kuitenkaan, mitä siinä tapahtuu. Voitte myös valita sopivan sitaatin takakansitekstiinne näytteeksi novellin tyylistä (ks. Cormac McCarthyn teoksen *Veren ääriin* arvostelu s. 27).

ANNIE PROULX

Punaruunikko

Omistettu Buzzy Mallille

Talvi 1886–87 oli hirvittävä. Joka ikisessä preerioiden ylätasangon historiassa sanotaan niin. Kuivan kesän aikana suuria karjalaumoja oli ylilaidunnetulla maalla. Varhainen räntä jäätyi kovaksi, niin ettei karja kyennyt murtamaan kuorta saadakseen ruohoa. Sen jälkeen tuli lumimyrskyjä ja jäätävän kylmää, ja karjan luisevia ruumiita kasautui alanteille ja notkelmiin.

Eräs hieman turhamainen nuori montanalainen karjapaimen oli nuukaillut takin ja kintaiden suhteen ja pannut koko palkkansa upeaan, käsintehtyyn saapaspariin. Hän suuntasi Wyomingin territorioon koska arveli että siellä olisi lämpimämpää, se kun oli etelään sieltä missä hän oli. Yöllä hän paleltui kuoliaaksi Powderjoen viimaisella länsitöyräällä, virran joka oli kuuluisa mittasuhteistaan ja suunnastaan – tuuman syvä, mailin leveä ja virtaa ylämäkeen Teksasista.

Seuraavana iltapäivänä kolme cowboyta Box Springin puulaakista läheltä Suggsia näki tietä ratsastaessaan hänen ruumiinsa, sinisen kuin kovasin ja puolittain lumeen hautautuneen. He olivat ovelia ja juonia miehiä. Heillä oli yllään huopatakit, villakaulurit, pässinpökkimät huivit sidottuina hattujen yli sänkisten leukojen alle, kelsikintaat ja kahdella heistä oli onni verhota jalkansa kunnon saappaisiin ja paksuihin sukkiin. Kolmas, Dirt Sheets, kierosilmäinen hiusvesijuoppo, tarkeni yläosastaan mutta se onni alkoi haihtua alaosaan tultaessa: ei sukkia ja halkeilleet ja reikäiset kippurakärkiset saappaat.

”Tuolla lihamötkäleellä on saappaat minun kokoani”, Sheets sanoi ja nousi ensimmäistä kertaa sinä päivänä hevosensa selästä. Hän kiskoi montanalaisen karjapaimenen vasenta saapasta, mutta se oli jäätynyt kiinni jalkaan. Toista saapasta vaivasi sama vika.

”Aikansa kutakin, sanoi pässi kun päätä leikattiin”, hän sanoi. ”Minä veistän ne irti ja sulatan murkinan jälkeen.” Sheets veti esiin puukon ja sahasi montanalaiset kintut aivan saappaansuiden yläpuolelta, ihasteli kirjailtua nahkaa ja korko-ommeltuja herttoja ja patoja pannessaan saapasjalat satulalaukkuihinsa. He ratsastivat jokivartta ja etsivät harhautuneita elikoita, löysivät tusinan syvään nietokseen uponnutta ja käyttivät melkein koko valoisan ajan päästäessään niitä pinteestä.

”Liian myöhäistä yrittääkään takaisin kämpille. Gricen ukon mörskä on tästä hieman ylempänä. Hänellä on takuulla kuivattuja luumuja tai muita makupaloja tai ainakin kuuma hella.” Pakkanen kiristyi, oli niin kylmä että sylki ratisi ilmassa, eikä mies uskaltanut kusta ettei nauliutuisi paikoilleen kevääseen asti. He olivat yhtä mieltä siitä että asteita oli varmasti miinus neljäkymmentä tai ylikin. Tuuli navakoitui mukavaksi pikku wyominglaisviimaksi.

He löysivät mörskän pohjoisesta neljän mailin päästä. Gricen ukko avasi oven raolleen.

”Tulkaa sisään karjamiehet tai karjavarkaat, sama se.”

”Me pannaan hevoset suojaan. Missä on talli?”

”Talli. Ei minulla ikinä semmoista. Halkopinon takana on vaja joka varmaan estää niitä lentämästä tuulen mukana tai ehkä paleltumasta. Minun kaksi hevosta on täällä sisällä astiakaapin vieressä. Minä lellin niitä pienokaisia minkä kerkiän. Nukkukaa missä tilaa löytyy, mutta älkää ruvetko häiritsemään tuota punaruunikkoa, se mutustelee teidät ja sylkee pois. Se on tulinen ori. Ottakaa tuoli ja syökää tätä halvatun muhennosta. Minulla riittää kyllä palan painiketta. Ja uunista tulee juuri nyt kuumia sämpylöitä.”

Se oli hieno ilta, juotiin ja pelattiin korttia, laskettiin luikuria uunin hohkaamassa lämmössä ja Gricen ukon lellittyjen hevosten huokaillessa tyytyväisenä. Ainoa epä-

mieluisa vivahdus illassa karjamiesten kannalta oli se että isäntä kyni kroisoksilta kolme dollaria ja 50 senttiä. Puolenyön maissa Grice puhalsi lampun sammuksiin ja kömpi punkkaansa, ja karjamiesten kolmikko paneutui pitkäkseen lattialle. Sheets asetti sotasaaliinsa hellan taakse, painoi päänsä satulaansa ja nukahti.

Hän heräsi puoli tuntia ennen päivän valkenemista, muisti että oli hänen äitinsä syntymäpäivä. Jos hän aikoi sähköttää äidilleen pojalliset tuntemuksensa hänen täytyisi ratsastaa salamaakin nopeammin, sillä lennätintoimisto suljettiin kahdeltatoista. Hän tarkisti karmeat sotasaaliinsa, totesi ne sulaneiksi ja veti saappaat ja sukat alkuperäiskappaleista ja veti ne omiin ulokkeisiinsa. Hän heitti paljaat montanalaisjalat ja vanhat saappaansa nurkkaan astiakaapin tuntumaan, livahti ulos höyhenenkevyesti, satuloi hevosensa ja ratsasti tiehensä. Tuuli oli hiljainen ja kuulas, ja kylmä ilma virkisti häntä.

Gricen ukko nousi kera auringon jauhamaan kahvipapuja ja paistamaan pekonia. Hän vilkaisi viltteihin kääriytyneitä vieraitaan ja sanoi: ”Kahvi on valmista.” Punaruunikko tömisti ja potki jotakin joka näytti miehen jalalta. Gricen ukko katsoi sitä tarkemmin.

”Tulipa kehno alku päivälle”, hän sanoi, ”se on miehen jalka ja tuolla on toinen.” Hän laski nukkuvat vieraansa. Heitä oli vain kaksi.

”Herätkää eloonjääneet, herätkää herran tähden ja nouskaa.”

Karjamiehet kierähtivät vilteistään ja tuijottivat silmät harittaen ukkoa joka suurin piirtein pärski ja osoitti lattialla punaruunikon takana viruvia jalkoja.

”Se on syönyt Sheetsin. Kyllähän minä tiesin että se on kova poika hevoseksi, mutta että se söi kokonaisen miehen. ”Senkin raakimus”, hän ärjyi punaruunikolle ja ajoi sen ulos purevaan pakkaseen. ”Sinä et saa enää koskaan syödä ihmislihaa. Saat nukkua ulkona tuiskujen ja susien kanssa, senkin vihulainen.” Hän oli salaa mielissään kun omisti hevosen jolla oli sisua syödä cowboy raakana.

”AIKANSA KUTAKIN, SANOI PÄSSI KUN PÄÄTÄ LEIKATTIIN.”

Box Springin ratsastajien tähteet olivat nousseet kahville. He tiirasivat Gricen ukkoa ja kohensivat asevöitään.

”Oi pojat, se oli hirveä onnettomuus, herran tähden. Minä en tiennyt mikä peto se punaruunikko on. Ei puhuta tästä muille. Sheets ei ollut kummoinenkaan mies ja minulla on neljäkymmentä kultadollaria sen takeeksi ja ne kolme dollaria 50 senttiä jotka voitin teiltä eilen illalla. Syökää pekoninne älkääkä aiheuttako ikävyyksiä. Maailmassa on tarpeeksi ikävyyksiä ilmankin.”

Ei, eivät he aiheuttaisi ikävyyksiä. He panivat painavat kolikot satulalaukkuihinsa, joivat viimeisen kahvikupillisen, satuloivat hevosensa ja ratsastivat virnistävään aamuun.

Kun he tapasivat tuona iltana parakilla Sheetsin, he nyökkäsivät, onnittelivat häntä hänen äitinsä syntymäpäivän johdosta, mutta eivät pukahtaneet mitään punaruunikosta eivätkä 43 dollarista ja 50 sentistä. Laskuoppi voi hyvin.

Annie Proulx, *Punaruunikko*.
Julkaistu teoksessa *Lyhyt kantama: Kertomuksia Wyomingista*.
Suomentanut Marja Alopaeus. 2001.

CLOSE RANGE by Annie Proulx
Copyright © 1999
All rights reserved
This excerpt is published by agreement with Licht & Burr Literary Agency,
Denmark on behalf of the author and Darhansoff & Verrill, US.

Proosa-analyysin peruskäsitteet

TEKSTIOPPI:
Proosa-analyysi, s. 96.

KAIKKI KAUNOKIRJALLISET TEKSTIT rakentuvat aina kirjailijan valintojen tuloksena. Hän päättää, minkä tekstilajin valitsee: kirjoittaako hän esimerkiksi romaanin, novellin, näytelmän, kertomuksen vai runon? Lisäksi kirjailija valitsee tekstin aihepiiriin. **Aihe** on se tapahtuma, asia tai ilmiö, jota tekstissä kuvataan. Aiheensa kirjailija usein valitsee siten, että hän sitä käsittelemällä pystyy kertomaan jotakin, mikä hänen mielestään on kertomisen ja pohtimisen arvoista.

Fiktiivisillä teksteillä on myös yleensä aina **nimi**, ei otsikkoa, koska kaunokirjallisuus on taiteenlaji. Puhutaan siis esimerkiksi romaanin, novellin tai runon nimestä, ei ”otsikosta”. Kaunokirjallisen tekstin nimi on tärkeä, koska usein se kertoo aiheen tai saattaa olla vihje tulkintaan. Esimerkiksi F. M. Dostojevskin romaanin *Rikos ja rangaistus* aiheen voi olettaa liittyvän rikokseen ja sitä seuraavaan rangaistukseen, ja Leo Tolstoin teoksen *Anna Karenina* voi olettaa kertovan kyseisen henkilön elämästä.

Käsitteellä **juoni** viitataan eri asiaan kuin aihe. Juonella tarkoitetaan tarinan tapahtumien esittämistä siten, että niiden välillä on selvät syy-seuraussuhteet. Lähtökohtana on usein jokin ristiriitatilanne, josta tapahtumat alkavat ja josta ne kehittyvät käänne- ja huippukohtien kautta ratkaisuunsa.

Kaunokirjallisten tekstien **henkilöt** ajatuksineen, kokemuksineen ja kohtaloineen ovat keskeisiä fiktiivisen tekstin rakennusaineksia. Lukija saa tietoa **pää- ja sivuhenkilöiden** vaiheista, kokemuksista, ajatuksista ja tunteista. Kirjailijalla on monia keinoja henkilökuvien rakentamiseen. Jo henkilöiden nimet saattavat kertoa jotakin heistä tai heidän luonteenpiirteistään, minkä vuoksi nimillä voi olla jotain merkitystä tulkinnan kannalta. Myös henkilöiden ulkonäköä, ajatuksia, haaveita, suunnitelmia ja toimintaa saatetaan kuvata yksityiskohtaisesti. **Kuvauksen** lisäksi lukija saa tietoa henkilöistä ja heidän suhteistaan mahdollisiin muihin henkilöihin vuoropuhelusta eli **dialogista**.

▶▶ *Proosa-analyysin keskeisiä käsitteitä.*

Miljöö eli se, milloin, missä ja minkälaisessa ympäristössä henkilöt toimivat, vaikuttaa siihen, miten lukija tulkitsee lukemaansa. Miljöötä on tapahtumapaikan ja tapahtumien ajankohdan lisäksi kaikki muu, mitä ympäristöstä kerrotaan: jopa esineet sekä tekstissä mainitut sosiaaliset, aatteelliset ja yhteiskunnalliset ilmiöt luovat miljöötä. Tekstin miljööseen liittyvistä yksityiskohdista (esimerkiksi paikannimistä, tuotemerkeistä ja viittauksista ajankohdan yhteiskunnallisiin tapahtumiin) lukija voi päätellä, minkälaisessa ympäristössä liikutaan, vaikkei sitä suoraan sanottaisikaan.

Fiktiivisessä tekstissä miljöön kuvauksella on monia tehtäviä. Se ikään kuin rakentaa näyttämön tapahtumille, mutta samalla luo tunnelmaa ja heijastelee usein myös henkilöiden mielentilaa ja elämäntilannetta. Näin miljöö omalta osaltaan rakentaa henkilökuviakin ja tarjoaa vinkkejä tekstin tulkintaan.

Fiktiivisen tekstin tulkinta rakentuu niistä yksityiskohdista, joihin lukijan huomio **kerronnassa** kiinnittyy. Tekstin merkitystä rakentavia – usein myös toistuvia – tekstin yksityiskohtia sanotaan **motiiveiksi**. Kaunokirjallisessa tekstissä motiiveja voivat olla esimerkiksi henkilöt, esineet, nimet, toistuvat tilanteet tai vaikkapa tapahtumapaikat. Motiivi-käsitteen merkitys kirjallisuusanalyysin käsitteenä on siis toinen kuin sen merkitys esimerkiksi psykologiassa tai oikeustieteessä.

Käsitteiden motiivi ja **teema** avulla voi jäsentää sitä, miten oma tulkinta luetusta on syntynyt. Teeman hahmottaminen on tulos niistä pohdinnoista, joita lukija tekee tekstiä lukiessaan ja miettiessään, mitä kyseinen teksti kertoo ihmisistä, elämästä ja maailmasta. Pohdintojen tuloksena tekstistä syntyy monenlaisia tulkintoja, eli lukijat nostavat esiin erilaisia teemoja, joista rakentuu tekstin keskeinen **tematiikka**.

Erään määritelmän mukaan kaunokirjallisen tekstin teema on se, mitä aiheesta sanotaan. Esimerkiksi Väinö Linnan romaanin *Tuntematon sotilas* aiheeksi voidaan määritellä sota, koska teos kuvaa suomalaisen konekiväärikomppanian vaiheita jatkosodassa. Lukijat voivat kuitenkin nähdä romaanissa erilaisia teemoja sen perustella, mikä heistä on temaattisesti keskeistä siinä, mitä Linnan teoksessa sodasta sanotaan: yksi tulkitsee sodan kansaa yhdistäväksi voimaksi, toinen oivaltaa sotimisen järjettömyyden, kolmas keskittyy pohtimaan sotatoveruutta ja sen merkitystä sotilaille rintamalla. Lukemisesta tekee mielenkiintoista juuri se, että tulkinnat ovat erilaisia ja joskus jopa ristiriitaisia, mistä syntyy ajatuksia herättävää keskustelua.

Kaunokirjallisista teksteistä on mahdollista löytää yleensä monia eri teemoja, koska lukijat usein näkevät samaa tekstiä lukiessaan eri asiat merkityksellisinä. Tekstiin myöhemmin palatessaan samakin lukija saattaa myös huomata sellaisia kytkentöjä, joita ei ensimmäisellä lukukerralla tekstissä lainkaan havainnut. Tulkintaan vaikuttaakin se, minkälaisessa kulttuurisessa ympäristössä lukija elää ja millaisia lukukokemuksia ja -tottumuksia hänellä on.

TEKSTIN AUKKOKOHDAT

Kaunokirjalliset tekstit sisältävät monenlaisia tulkinnallisia aukkokohtia, jotka haastavat lukijaa täydentämään tekstiä. Tyypillisiä ovat juonenkäänteisiin, henkilökuvaukseen sekä tapahtumapaikan ja -ajan määrittämiseen liittyvät aukot. Aukkokohdat lisäävät lukijan uteliaisuutta tekstin suhteen ja tarjoavat mahdollisuuden monitulkintaisuuteen.

TEHTÄVIÄ

1. Eritelkää proosa-analyysin peruskäsitteitä hyödyntäen Tero Liukkosen novellia *Yoko Onon puu*. Käyttäkää tarvittaessa tulkintojenne perusteluna novellista poimimianne kohtia.

TEKSTIOPPI:
Proosa-analyysi, s. 96.

a. Mistä novelli kertoo, eli mikä on sen aihe?

b. Minkälainen juoni novellissa on, eli mitä siinä tapahtuu?

c. Mikä merkitys miljöön kuvauksella on?

d. Mitä saadaan tietää naispäähenkilöstä? Mitkä asiat kerrotaan suoraan? Mitä hänestä voi päätellä epäsuorasti hänen ajatuksiensa, toimintansa ja puheensa perusteella?

e. Mitä kerrotaan miespäähenkilöstä? Mitä hänen toiminnastaan ja puheestaan voi päätellä? Millaisena parisuhde kuvataan? Poimikaa novellista kohtia, joissa lukija osaa kuvauksen tai dialogin perusteella tehdä päätelmiä päähenkilöiden välisestä suhteesta.

f. Mitkä syyt mielestänne johtavat parisuhteen purkautumiseen?

g. Kenen näkökulmasta asioita kuvataan? Mikä vaikutus novellin näkökulman valinnalla on lukijaan?

h. Miten tulkitsette novellin nimen *Yoko Onon puu*?

i. Mitkä ovat mielestänne keskeisiä motiiveja novellissa? Entä mitkä keskeisiä teemoja?

TERO LIUKKONEN

Yoko Onon puu

Olin seurustellut Jarkon kanssa jo kaksi kuukautta, se oli minulle niin armas ja pupunen. Olin valtavan ihastunut siihen, olisin mielelläni sanonut jopa ”rakastunut”, mutta tuon sanan kanssa olin kovasti varovainen. Uskoin, että meillä oli ihana tulevaisuus edessä. Minusta tuntui, että myös Jarkko tykkäsi minusta todella paljon. Siitä sai sen käsityksen, että se ajatteli meidän suhdetta vakituisena seurusteluna, tämä juttu kestäisi. Se sanoi usein: ”Pilvi, sä olet mulle täydellinen nainen.” Mutta kun se kuunteli vaikka jotain Lauryn Hillin levyä, minulle tuli tukala ja itkettävä olo, ja minusta tuntui, että se unelmoi jostakusta kauhean sensitiivisestä ja kiihkeästä naisesta ja olisi ottanut sellaisen minun sijastani jos vain olisi saanut. En pitänyt sen mahdollisuuksia sellaiseen kovin hyvinä. Jarkko oli kaksikymmentäseitsemän ja se oli jo alkanut kaljuuntua. Minusta oli kiva silitellä sen muliksi ajeltua päätä.

Lauantaina ehdotin, että lähdettäisiin katsomaan Yoko Onon puuta. Jarkko ei ollut kuullut siitä ja ihmetteli mistä puhuin. Kerroin, että Tennispalatsissa oli sellainen näyttely. Jarkko haukotteli pitkään eikä vaikuttanut kuuntelevan kovinkaan keskittyneesti. Selitin, että Yoko Onon retrospektiiviseen näyttelyyn kuului myös toivomuspuu. Jarkko kysyi, kenestä hitossa puhuin. Jouduin selittämään sille koko asian juurta jaksaen. Jarkko ei varmaan olisi ikinä itsekseen lähtenyt näyttelyyn, mutta minun kanssani se suostui siihen.

Kierreltiin taidemuseossa. Jäätiin katsomaan Annie Leibovitzin kuvaa, jossa John alastomana syleilee mustiin

pukeutunutta Yokoa. Näin siinä kuvassa leikkiä ja hellyyttä. Otin Jarkosta kiinni ja puristin sitä itseäni vasten. Minulle tuli tunne, että John rakasti sydämensä pohjasta Yokoa.

Toivomuspuu näytti kauempaa katsottuna kukkivalta. Se oli kauttaaltaan pienten lappusien peitossa, ja koko ajan kävijät tungeksivat puun ympärillä ja kiinnittivät niitä oksille lisää. Ne ottivat kynän ja pienen paperilapun, jossa oli valmiina sopivan pituinen langanpätkä. Ne kirjoittivat toivomuksensa paperiin ja solmivat sen puuhun kiinni.

Toivomuspuu oli kaunis. Se vihersi ja huokui elämää ja kasvoi kohti valoa. Sen oksille ihmiset olivat asettaneet kaikki ne toiveet, joita ne asettivat tulevaisuudelle. Näin kaikkien kasvoilla hyvää tahtoa, lempeyttä, uskoa ja ystävyyttä – kauna ja viha ja epäluulo olivat kaikonneet täältä pois.

Hain meille kynät ja lappuset ja ojensin Jarkolle omansa.

– Mitä näillä pitäisi tehdä? Jarkko kysyi.

– Kirjoitat siihen toivomuksesi, sanoin.

– Niin kyllä joo, mutta mitä ja miksi?

– Siis sun pitää kirjoittaa siihen lappuun mitä toivot maailmassa kaikkein eniten. Sitten me ripustetaan nämä tuohon puuhun.

– Ja väitätkö sä että puu toteuttaa toivomukset? Kuka sen on luvannut?

– Jarkko, älä viitti, sä olet tylsä! Meidän yhteinen energia säteilee kaikkialle. Maailma voi muuttua paremmaksi ainoastaan jos me halutaan sitä.

Jarkko kumartui paperinsa puoleen, mutta kynä ei liikkunut.

– Mä en kyllä tajua millaisia toivomuksia, se sanoi.

– Ihan mitä vaan mitä sulle tulee mieleen, mitä toivot eniten.

Kirjoitettiin laput ja käytiin ripustamassa ne puuhun. Palautettiin kynät. Päätettiin lähteä, mutta huoneen ovella minulle tuli mieleen eräs asia.

– Jarkko, odota... Tai mene sinä edeltä. Venaa mua narikalla, mä tulen kohta. Mun täytyy jättää vielä yksi toive.

Palasin toivomuspuun luokse. Otin uuden lapun ja olin kirjoittavinani siihen. Sitten menin puun viereen sen näköisenä, että katselin sopivaa paikkaa mihin ripustaa lapun.

Mutta ei se niin ollut.

Minun oli pakko nähdä Jarkon toivomus.

Yritin katsoa puuta ja nähdä, mihin kohtaan Jarkko oli lappunsa kiinnittänyt. En voinut olla varma siitä, lappusia oli niin paljon. Olin painanut mieleen sen oksan ja sen kohdan oksassa, johon Jarkko oli toivomuksensa solminut.

Mutta lappuja oli liikaa.

Koetin terästää katsettani. Se oli tuo, aivan varmasti. Tai sitten se oli tuo.

Lopulta minut valtasi varmuus: Jarkon toivomuslipuke on tässä, aivan käteni ulottuvilla. Olin kiinnittävinäni omaa toivomustani mutta samalla käänsin Jarkon lapun ja tarkastin mitä siinä luki:

Volvo V70
riittävästi fyrkkaa
usein pillua

Hetkeen en saanut henkeä. Kyyneleet pusertuivat silmäluomien välistä. Jarkko, Jarkko!

Mentiin syömään kuten oli sovittu. Tilattiin grillattua tonnikalaa ja salaattia, mutta minulle ei ruoka maistunut. Valkoviiniä sain alas vain pienin kulauksin. Jarkko hymyili, oikeastaan säteili. Se jutteli mulle mukavasti ja lämpöisesti.

– Kulta, mikä sulla on? Jarkko sanoi.

– Ei... mikään.

– Onko jotain vialla?

– Ei ole.

– Jotain varmasti on, kulta.

– Ei mikään!

Jarkko meni hetkeksi hiljaiseksi. Minulla oli pakahduttavan kurja olo, ja tiesin, etten pystynyt peittämään sitä Jarkolta. Katsoin ikkunasta aseman edustalle. Siellä ihmiset kulkivat reittejään toisiaan väistellen, tulivat ja menivät. Kun niitä katseli tällä tavoin yläviistosta, ne näyttivät

pieniltä ja persoonattomilta, ne olivat aivan kuin joitain mitättömiä hyönteisiä sallimuksen armoilla. Jotkut kävelivät yhdessä, käsikkäin, kädet toisen vyötäröllä. Ajattelin, miten hauras side niitä yhdisti – useimpien suhde ei kestäisi.

Olin syvästi pettynyt Jarkkoon. Minä olin jo ajatellut, että menisimme kihloihin ja parin vuoden kuluessa naimisiin. Minä olin ruvennut ajattelemaan Jarkkoa lasteni isänä. Se oli aina niin hellä ja kultainen eikä se jaksanut edes pitkään riidellä. Minulle oli tullut turvallinen olo Jarkon kanssa.

Mutta nyt se kaikki oli mennyttä.

Jarkko oli osoittautunut samanlaiseksi paskaksi kuin ne kaikki muutkin. Se ajatteli samoin kuin kaikki miehet, eikä sillä näköjään ollut mitään syvempiä arvoja elämässään. Kun mietin tätä, Jarkko alkoi tuntua sietämättömän kaksinaamaiselta. Sen lämpöisyys olikin pelkkää näyttelemistä, ja koko ajan se totta kai ajatteli sitä mitä se tahtoi saavansa minulta.

Minä vihasin Jarkkoa.

Olisin halunnut lyödä sitä. Olisin halunnut, että se olisi kadonnut elämästäni tällä siunaaman hetkellä.

Ja samalla minun sydäntäni repi kaiho siitä mitä olin menettämässä. Olisi kauheaa luopua Jarkosta, sen halauksista ja huolenpidosta. Minulle tuli ikävä sitä elämää, jota en ollut kerinnyt vielä elää Jarkon kanssa, avioliittoa, omaa taloa maalla, lapsia, koiraa – kaikkea sitä mitä emme olleet vielä ennättäneet edes kunnolla unelmoida. Minussa sykki kaipaus – kaipaus rakkautta kohtaan, joka ei ollut ehtinyt vielä avautua.

Entä jos Jarkko ei ollutkaan toivomuslapun kirjoittaja!

Entä jos sen oli kirjoittanut joku toinen ja Jarkon lapussa luki jotain, mitä en ollenkaan tiennyt.

Jotain aivan ihanaa.

Sellaista tuttua jarkkomaisen ihanaa.

Sitä minä en voinut varmistaa siltä itseltään. Toisen toivomuksia ei sopinut kysellä. En minäkään olisi voinut kertoa omiani Jarkolle.

Entä jos Jarkko olikin sisimmässään yhtä ihana mies kuin olin aina kuvitellut. Jospa tämä pettymys oli kauhean väärinkäsityksen seurausta. Tuon tökerön lappusen oli kirjoittanut joku kaamea tyyppi, joku punaniska joka halveksi kumppaniaan ja piti naisia vain esineinä. Ja minä ajattelin Jarkosta pahaa, halusin nähdä sen samanlaisena.

En voinut uskoa Jarkosta sellaista.

Join viiniä, ja se vähän lämmitti minua. Päätin, että yritän syödä, ja ruoka maistuikin hyvältä. Pyysin Jarkkoa tilaamaan toisen viinipullon. Pystyin jo juttelemaan sen kanssa. Puhuimme keväästä ja joimme lisää viiniä. Kävin vessassa ja katsoin silmiäni peilistä. Ne näyttivät kumminkin vähän surullisilta.

Kun palasin pöytään, Jarkko virnisti nojaillen taaksepäin tuolissaan. Se oli kaatanut lopun viinin laseihin. Jarkko sanoi jotain sukkelaa, johon en enää pystynytkään vastaamaan. Sisimpäni vetäytyi jotenkin kasaan ja eristäytyi hiljaisuuteen.

Jarkko, mies, mieheni.

Sanoin nämä sanat hiljaa mielessäni. En tuntenut lämpöä.

Rautatieaseman kivimiehet näyttivät tylyilta. Niiden välitse olin lähtenyt kotiin niin monta kertaa, kunnes tästä oli tullut vähitellen kotikaupunkini eikä ollut enää tarvetta lähteä. Niiden katseen alla olin kasvatellut orastavia unelmia omasta elämästäni, niitä pieniä toiveita jotka vähitellen nousivat esiin ja vähitellen löysivät oman muotonsa. Mutta kivimiesten olemus pysyi muuttumattomana.

Entä jos Jarkko olikin toivomuksen kirjoittaja. Entä jos Jarkko oli sisimmässään samanlainen paska kuin ne kaikki muutkin miehet, kivimies, volvomies.

Minä tiesin, etten voisi elää elämääni sen kanssa, kun mielessä kaivertaisi epäilys: Jarkko sen oli kirjoittanut. Minä tiesin, että kaikki oli pilalla.

Jarkko hyräili, puoliksi itsekseen, mutta puoliksi kai minulle. *You're just too good to be true, can't take my eyes off of you...* Se hymyili, mutta minut valtasi sellainen kuristava tunne, sellainen selkeä, surullinen tietoisuus ettei kesää tänä vuonna tulisi ollenkaan.

– Jarkko, mä olen ajatellut...

– Mitä, kulta?

Olin hiljaa. Katsahdin Jarkkoa, ja sen jälkeen käänsin katseen asemalle.

– Tää juttu on lopussa.

– Miten niin, kulta? Jarkko kummasteli.

– Tää ei toimi.

Jarkko tavoitteli minun kättäni, mutta vedin sen pois.

– Jarkko, meidän täytyy erota.

– Miksi?

– No koska... mikään ei ole enää kivaa.

Jarkko mykistyi. Vasta monen äänettömän hetken jälkeen se jatkoi:

– Eikö rakkauskaan ole kivaa?

– Ei.

Niin se meni, vaikka ei me siinä vielä erottu, siinä ravintolan pöydän ääressä. Mutta meidän suhde ei koskaan palannut ennalleen, ja lopulta Jarkko keräsi tavaransa ja häipyi asunnostani. Ei siinä kovin kauan mennyt.

Tero Liukkonen, *Yoko Onon puu*. Julkaistu teoksessa *Toivomuspuu*. 2009.

TEHTÄVIÄ

2. Harjoitelkaa henkilö- ja miljöökuvausta täydentämällä Petri Tamminen pienoisnovellia *Soile* laajemmaksi novelliksi.

a. Laatikaa aloituskappale, jossa esittelette Soilen.

b. Täydentäkää alkuperäistä tekstiä omilla tulkinnoillanne juonenkulusta sekä yksityiskohtaisella ja havainnollisella henkilö- ja miljöökuvauksella. Miljöökuvauksen avulla voi heijastella henkilöiden mielialaa: esimerkiksi myrskyinen säätila voi kuvata henkilön tunnekuohuja jossakin tilanteessa.

c. Laatikaa tekstiin lopetuskappale, joka on ikään kuin jonkinlainen yhteenveto siitä, mitä Soilelle tapahtui ja mitä hänelle nykyisin kuuluu.

d. Antakaa laatimallenne novellille nimi, joka on avain tulkintaan.

e. Lukekaa ääneen laatimianne novelleja ja vertailkaa kirjoittamianne tulkintoja Soilesta.

PETRI TAMMINEN

Soile

Soile äänestettiin Seurassa Päivänsäteeksi. Hoitajat ottivat jonon ohi neuvolaan. ”Ihmisen lapsi mutta enkelin kasvot”, tädit sanoivat kaupassa. Luokkakaverit kehuivat pihalla purkkaa. ”Se oli Soilen suussa”, Heidi selitti. Soile voitti Luonnonsuojelusäätiön piirustuskilpailun. Hän ei tiennyt osallistuneensa. Kekkonen jakoi palkinnot Naantalissa. Rehtori junaili Soilen taideteolliseen. Taneli haki tanssimaan Mensan jatkoilla. ”Niin nöyrä ja kaunis pari”, pappi sanoi. Kanttori itki parvella auringonpaisteessa. Taneli peri. Kunnostettiin kansakoulu Saimaan rannalta. Se pääsi Avotakkaan. Soile kulki vatsa pystyssä ja kylvi kukkia tonttiin. Kultaiset noutajat juoksivat krysanteemipellossa. Taneli sitoi kaksosille seppeleet. Soile maalasi akvarelleja ranta-ateljeessa. Niitä kehuttiin lehdissä.

Petri Tamminen, *Elämiä*. 1994.

TEHTÄVIÄ

3. Harjoittele miljöökuvauksen kirjoittamista ja aistihavaintojen käyttöä eläytymällä Ismo Höltön valokuvaan.

a. Kuvittele olevasi toinen kuvassa etualalla näkyvistä hahmoista. Listaa,

- mitä näet
- mitä kuulet (sekä läheltä että kauempaa)
- mitä haistat
- mitä maistat
- mitä tuntoaistimuksia koet.

b. Kirjoita kuvaus kuvan tilanteesta käyttäen hyväksesi listaamiasi aistihavaintoja.

c. Lukekaa ääneen kirjoittamianne tekstejä. Millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä havaitsette tekstien välittämissä miljöön kuvauksissa ja niiden tunnelmassa?

Ismo Hölttö, *Katajanokka*, *Helsinki.* 1995.

Kertoja ja näkökulma

KÄSITTEIDEN KERTOJA JA **näkökulma** avulla voidaan kuvata kirjailijan tekemiä kerrontateknisiä ratkaisuja eli sitä, miten tarina lukijalle kerrotaan. Perinteisessä kerronnassa lukijaa kuljetetaan ajallisesti eteenpäin, mutta myös siirtyminen menneeseen tai tulevaan samaan tapaan kuin elokuvakerronnassa on mahdollista. **Ennakoinnit**, **takaumat** ja tapahtumien kuvaaminen eri aikatasoilla ovat kirjailijan tekemiä kerrontateknisiä valintoja, jotka vaikuttavat tekstin tulkintaan.

Kaunokirjallisen tekstin kerrontaa analysoitaessa tarkastellaan usein sitä, kuka kertoo ja miten kertoo, eli analyysin kohteena on tekstin kertoja. Kertoja on ikään kuin opas, joka tutustuttaa lukijan fiktiiviseen maailmaan ja sen henkilöihin kuvatessaan tapahtumia ja henkilöiden ajatuksia. Käsite kertoja viittaa siihen ”ääneen”, joka kertoo tarinaa ja välittää lukijalle myös henkilöiden välisen dialogin, kuten Mikael Niemen romaanin *Aivot pellolle* -katkelmassa, jossa teini-ikäinen miespäähenkilö kohtaa ihastuksensa, Lavendelin:

> Me istuimme vierekkäin. Välillämme oli ehkä neljäkymmentä senttimetriä. Vesi oli tyyni, mutta lehdet liikkuivat sen pinnalla. Pyörivät ympyrää hitaasti, vailla päämäärää.
>
> – Luulin, että sinä et tykkää minusta, Lavendel sanoi yhtäkkiä.
>
> – Minkä takia?
>
> – Niin se yleensä on. Minä ärsytän ihmisiä.
>
> – Kuvittelet vain.
>
> – Olen rasittava. En tottele ketään. Sanon aina mitä ajattelen.
>
> – Mutta sehän on hyvä.
>
> – On vai?
>
> Hän käänsi päätään ja katsoi minua. Tunsin lämpöä, aivan kuin joku olisi avannut kamiinan luukun.
>
> Mikael Niemi, *Aivot pellolle*. Suomentanut Outi Menna. 2011.

TEKSTIOPPI:
Proosa-analyysi, s. 96.

Jos teksti koostuu pelkästä dialogista eli kertoja on täysin huomaamaton, voidaan puhua **häivytetystä kertojasta**.

Kaikkitietävä kertoja tietää fiktiivisen maailman tapahtumista kaiken, myös henkilöiden ääneen lausumattomat ajatukset ja tunteet. Esimerkiksi Ulla-Lena Lundbergin romaanissa *Jää* kaikkitietävä kertoja kuvaa romaanin päähenkilön, saaristoseurakunnan papin, tuntemuksia ja mietteitä, kun tämä paluumatkallaan hartaushetkestä kotiin vajoaa jäihin:

> Matka sujuu hyvin, polkiessaan hän laulaa ”Yhtehenkö tulla saamme”. Ei kaiketi suuremmin mieti, mitä reittiä seurakuntalaiset ovat kulkeneet, sillä aivan yhtäkkiä, kun hän on jo tullut lahdelle, jää murtuu hänen allaan, lasin räsähtelyä ja reikä joka nielee hänet ja pyörän. He painuvat pohjaan, ja sitten pappi potkaisee itsensä ylös, murtaa pinnan ja ui.
>
> Ensin häntä vain nolottaa suunnattomasti. Hän on palavissaan häpeästä jääkylmässä vedessä. Häntä huimaa, kipu jyskyttää päässä koska hän on iskenyt sen jään reunaan tai ohjaustankoon. Hänen tekee mieli nauraa itselleen: ensimmäistä kertaa elämässään hän vajoaa jäihin, mieluiten hän putoaa veneestä kesällä, kun vesi on miellyttävän lämmintä, ja silloinkin hyvin harvoin. Hän kuulee kuinka Mona sättii häntä huojentuneena, koska ei käynyt pahemmin, ja sanoo että hänen olisi pitänyt taluttaa pyörää ja kokeilla jäätä eikä ajella kuin maantietä pitkin; suntio oli lähtiessään sanonut viime sanoikseen, ettei jäihin ollut luottamista. Niin niin, mutta ei mitään hätää.
>
> Ulla-Lena Lundberg, *Jää*. 2012.

Kaikkitietävää kertojaa on leikillisesti verrattu Jumalaan, koska kaikkitietävällä kertojalla on tavallaan valta päättää, mitä kerrotaan, kenen ajatuksia kuvataan ja miten. Käsitteellä ei kuitenkaan viitata minkäänlaiseen ylimaalliseen, kaikkivaltiaaseen olentoon eikä kaikkitietävään henkilöönkään vaan tekstin rakentumisen tapaan.

Kun kertojana on kaikkitietävä kertoja, lukija saa tietää sellaisia asioita, joita henkilökertoja ei pystyisi kuvaamaan. Henkilökertojan näkökulma rajoittuu aina siihen, mitä hän tietää tai pystyy havainnoimaan. Käsite **minäkertoja** viittaa juuri tällaiseen henkilökertojaan, joka on yleensä yksi teoksen henkilöhahmoista. Fiktiivisen tekstin minäkertoja ei siis myöskään ole tekstin kirjoittaja, koska kirjailija elää todellisessa maailmassa, kertoja fiktiivisessä. Esimerkiksi Juhani Ahon teos *Yksin* herätti aikoinaan kohua, koska sen minäkertojana on nuori mies, jonka tulkittiin olevan kirjailija Aho itse:

> Kun muut tulivat minua saattamaan eteiseen, jäi hän saliin sulkemaan pianoa, jonka äressä hän oli istunut illan hämärässä haaveksien, kun minä tulin. Olin kuullut soiton käytävään ja kuunnellut sitä hetken aikaa oven takana, hengästyksissäni ja sydän kolkuttaen. Hän näkyi nyt ottavan lampun pöydältä, ja minä jo toivoin, että hän ehkä tulee, ehkä valaisee minua alas pimeistä rappusista. Mutta hän vain vei nuotit hyllylle, kääntyi sitten pois, meni salin yli oman huoneensa ovelle ja sulki sen, armottomasti, niin kuin minusta tuntui. Viimeinen, minkä hänestä näin, oli hänen hieno profiilinsa, puhdas poskensa ja kihara korvan juuressa.
>
> Juhani Aho, *Yksin*. 1890.

Yleensä minäkertoja vaikuttaa helposti lähestyttävältä ja luotettavalta: hän ikään kuin uskoutuu lukijalleen ja kertoo tälle ajatuksiaan sekä tuntemuksiaan. Lukijan pitää kuitenkin muistaa, että minäkertoja saattaa jättää asioita kertomatta tai valikoida, mitä kertoo. Toisaalta kaikkitietävän kertojan kerrontakin saattaa olla valikoivaa ja asenteellista. Joskus kertoja saattaa jopa tietoisesti johtaa lukijaa harhaan ja osoittautua **epäluotettavaksi kertojaksi**. Kertojan arvomaailma voi olla myös täysin vastakkainen kuin lukijan. Tällainen ratkaisu on kerrontatekninen valinta, joka vaikuttaa aina tekstin tulkintaan.

Kun kerronnan näkökulmia on tekstissä useita, puhutaan **näkökulmatekniikasta**. Joissain teksteissä voi esimerkiksi olla useita minäkertojia. Toisissa taas kerronnan näkökulma vaihtuu kaikkitietävän kertojan näkökulmasta fiktiivisen maailman tapahtumiin osallistuvan henkilön näkökulmaksi. Kertoja saattaa kuvata tapahtumia useidenkin henkilöiden näkökulmasta ja välittää heidän ajatuksiaan, ikään kuin kyseessä olisi ensimmäisen persoonan kertoja. Tällaista kerrontaa sanotaan **sisäiseksi monologiksi**, mutta voidaan puhua myös **eläytyvästä kertojasta**. Näkökulmatekniikan ansiosta lukija pääsee lähelle fiktiivisen maailman henkilöitä.

Näkökulmatekniset valinnat vaikuttavat omalta osaltaan tekstin tulkintaan, kuten Juhani Ahon kolmiodraamasta kertovassa romaanissa *Juha*. Juhan vaimo Marja lähtee vienankarjalaisen Shemeikan matkaan mutta palaa kuitenkin takaisin Juhan luo. Kaikkitietävän kertojan välityksellä lukija saa seurata niin Marjan, Juhan kuin Shemeikankin ajatuksenkulkua eli heidän sisäistä monologiaan, kun taas sivuhenkilöiden, kuten talon piikatytön Kaisan, näkökulmasta tilanteita ei juurikaan tarkastella. Seuraavan sivun katkelmassa kertoja kuvaa tunnelmia Marjan kotiinpaluun jälkeen välittämällä lukijalle ensin Marjan ajatukset, mutta Juhan ja Marjan polulla kohtaamisen jälkeen lukija jatkaakin matkaa Juhan kanssa:

1. Marjan sisäistä monologia

2. Marjan sisäistä monologia

3. Marjan ja Juhan dialogi

4. Juhan sisäistä monologia

Marjan täytyi päästä pois Kaisan tutkivan katseen alta. Hän lähti ulos, käyskenteli paikasta toiseen. (1) Ei se käy, ei siitä tule mitään. Ei se milloinkaan kestä kuulla kaikkea, niinkuin se on. Kun edes osaisin olla sille hyvä. Mutta enhän saanut häntä edes kohti käyneeksi, en edes kättä annetuksi. Minkä tähden minä olen tämmöinen?… Että sittenkin lähdin, etten kuitenkin jäänyt odottamaan Shemeikan tuloa… Jos jollakin tavalla pääsisin tämän elämän alkuun, ainakin siksi aikaa kun tulevat lapsen kanssa tai kun saatan ruveta heitä edes odottamaan. Eivät ne sieltä ainakaan muutamiin viikkoihin vielä tule, jos tulevat milloinkaan. Kun tulisivat, lähtisin täältä heti vaikka kerjäten meren rantaan.

Marja harhaili pihassa ja rannassa ja minkä missäkin, katseli mitään näkemättä, mihinkään silmää kiinnittämättä. Kaikki taisi olla entisellään, ka, tuossahan oli vielä neula, jonka hän viime kesänä oli pistänyt aitan nurkkaan. Mutta se oli kaikki vierasta, niinkuin hän tässä olisi vain ollut läpimatkalla jonnekin. (2) Kun pääsisin täältä, kun olisin *minä* lähtenyt eikä anoppi. Hän loittoni pihasta, laskeusi hakaan, missä kuuli lehmien kellot. Yhtäkkiä seisoi Juha hänen edessään polulla. Eivät ensin osanneet sanoa sanaakaan toisilleen. (3) Sitten sanoi Marja:

– Lähdin katsomaan lehmiä…

Juha virkkoi:

– Olin veräjiä korjaamassa…

Ja sitten he menivät kumpainenkin taholleen.

Se karttaa minua, ajatteli Juha pihaan mennessään. (4) Välttää katsomasta minua silmiin, niinkuin ennenkin. Ei ole vielä kättäkään antanut. Eikähän syyttä minua soimaakaan. Saahan semmoista miestä halveksiakin, joka antaa ryöstetyn vaimonsa olla rosvojen maassa siksi, kunnes se itse sieltä tulee, yksinäinen vaimoihminen vieraalta maalta vihollisten käsistä, läpi korpien ja nevojen. Ja kun tulee, mitenkä otetaan vastaan? Sill'aikaa kun siellä missä surkeudessa eläneekin, sill'aikaa anoppi täällä minun luvallani emännöi ja karkaa sen kimppuun kuin kiljuva peto. Ja Marja saattaa luulla, että minäkin olen uskonut ja ehkä yhä vieläkin uskon samaa, koska olen antanut sen täällä olla koko ajan.

Juhani Aho, *Juha*. 1911.

Näkökulmatekniikka mahdollistaa sen, että kaunokirjallisessa tekstissä voi kuulua kertojan äänen lisäksi muita ääniä, muun muassa fiktiivisten henkilöiden ääni. Ilmiötä kutsutaan tekstin **moniäänisyydeksi**.

Metafiktioksi sanotaan puolestaan sellaista kaunokirjallista teosta, jossa leikitellään kerronnan rakenteilla sekä pyritään rikkomaan todellisuuden ja fiktion rajoja. Minäkertoja joskus jopa ilmoittaa olevansa itse metafiktiivisen teoksen kirjoittaja, siis kirjailija itse. Kertoja voi myös kommentoida rooliaan kertojana ja puhutella lukijaa tai antaa tälle lukemisohjeita. Tällaisia kokeiluja

▶▶ *Kati Outinen ja Sakari Kuosmanen Aki Kaurismäen elokuvassa Juha (1999).*

on suosinut erityisesti **postmoderni kirjallisuus**, jossa perinteiset kertojat ovat saaneet väistyä niin sanotun **metafiktiivisen kertojan** tieltä. Esimerkiksi Lars Sundin romaanin *Puodinpitäjän poika* katkelmassa kertoja vaikuttaa aluksi minäkertojalta, joka kuitenkin on tietoinen roolistaan kertojana ja kommentoi kerrontaa, mutta osaa myös yllättää lukijan:

> Minä en tiedä kaikkia yksityiskohtia. Pakenen tehtävästäni seistä realistisena ja kaikkitietävänä kertojana Annan sängyn vierellä ja asiallisesti ja yksityiskohtaisesti kuvata mitä tapahtuu. Pakenen kirjaimellisesti: Otan jalat alleni ja juoksen pihamaalle. – –
>
> Tule, kärsivällinen lukija! Niin, nyt olemme kahdestaan, sinä ja minä, Otto ei suostu tulemaan tänne, hän istuu ja mököttää Golfissa. Enkä minä viitsi kinastella hänen kanssaan. Mutta me muutamme muotoa, jotta voimme ilman paljastumisen vaaraa seurata tapahtumien kulkua. Harakan hahmossa lennämme istumaan navetan katolle, mistä meillä on hyvä näköala. Kas niin! Räpytä siipiäsi, hypähdä – ja lennät. Ei se todellakaan sen vaikeampaa ole. Hyvä. Tule nyt! Kahdesta katon harjalla istuvasta harakasta ei kukaan piittaa. Keikutapa välillä pyrstöäsi, rakas lukija, niin näytät vielä luonnollisemmalta. Pyrstön keikuttaminen on kivaa, älä ujostele, kokeile!
>
> Lars Sund, *Puodinpitäjän poika*. 1998.

Katkelmaa lukeva havaitsee Sundin tekstin metafiktiivisyyden, kun minäkertoja kyseenalaistaa oman roolinsa ja ryhtyy yllättäen puhuttelemaan lukijaa. Kertoja ottaa lukijan mukaansa kerrontaan, tässä tapauksessa harakan hahmossa. Mitä erilaisimpien kertojien ja näkökulmien hyödyntäminen on nimenomaan metafiktiolle tyypillinen piirre.

TEHTÄVIÄ

1. Mikä kertojatyyppi on käytössä seuraavissa katkelmissa?

A

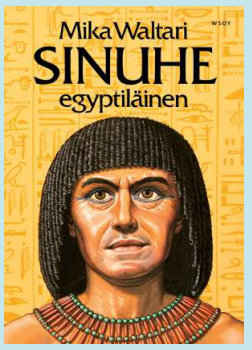

Sillä minä, Sinuhe, olen ihminen ja ihmisenä olen elänyt jokaisessa ihmisessä, joka on ollut ennen minua, ja ihmisenä elän jokaisessa ihmisessä, joka tulee jälkeeni. Elän ihmisten itkussa ja ilossa, hänen surussaan ja pelossaan elän, hyvyydessään ja pahuudessaan, oikeudessa ja vääryydessä, heikkoudessa ja väkevyydessä. Ihmisenä olen elävä ihmisessä ikuisesti enkä sen tähden kaipaa uhreja hautaani ja kuolemattomuutta nimelleni.

Mika Waltari, *Sinuhe egyptiläinen.* 1945.

B

Eteisessä he erosivat Elinan mennessä tupaan ja Akselin ulos. Mutta ovella poika yhtäkkiä tunsi käsivarret olkapäillään. Hänet käännettiin ympäri, ja hän sai ryöpyn hyväilyjä ja suudelmia niin että hän silmiään räpytellen seisoi kuin pöllö kykenemättä vastaamaan näihin odottamattomiin hyväilyihin. Elina meni ovelle, mutta kääntyi vielä ovenraossa ympäri. Akseli teki samoin ulko-ovella, ja siinä he katselivat hetkisen toisiaan. Elinan kasvot punoittivat mutta silmät hymyilivät samanlaista hieman hämillistä hymyä kuin äsken sängyssä, ja hän päästeli myös samanlaisia omituisia naurahduksia. Poika matki niitä pari kertaa:

– He, he, he, he…

Väinö Linna, *Täällä Pohjantähden alla I.* 1959.

C

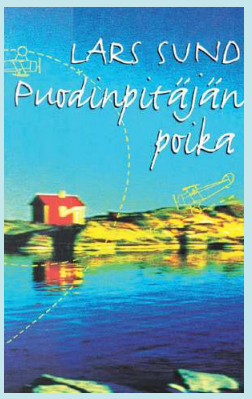

Minä, Carl-Johan Holm, Otto Näsin tyttärenpoika, tulen esiintymään tämän tarinan kertojana – – Toisin sanoen: Kaikkitietävä kertoja minun pitäisi olla, täysin objektiivinen, seistä taka-alalla juonen langat käsissäni. – – Kun tänä hetkenä kuulen palohälyttimen, olen kaikkea muuta kuin tapahtumien yläpuolella. – – Päinvastoin, olen mitä suurimmassa määrin niissä mukana. Se mitä nyt tapahtuu ei ole minusta lähtöisin. Se on Oton tekosia, ja minun, kertojan, on vain toteltava.

Lars Sund, *Puodinpitäjän poika.* 1998.

TEHTÄVIÄ

2. Tutki Väinö Linnan romaanin *Tuntematon sotilas* kerrontaa.

a. Kenen näkökulmasta tapahtumia kuvataan katkelmassa A? Minkälaiseksi sotamies Viirilä kuvataan?

b. Kenen näkökulma tuodaan esiin katkelmassa B? Mikä on Viirilän kohtalo?

c. Mistä huomaa, että Linnan romaanin kerronta on moniäänistä?

A

Kariluoto hymyili vaisusti. Vaikka hänen täytyi tunnustaa, että Viirilä oli komppanian rohkein mies, tunsi hän sentään vastenmielisyyttä tätä kohtaan. Tuntui jotenkin rienaavalta ajatella tuota isopäistä apinaa tällaisessa yhteydessä. Miehen ulkonäkökin oli vastenmielinen. Köyry varsi, letkahtelevat jalat ja iso pää. Vaatteet olivat aina puolitiessä yllä. Reppua ei miehellä ollut olemassakaan. Nokinen römpsä vain roikkui paljaaltaan puseron vyölenkissä. Taskut pullottivat täynnä tavaraa, ja saapasvarren suusta pilkisteli lusikka. Joskus Kariluoto vakavissaan ajatteli, että mies oli mielipuoli.

B

– Hiljaa. Kuka siellä vielä soittaa suutaan. Pysähtykää. Muuten minä ammun.

Karjulalla oli pistooli kädessä. Lähimmät miehet pysähtyivät epäröiden ja painautuivat ojaan suojaan. Mutta kauempana matkattiin yhä.

– Ne tulee pojaat. Panssarit.

Huuto lisäsi pakokauhua ja joku Karjulan pysäyttämistä miehistäkin lähti. Everstiluutnantti kadotti järkensä viimeisenkin rippeen. Tuo selvä tottelemattomuus sai hänet vapisemaan. Sokea silmitön viha sumensi hänen aivonsa – – .

– Seis. Minkä mies menee? Pysähtykää. Viimeisen kerlran. Pysähtykää.

Mies oli Viirilä. Hän ei ollut kuulevinaan vaan jatkoi matkaansa. – – Hän oli jättänyt asemansa niin kuin toisetkin, mutta rauhallisella kävelyllään hän osoitti, ettei pelännyt, ei vihollista mutta ei myöskään Karjulaa. – –

– Seis. Mihin mies menee?

– Inariin susia naimaan.

Viirilä möläytti sen tuolla kaikkea rienaavalla äänellään. – – Karjula joutui villin murhanhimon valtaan. Tuo tunne, joka hänen sielussaan oli alituisessa käymistilassa ja teki hänestä sen ympäristöään terrorisoivan ihmisen, mikä hän oli, puhdistui ja pelkistyi nyt omaksi itsekseen, tuhoamis- ja tappamishaluksi. Juuri se alituista purkautumistietä etsivä raivo, joka hänessä asusti, nousi nyt pintaan, eivätkä hillitsevät tekijät kyenneet sitä enää pysäyttämään. Tuossa se oli. Tuo isopäinen apina. Tuossa juuri oli kaiken henkilöitymä, joka oli tehnyt armeijasta karkurilauman. – – Hän ampui keskelle rintaa. Viirilä putosi polvilleen, ja vierähti siitä nurin. Ruumis nytkähteli vähän aikaa, sillä luoti ei tappanut heti.

Väinö Linna, *Tuntematon sotilas.* 1954.

TEHTÄVIÄ

3. Eritelkää Taina Latvalan novellin *Viimeinen kesä* kerrontatekniikkaa.

a. Tiivistäkää novellin juoni muutamaan virkkeeseen.

b. Missä novellin kohdissa on tulevien tapahtumien kuvausta eli ennakointia?

c. Mitä asioita novellin päähenkilöistä, tytöstä ja pojasta, kerrotaan? Kiinnittäkää huomiota pieniin yksityiskohtiin.

d. Miten novellissa kuvataan miljöötä? Kiinnittäkää huomiota yksityiskohtiin. Mikä merkitys kesäisen maiseman kuvauksella on novellin tulkinnan kannalta?

e. Mitä vastakkainasetteluja novelli sisältää?

f. Miten tulkitsette novellin nimen? Mitkä ovat novellin keskeisiä teemoja? Miten kerrontatekniikkaa käytetään novellissa tukemaan näitä teemoja?

TAINA LATVALA

Viimeinen kesä

He kävelevät käsikkäin kuumalla asfaltilla, sormet toistensa lomassa kuin taipuneina rukoukseen. Heinäkuu haisee nurmikolta ja nuorilta naisilta, linnut laulavat suruista joita he eivät vielä tunne.

He syntyivät samana vuonna tässä kiltissä kaupungissa. He ovat täyttäneet seitsemäntoista ja heidän varjonsa kulkevat vaiti heidän edellään. Joskus he puhuvat paljon, nyt mykät minuutit mittaavat heidän aikaansa. He tuntevat toisensa niin hyvin, että hiljaisuus ei häiritse heitä.

Tytöllä on hoikat jalat ja lyhyt vaalea tukka. Hän on koko ajan karkkilakossa ja juoksee pitkiä lenkkejä. Pojalla on siniset sortsit ja kahvinruskeat silmät, hänen leuassaan ei vielä kasva partaa eikä hän ole koskaan nähnyt tyttöä alasti. Tytön kädessä välkkyy turkoosi rannerengas, isän tuliainen Singaporesta. Tyttö istuu isän kainalossa aina kun mahdollista, antaa poskelle suukkoja ja painaa sormellaan tuttua nenää. Isä polttaa paljon tupakkaa ja hänellä on suuri kimaltava auto, hän kantaa lentolippuja povitaskussaan eikä poika tunne häntä kovin hyvin. Kerran he lämmittivät yhdessä savusaunan.

Tyttö rytmittää askeleensa pojan tahtiin. He ovat seurustelleet 749 päivää, viisi tuntia ja neljäkymmentäkaksi minuuttia. Toki he ovat tienneet toisensa kauemmin, jo siitä asti kun lakkasivat leikkimästä tervapataa. Yläasteella tyttö talletti korurasiaan kaiken mitä poika oli koskettanut, kullanväriset kolikot, tyhjän karkkipussin, hiuksen joka mitattiin kemian tunnilla. Tyttö kirjoitti penaaliinsa pojan nimen ja kaikki nauroivat, poikakin vähän. Saksan luokassa tyttö istui pojan takana ja piti kättään tämän selkää vas-

ten, tunsi sormissaan pojan lämmön. Poika siirtyi vaivihkaa lähemmäksi ja sulki silmänsä.

He ovat matkalla rannalle, sille ainoalle joka tästä kaupungista löytyy. Tuuli on lomalla tänään, ilma on lämmintä ja pysähtynyttä. Aurinko hoitaa hommansa, vaikka on sunnuntai.

Poika kantaa repussaan kummankin pyyhkeet.

Tämä on heidän viimeinen kesänsä; viimeinen kesä, ennen kuin kaikki muuttuu. Elokuussa tyttö lähtee kiertämään Englantia eikä hän tule takaisin samanlaisena. Hän pussaa Edwardia pubissa ja tunnustaa kaiken pojalle.

Hän istuu punaisessa bussissa, toisessa kerroksessa ja itkee isälle puhelimessa, ei huomaa Buckinghamin palatsia eikä Trafalgar Squaren mainosvaloja. Isä sanoo, ettei kaikkea tarvitse aina kertoa toiselle.

Mutta sitä tyttö ei vielä tiedä.

Hän on luvannut lähettää pojalle kortin jokaisesta kaupungista.

Poika pitää tyttöä kädestä koko matkan. He näkevät laiskat lehmät ja pellot, jotka kehystävät heidän lapsuutensa, he näkevät virkeät koivut ja romahtamaisillaan olevan ladon, variksen joka lentää heidän ylitseen kuin paha aavistus. Elokuun lopussa tulee myrsky ja puut kaatuvat ihmisten pihoille, mutta sitä he eivät osaa ennustaa. He aikovat mennä rannalle niin kuin muutkin nuoret, maata pyyhkeillä vierekkäin ja piirrellä tähtiä toistensa selkiin.

He uskovat, että tällaiset kesät jatkuvat ikuisesti; että tämä kylä pysyy aina samanlaisena, ja tytön posket, ja puun suu. He kulkevat ohi autiotalojen ja väsyneiden aitojen, kaikkien paikkojen joihin he ovat tottuneet. Tuossa risteyksessä tyttö kertoi isän sydänsairaudesta, tuolla parkkipaikalla he söivät samaa jäätelöä.

Poika katsoo tyttöä tarkkaan. Tytön silmät ovat suuret ja tummanvihreät.

Mä en ole missään nähnyt yhtä kaunista ihmistä kuin sinä, poika sanoo.

Tyttö puristaa pojan kättä ja hymyilee kiitokseksi, yksi etuhammas hieman vinossa, sen huomaa tietyssä valossa, ja juuri siksi poika rakastaa tuota hymyä.

He kävelevät reippaasti pitkin suoraa tietä, se näyttää jatkuvan ikuisuuksiin niin kuin kaikki tiet näillä seuduilla. Heillä on kiire kasvaa aikuisiksi, heidän on tehtävä suunnitelmia tulevaisuutta varten: He pääsevät ylioppilaiksi samana keväänä, ja heistä otetaan iloisia valokuvia urheilutalon pihalla, heidän lakeissaan jo liraus samppanjaa, elämä kuplivaa ja hyvää. Poika lähtee armeijaan ja tyttö yliopistoon, kotikylä vilahtaa junan ikkunassa, maisemat muuttuvat jyrkemmiksi, heidän isänsä ja äitinsä jäävät odottamaan heitä. Poika soittaa tytölle teltan takaa ja kuiskaa kaipauksensa tytön korvaan, he kirjoittavat toisilleen joka viikko, poika näyttää vakavalta sotilaspuvussaan, tyttö kertoo, millaisten ihmisten kanssa hän nykyään syö lounasta. Syksyllä poika pääsee opiskelemaan samaan kaupunkiin kuin tyttö ja he muuttavat asuntoon, josta näkee Kallion kirkon ja keltaiset puut. Siellä ei lehmä juttele heille eikä heinä kutita nenää, meri hengittää vapaasti ja kahviloissa soitetaan valkoista pianoa.

He eivät vielä tiedä, mitä ennen ylioppilasjuhlia tapahtuu. On toukokuu, lämmin aamu, taivas sileänä sinestä. He lojuvat pojan huoneessa, eivät ole syöneet muroja, eivät vielä halua tarttua uuteen päivään. Tyttö makaa pojan päällä ja nuolaisee unista kaulaa, he ovat jo unohtaneet Edwardin, tai yrittävät unohtaa, he nauravat jollekin jota eivät enää myöhemmin muista. Sitten he ovat pitkään hiljaa, tyttö katoaa ajatuksiinsa, muistaa kehystetyn rukouksen isän ja äidin makuuhuoneesta.

Herra on minun paimeneni, ei minulta mitään puutu.

Hän alkaa muistella psalmia, miten se menikään, viheriäisille niityille hän vie minut lepäämään, virvoittavien vetten tykö hän minut johdattaa, hän virvoittaa minun sieluni, hän ohjaa minut oikealle tielle nimensä tähden.

Hän toistaa psalmia mielessään tietämättä miksi, niin kauan kunnes kuuluu pirinää. Pojan äiti vastaa iloisesti puhelimeen, mutta pian sävy muuttuu. Hän koputtaa oveen kolme kertaa. Tyttö näkee kaiken hänen ilmeestään.

Sairaalaan on 25 kilometrin matka. Poika tarttuu rattiin koska kukaan muu ei pysty, hän on vasta ajanut kortin, tyttö kuuntelee radiota ja muistaa myöhemmin jokaisen laulun. Tytön äiti istuu takapenkillä ja itkee hiljaa, aurinko paistaa ihmisten murheista välittämättä. Poika tankkaa Shellillä bensaa ja tyttö seuraa hänen liikkeitään. Joki lipuu tuttua reittiään, mies juoksee suojatien yli sykemittari ranteessaan, vanha mummo polkee pyörällä ohi.

He saapuvat kalisevaan kaupunkiin, liikennevalot välähtävät vihreiksi, sairaalassa on monta kerrosta. Poika parkkeeraa auton kahden Toyotan väliin, tyttö muistaa värit, keltainen ja punainen, he kapuavat ylös korkean mäen. Tytön pulssi on luonnottoman tiheä, kuin varpusen jonka hän lapsena löysi marjapensaan juurelta. Sitäkään hän ei pystynyt pelastamaan.

Sairaalassa haisee vieras maailma, kauhtuneet pyjamat, kanttiinin kanelipullat. Nuori nainen rullaa pyörätuolilla heidän ohitseen ja hymyilee, tupakka korvansa takana. Valkoinen hoitaja kuljettaa heidät sen huoneen kohdalle, jossa isä makaa.

Tyttö hidastaa askeleitaan, hän ei pysty, ei halua mennä.

Tuletko säkin, hän kysyy pojalta. Pojan kasvot ovat kalpeat, vaikka on kesä.

Menkää te vaan kahdestaan, poika sanoo ja istuu tuolille. Minä odotan tässä.

He lähestyvät jo rantaa, voivat melkein kuulla miten vesi liplattaa ilosta ja miten lapset kirkuvat hypätessään laiturilta veteen. Pilvet ovat leijuneet kauas, päivä tuoksuu savulta ja ruohikolta. Viimeisessä risteyksessä tyttö yhtäkkiä pysähtyy ja halaa poikaa lujasti. He ovat pitkään hiljaa, autiolla kylätiellä, kuin toisiaan kuunnellen. Tytön selkä alkaa vavahdella, pojan niska kastuu tytön kyynelistä. Poika vetää hänet syliinsä ja suutelee hämmentyneenä hikistä otsaa, maistaa siinä tytön suolan ja sydämen.

He seisovat pitkään vaiti, kädet kuumina toisiaan vasten.

Taina Latvala, *Viimeinen kesä.* Julkaistu teoksessa *Maailma on sun. Tarinoita nuoruudesta.* 2014.

TEHTÄVIÄ

4. Kokeilkaa erilaisia kerrontatekniikoita kertojatyyppiä vaihtamalla.

a. Kirjoittakaa minäkertojaa käyttäen yhden kappaleen pituinen teksti jostakin arkipäiväisestä toiminnosta, esimerkiksi kahvin keittämisestä, aamupalan syömisestä, kaupassa käynnistä, imuroimisesta tai pyykin ripustamisesta kuivumaan.

b. Kirjoittakaa sama teksti uudestaan käyttäen kaikkitietävää kertojaa. Sen lisäksi, että kerrotte, mitä tapahtuu, kuvatkaa hän-muodossa eli 3. persoonassa myös tekstin henkilöä (= a-kohdan minäkertojaa) ja hänen ajatuksiaan.

c. Kokeilkaa vielä metafiktiivisen kertojan käyttöä. Kirjoittakaa b-kohdan teksti uudelleen siten, että puhuttelette tekstin lukijaa ja kommentoitte tekstin henkilön toimintaa.

d. Lukekaa tekstejänne ääneen ja vertailkaa niitä. Miten tekstit muuttuvat erilaista kerrontatekniikkaa käytettäessä? Mitä vahvuuksia eri kerrontatekniikoilla näyttäisi olevan?

Proosasta kirjoittaminen

JOKAINEN KAUNOKIRJALLINEN TEKSTI on omanlaisensa. Sitä, millainen teksti viime kädessä määrää, mihin sisällöllisiin, kerrontateknisiin ja kielellisiin asioihin lukijan huomio kiinnittyy. Huolellisesti analysoimalla lukija havaitsee tekstistä sellaisia piirteitä, joiden olemassaoloa ei ensimmäisellä lukukerralla välttämättä huomaa lainkaan. Myös tekstin rakenteen ja kielen merkitystä oppii ymmärtämään, kun pysähtyy tarkastelemaan tekstin yksityiskohtia. Proosatekstistä voidaan analysoida esimerkiksi henkilö- tai miljöökuvausta, henkilöiden välisiä suhteita, teemoja, kerrontaa ja symboliikkaa.

Proosa-analyysin kirjoittaja erittelee tekstin huolellisesti tekemällä lukemastaan havaintoja ja päätelmiä. Oma tulkinta perustellaan konkreettisilla esimerkeillä analysoidusta tekstistä.

TEKSTIOPPI: Proosa-analyysi, s. 96.

KIELIKIRJA: Kaunokirjallisen tekstin lainaaminen ja referointi, s. 30.

Novellianalyysi

Novelli on proosan alalaji, tavallaan kuin pieni romaani henkilöineen ja tapahtumineen. Novellista kirjoitettaessa käytetään samoja proosa-analyysin käsitteitä kuin muistakin proosateksteistä kirjoitettaessa. Usein kirjoittaja saa päättää itse, mitä asioita hän nostaa eriteltäväksi ja tarkasteltavaksi analyysissaan.

JUONI- JA TILANNENOVELLI

Perinteisesti novelleja on ryhmitelty rakenteen perusteella **juoninovelleiksi** ja **tilannenovelleiksi**. Juoninovelli eli ns. **boccacciolainen novelli** on nimetty italialaisen renessanssikirjailijan Giovanni Boccaccion mukaan. Juoninovellille tyypillisiä piirteitä ovat selkeä juonen kuljetus käännekohtineen ja usein myös sulkeutuva loppuratkaisu, joka ei jätä lukijalle avoimia kysymyksiä. Tilannenovelli eli **tšehovilainen novelli** on nimetty venäläisen Anton Tšehovin mukaan. Tilannenovellille on juonen käänteisiin keskittymisen sijaan tyypillistä ihmisen ajatusten ja tunnelmien kuvaus sekä usein ns. avoin lopetus. Tilannenovellissa ei välttämättä ulkoisesti tapahdu paljon, novellin henkilöiden sisäisessä maailmassa sen sijaan voi tapahtua paljonkin.

The Decamerone. 1837.

▶▶ *Boccacciolaisiin novelleihin voi tutustua lukemalla Giovanni Boccaccion teoksen Decamerone (1353).*

TEHTÄVIÄ

1. Lukekaa Tero Liukkosen novellista *Yoko Onon puu* (s. 78–80) kirjoitettu analyysi ja tarkastelkaa sitä käyttäen apuna oheisia kysymyksiä.

a. Mitä asioita novellista otetaan esille aloituskappaleessa?

b. Missä kohdissa analyysia referoidaan novellin juonta?

c. Ympyröikää käsitteet, joita käytetään apuna novellin erittelyssä.

d. Missä kohdissa kirjoittaja esittää tulkintoja novellista ja sen yksityiskohdista?

e. Tarkastelkaa, mitä sitaatteja kirjoittaja on valinnut havaintojensa tueksi ja mitä päätelmiä niillä tuetaan.

f. Mitä muita asioita novellista olisi voinut vielä ottaa käsiteltäväksi?

g. Mitä kirjoittaja on nostanut analyysistaan esille otsikossa?

LUKIOLAISEN ANALYYSI

Unelmat murskaava toivomuspuu

Tero Liukkosen novellissa *Yoko Onon puu* (kokoelmasta *Toivomuspuu*, 2009) kuvataan kahden nuoren henkilön, Pilvin ja Jarkon, lyhyen rakkaussuhteen päättyminen. Nykypäivän Helsinkiin sijoittuva novelli johtaa lukijan pohtimaan kahden ihmisen välisen yhteyden haurautta ja rakastamisen vaikeutta.

Monologin muotoon kirjoitetussa novellissa päähenkilö Pilvi kertoo tarinansa rakkaussuhteen loppumisen jälkeen, ikään kuin jollekulle läsnä olevalle kuuntelijalle. Novellissa paljastuvat vain minäkertojana toimivan Pilvin ajatukset ja tunteet. Lukija pääsee tarkastelemaan suhteen toista osapuolta, Jarkkoa, vain Pilvin näkökulmasta, joten Jarkon tuntemukset eivät paljastu.

Nuori pari on seurustellut kaksi kuukautta, ja päähenkilö Pilvi on ”valtavan ihastunut” ja haaveilee suhteen tuoreudesta huolimatta jo kihlautumisesta ja avioitumisesta. Päähenkilön nimi kuvaa häntä hyvin: hän vaikuttaa elävän ”pää pilvissä”. Toisaalta Pilvi kuvataan heti novellin alussa epävarmaksi itsestään. Hän epäilee Jarkon tunteita ja kuvittelee tämän haaveilevan ”jostakusta kauhean sensitiivisestä ja kiihkeästä naisesta”, jonka Jarkko mielellään ottaisi hänen sijaansa.

Käännekohta novellissa ja Pilvin suhtautumisessa Jarkkoon on käynti Tennispalatsin Yoko Onon taidetta esittelevässä näyttelyssä, jossa pariskunta kirjoittaa tulevaisuuttaan koskevat toiveensa nimettöminä paperilapuille ja ripustaa laput toivomuspuuhun. Pilvi haluaa tietää, mitä Jarkko on kirjoittanut, ja palaa etsimään tämän puuhun kiinnittämää lappua, koska ei halua suoraan kysyä Jarkon toivomuksia. Hän ei ole varma lapusta, mutta lukee oikeaksi arvailemansa ja pettyy sen sisältöön: ”Volvo V70/ riittävästi fyrkkaa/ usein pillua”. Lapun sisältö ei vastaa Pilvin ihanteellista kuvaa unelmien kumppanin toiveista.

Kun novellissa kuvataan pariskunnan näyttelyn jälkeistä ateriaa ravintolassa, Pilvi näyttää ajautuvan ajatuksissaan yhä kauemmaksi Jarkosta, joka kuvataan Pilvin silmin hyväntuulisena ja onnellisena: ”Jarkko hymyili, oikeastaan säteili. Se jutteli mulle mukavasti ja lämpöisesti.” Jarkko myös puhuttelee toistuvasti Pilviä ”kullaksi”. Samaan aikaan Pilvillä on ”pakahduttavan kurja olo” ja hän on syvästi pettynyt Jarkkoon, koska ajattelee lukemansa lapun perusteella Jarkon olevan toisenlainen kuin oli kuvitellut: ”Jarkko oli osoittautu-

nut samanlaiseksi paskaksi kuin ne kaikki muutkin. Se ajatteli samoin kuin kaikki miehet, eikä sillä näköjään ollut mitään syvempiä arvoja elämässään.” Pilvin ajatuksista voi päätellä, että hän on ehkä pettynyt aiemmissa miessuhteissaan, ja kenties tämän vuoksi pienikin särö riittää murentamaan suhteen.

Pilvin epäilys osoittautuu kohtalokkaaksi: ”Minä tiesin, etten voisi elää elämääni sen kanssa, kun mielessä kaivertaisi epäilys: Jarkko sen oli kirjoittanut. Minä tiesin, että kaikki oli pilalla.” Jarkko mykistyy Pilvin ottaessa eron puheeksi ja on ilmeisen yllättynyt. Novellin lopussa Pilvi tuntuu tiivistävän tapahtuneen lukijalle: ”Niin se meni, vaikka ei me siinä vielä erottu, siinä ravintolan pöydän ääressä. – – Ei siinä kovin kauan mennyt.”

Miljöötä ei novellissa juurikaan kuvata, ja Helsingin rautatieasemaa koristavat kivimiehet ovat lähes ainut miljöön yksityiskohta, johon Pilvin ajatukset kiinnittyvät hänen katsoessaan ulos ravintolan ikkunasta. Ne tavallaan symboloivat pysyvyyttä ja muuttumattomuutta. Kun Pilvi tuntee haaveidensa murenevan, hän näkee kivimiehet ja Jarkon samankaltaisina: ”Entä jos Jarko oli sisimmässään samanlainen paska kuin ne kaikki muutkin miehet, kivimies – – .”

Toivomuspuu on novellissa keskeinen motiivi. Pilvin tapa kuvailla puuta kertoo siitä, miten ihanteellisena hän näkee maailman: ”Toivomuspuu oli kaunis. Se vihersi ja huokui elämää ja kasvoi kohti valoa. – – Näin kaikkien kasvoilla hyvää tahtoa, lempeyttä, uskoa ja ystävyyttä – kauna ja viha ja epäluulo olivat kaikonneet täältä pois.” Jarkko sen sijaan ihmettelee puun ideaa ja kirjoittaa kysymyksensä lapulle vastahakoisesti: ”Ja väitätkö sä että puu toteuttaa toivomukset? Kuka sen on luvannut?” Pariskunnan erilainen suhtautuminen toivomuspuuhun korostaa heidän ajatusmaailmojensa erilaisuutta.

Novellissa toistuu motiivina myös heti novellin nimestä lähtien intertekstuaalinen viittaus Yoko Onoon, John Lennonin puolisoon, ja heidän kuuluisaan rakkaussuhteeseensa. Pilvi tarkastelee taidenäyttelyssä valokuvaa Yoko Onosta ja John Lennonista syleilemässä toisiaan. Lukija voi päätellä, että Pilvi pitää heidän välistään suhdetta ihailtavana: ”Näin siinä kuvassa leikkiä ja hellyyttä. Otin Jarkosta kiinni ja puristin sitä itseäni vasten. Minulle tuli tunne, että John rakasti sydämensä pohjasta Yokoa.”

Novelli saa lukijan pohtimaan, kuinka hauraalle pohjalle ihmissuhteet voivat rakentua ja kuinka pieni, sattumanvarainen asia voi lopulta romuttaa ne. Vaikka Pilvin epävarmuus korostuu heti novellin alusta alkaen, lopulta melko pieni asia murentaa suhteen pohjaksi vaadittavan luottamuksen. Toivomuspuuhun ripustetut haaveet ja päähenkilön näkemys tosielämän realiteeteista asettuvat sovittamattomasti vastakkain.

TEHTÄVIÄ

2. Kirjoita novellianalyysi erittelemällä ja tulkitsemalla Hannu Niklanderin novellia *Tanssiravintola*. Käytä apunasi oheisia kysymyksiä. Otsikoi novellianalyysisi näkökulmaasi sopivasti.

TEKSTIOPPI: Proosa-analyysi, s. 96.

a. Mitä tietoa novellin lapsesta, Sallasta, saadaan? Mihin Sallasta kerrottuihin yksityiskohtiin lukija erityisesti kiinnittää huomiota? Mitä kaikkea Sallasta voi kerrotun perusteella päätellä?

b. Mitä tietoja saadaan Sallan isästä? Mitä isä harrastaa? Minkälainen on Sallan ja isän suhde? Minkälaisessa mielentilassa isä tuntuu olevan ennen tanssiravintolaan lähtöä? Mistä sen voi päätellä?

c. Mitä tietoja saadaan Sallan äidistä? Minkälainen on Sallan ja äidin suhde? Mikä on ollut Sallan ja äidin yhteinen harrastus? Miksi harrastus ei enää jatku?

d. Mitä lukija saa tietää Jari-sedästä?

e. Minkälainen käsitys lukijalle syntyy Sallan vanhempien avioliitosta?

f. Kuka novellin loppupuolella viedään ambulanssiin tanssiravintolan pihalla?

g. Mitä voi päätellä siitä, että tanssiravintolan pihaan ajaa ambulanssin lisäksi ”musta auto, jossa ei lue mitään” ja josta astuu ulos kaksi setää kantaen isoa laatikkoa?

h. Kenen näkökulmasta asioita kuvataan? Mistä kielellisistä yksityiskohdista sen huomaa? Mikä vaikutus novellin näkökulman valinnalla on lukijaan?

i. Novellikokoelman nimellä voi joskus olla merkitystä novelleja tulkittaessa. Pohdi ja tulkitse novellikokoelman nimen (*Ansionsa mukaan)* yhteyttä *Tanssiravintola*-novellin tapahtumiin.

HANNU NIKLANDER

Tanssiravintola

Äiti on joskus luvannut viedä Sallan katsomaan tanssiravintolaa, vaikka se ei oikein ole lasten paikka, koska siellä valvotaan myöhään. Tanhuihin äiti otti mukaan monta kertaa, mutta Sallan kansallispuku kävi pieneksi, eikä äitikään ole ehtinyt Tanhutuvalle nyt, kun sillä on paljon iltatöitä.

Isän kanssa pääsee eri paikkoihin. Museojunaa käytiin katsomassa, sen sauhu haisi hyvältä, samalta miltä tervapastilli maistuu. Kerran oltiin eläinpuistossa, mutta äiti ei ollut mukana. Yhden kerran isä otti Sallan ampumaradalle, ja Sallakin sai ampua. Ei yhtään paukkunut pahasti, kun piti kuulosuojaimia, mutta pyssy pomppasi kädessä, isä olikin varoittanut, että se potkaisee. Pistooli oli painava, Salla sai ottaa tukea ulkotuolin selkänojasta. Isä sanoi, että Salla ampui vasta-alkajaksi hyvin.

Isä hoputtaa pukemaan lämpimästi, mutta vielä ei ole kova kiire. Isä laittaa kaulaansa sitä vihreää kravattia mikä sillä yleensäkin on, nyt se seisoo peilin edessä eikä millään meinaa saada solmua oikein. Isä panee työhuoneen oven kiinni ja puhuu puhelimessa jotain tylsiä aikuisten juttuja. Salla kuulee, kuinka isä sanoo jollekulle kovalla äänellä, että jos asia on noin, se muuttaa kaiken. Aamulla isä riiteli äidin kanssa, mutta Sallan tuli enemmän surku isää. Äidillä on aina niin kiire nyt kun se joutuu uudessa työssä matkustamaan Jari-sedän asioilla. Jari-sedällä on iso vaalea tukka ja kerran se osti Sallalle banaanipirtelön, vaikka Salla olisi oikeastaan tahtonut jäätelöpallon, mutta Jari-setä sanoi, että ei me jäätelöön tyydytä, kun on juhlapäivä. Salla ei tiennyt mikä juhlapäivä se oli, imi vain pirtelöään, vaikka oli jo valmiiksi pissahätä, eikä hän kehdannut pyytää vessaan, kun äiti jo hoputti lähtöön. Jari-setä toi autolla kotiin. Salla pelkäsi, että tulee pissa takapenkille. Jari-setä jutteli koko ajan, ja äitiä nauratti. Välillä se sanoi jotain vieraalla kielellä, ja äiti vastasi samalla lailla. Ne sanoivat, että niiden täytyy harjoitella, jos tulee ulkomaantöitä.

Isä antaa akvaariokaloille ruokaa, kastelee kukkia ja sammuttelee valoja. Ulkona on liukasta ja sataa räntää. Isällä on sama talvipomppa, jonka karvaiseen kaulukseen Salla pienempänä aina tahtoi painaa naamaansa. Kaulus oli yhtä aikaa karhea ja pehmeä ja tuoksui isältä. Nytkin tekee mieli painaa siihen posket, mutta isä istahtaa jo autoon.

Auto liukuu tienristeyksessä poikittain. Isä saa sen suoristettua, mutta kaasuttaa äkäisesti. Isä on opettanut Sallalle erilaisia tähtiä, mutta nyt ei metsätaipaleella näy

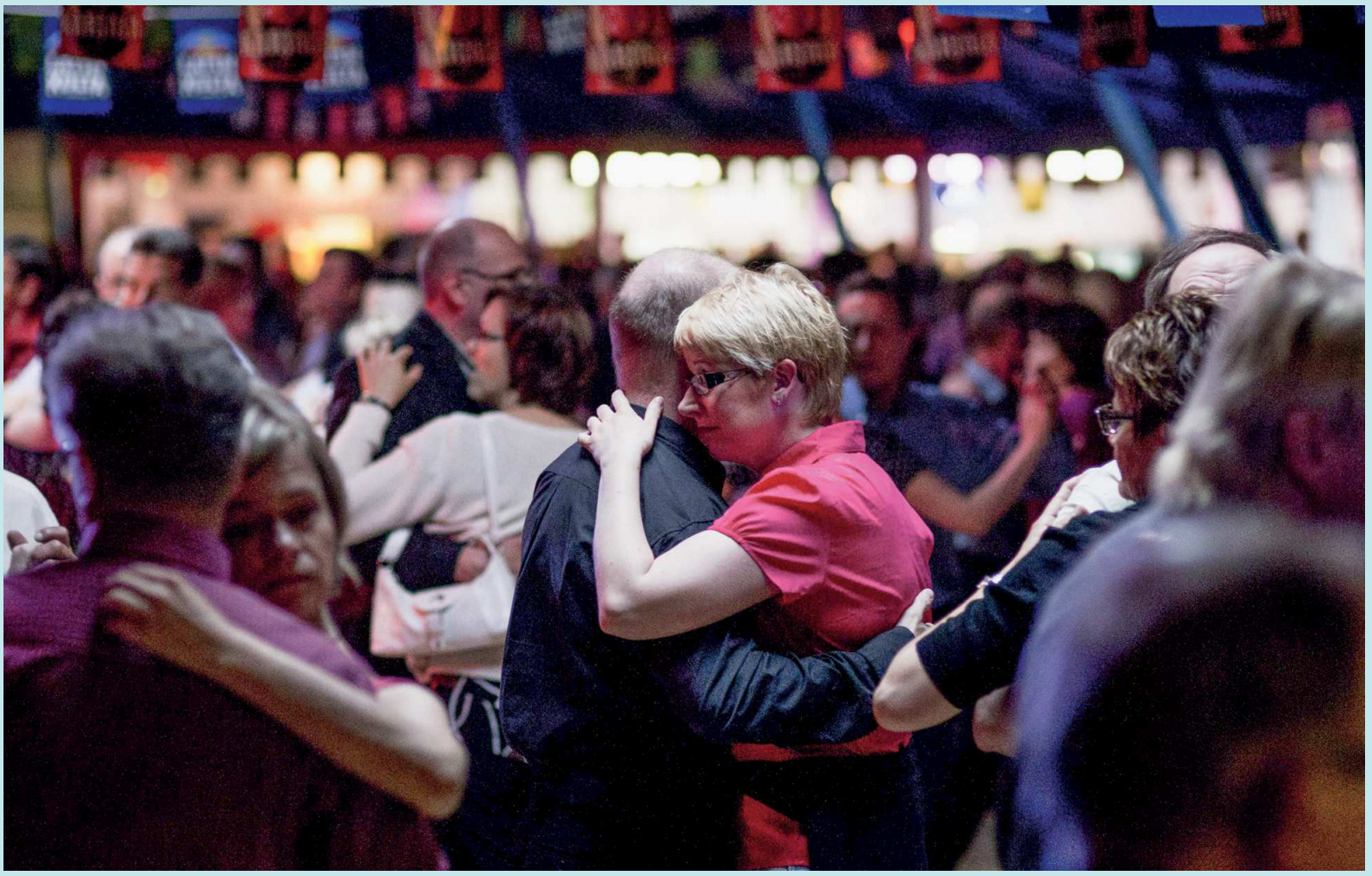

SALLA KYSYY MISSÄ ISÄ JA ÄITI OVAT, JA TÄTI SANOO, ETTÄ JUTELLAAN SIITÄKIN ASIASTA SIELLÄ PERILLÄ.

muuta kuin lampunvaloissa paljon lumihiutaleita. Salla ajattelee, että ne ovat vastaantulevia tähtiä, ja että mennään avaruusraketilla hirmuisen lujaa niiden välistä.

Ei ajeta tutulle kirkonkylälle vaan sinne päin, mistä joskus ostettiin talvikengät. Talon seinässä lukee ruskeilla valokirjaimilla Vaskiruukki. Salla hellittää turvavyön ja avaa oven, mutta isä sanoo, että parempi, kun pysyt täällä odottamassa. Salla yrittää selittää, että tahtoisi nähdä sen paikan missä syödään hienosti ja tanhutaan, mutta isä vastaa, että ei tällä kertaa. Katsotaan nyt mitä äiti sanoo, isän täytyy käydä puhumassa. Isä ehdottaa, että Salla vaikka kuuntelisi radiota ja muistuttaa, ettei ketään vierasta saa laskea autoon. Isä menee ja katoaa Vaskiruukin ovesta. Salla sulkee radion ja raottaa ikkunaa, sen verran ettei tule kylmä. Talosta kuuluu soittoa. Kohta tulee taas pissahätä.

Siellä ne syövät aikuisten ruokia ja varmaan niillä on ne tanhuasut yllään. Äitikin taitaa olla sisällä. Soitto lakkaa. Joku tulee ulko-ovelle ja huutaa jotain. Salla koettaa, että auton ovet ovat lukossa. Hän panee uudestaan radion päälle. Joku täti kertoo sienistä.

Tanssiravintolan ikkunoissa loistaa nyt sinistä valoa, sitten Salla huomaa, että ambulanssi ajaa pihaan aika lähelle. Sieltä nousee kaksi setää kapsekin kanssa. Sisällä on joku kipeänä. Hyvä että isä on siellä, kun se on käynyt ensiapukurssin.

Kuuluu ulinaa, nyt tulee poliisiauto. Kolme poliisisetää ryntää ulos ja menee sisälle paljon kovempaa kuin ambulanssisedät.

Taas tulee poliisiauto. Sieltä tulee kaksi setää, joilla on tavalliset vaatteet. Nekin meinaavat mennä sisälle, mutta väistävät, kun ambulanssisedät tulevat ulos. Ne kantavat sänkyä, jonka päällä makaa joku jolla on vaalea tukka. Sänky työnnetään sisälle ambulanssiin, takaovi pannaan kiinni, sitten ambulanssi lähtee ja huutaa kimeästi.

Nyt pissahätä on jo kauhean kova. Jos isä tulisi, se veisi tanssiravintolaan edes sen verran, että saisi käydä vessassa. Pihalle ajaa musta auto, jossa ei lue mitään. Sieltä tulee kaksi setää, niillä on iso laatikko, jonka ne vievät sisälle. Ravintolasta tulee ihmisiä ulos, isää ja äitiä ei näy. Vieläkään siellä ei soiteta.

Nyt tulee isä kahden poliisisedän kanssa. Salla ruuvaa auton ikkunaa auki, että voisi huutaa isälle, mutta ei saa ääntä tulemaan. Isä menee setien välissä poliisiautoon. Auto lähtee. Kai isä käy selostamassa niille millä lailla on antanut ensiapua. Tulisi nyt edes äiti.

Pissahätä on ihan hirveä. Sallaa pelottaa mennä ulos, jos auton ovea ei enää saakaan auki. Sitten hän hoksaa laittaa vaaleanruskean autonalle Nallukkaisen tassun väliin niin, ettei ovi mene kiinni. Salla hiipii pysäköintipaikan sivuun matalan männyn taakse ja nostaa ylös pitkän ruutuhameen, jonka hän varmuuden vuoksi puki päälleen siltä varalta, että pääsisi katsomaan tanssiravintolaa. Jaloissa tuntuu kylmältä. Kun pissa lirisee, Salla näkee kuinka sedät kantavat laatikon mustaan autoon ja lähtevät.

Salla menee takaisin autoon ja halaa Nallukkaista. Isä osti sen kerran, kun Salla oli kuumeessa. Tulee kylmä. Salla avaa taas radion, setä puhuu huutavalla äänellä koripalloilusta. Kai hän sitten ensi kerralla pääsee sisälle tanssiravintolaan?

Joku koputtaa auton ikkunaan. Siellä seisoo poliisitäti. Salla avaa oven. Poliisitäti sanoo olevansa Tarja. Hän kehottaa Sallaa ottamaan tavaransa, nallenkin voi ottaa mukaan. Täti näyttää avaimia ja kysyy kuuluvatko ne tähän autoon. Salla myöntää, ja täti lukitsee auton. Täti sanoo, että pääsetkin oikein ajamaan poliisiautolla. Matkustetaan semmoiseen paikkaan, jossa voit olla rauhassa jonkin aikaa. Salla kysyy missä isä ja äiti ovat, ja täti sanoo, että jutellaan siitäkin asiasta siellä perillä.

Hannu Niklander, *Tanssiravintola*. Julkaistu kokoelmassa *Ansionsa mukaan*. 2009.

KURSSIN KOKOAVIA

TEHTÄVIÄ

TEHTÄVIÄ

1. **Kirjoita suhteestasi kirjastoon ja kirjaston merkityksestä. Käytä hyväksesi omia kokemuksiasi ja Anna Kontulan kolumnia *Kirjastokortilla sähkökitara* (s. 101). Otsikoi itse.**

Pohdi ennen kirjoittamista seuraavia kysymyksiä:

- Mitä kirjasto sinulle merkitsee?
- Milloin sait ensimmäisen kirjastokorttisi?
- Miten suhteesi kirjastoon on muuttunut vanhetessasi?
- Mitä muistoja kirjastokäynteihisi liittyy?
- Tarvitaanko kirjastolaitosta tulevaisuudessa?

2. **Kirjoita kännykän vaikutuksista ihmisten väliseen vuorovaikutukseen. Käytä virikkeenä oheista sarjakuvaa. Otsikoi itse.**

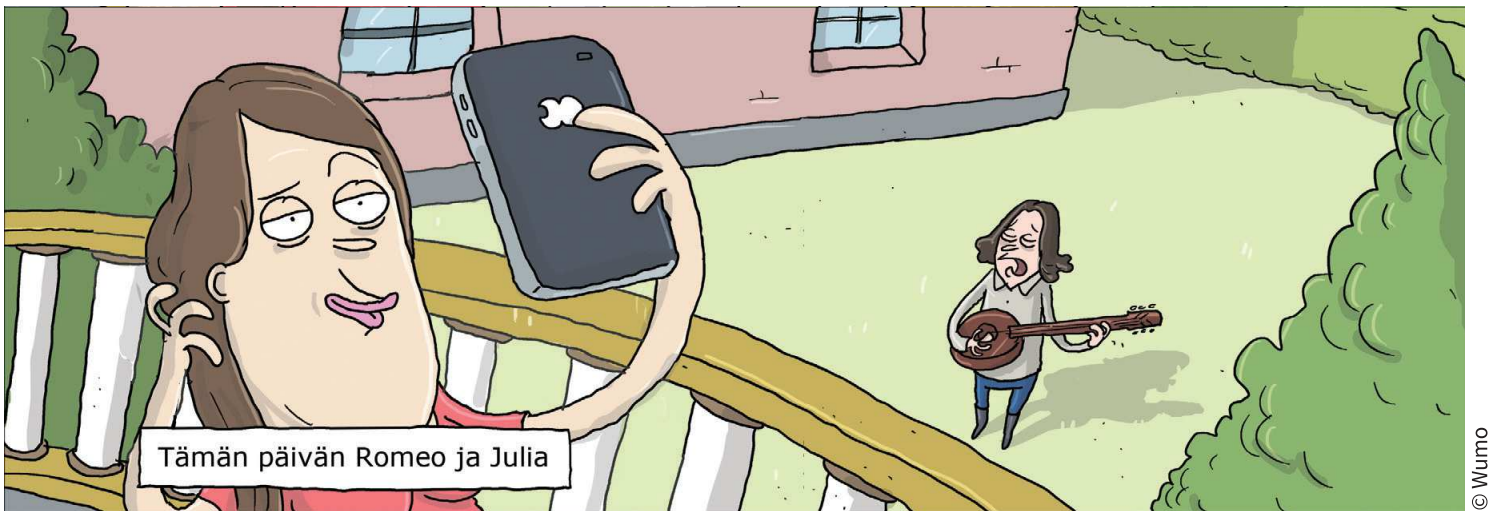

© Wumo

3. **Kirjoita analyysi Sari Peltoniemen tekstistä *Kissamadonna* (s. 102) erittelemällä siitä sadulle tyypillisiä piirteitä. Mistä voi päätellä, että kyseessä on satu aikuisille? Otsikoi tekstianalyysisi.**

Facebook Twitter

Kirjastokortilla sähkökitara

Anna Kontula

Jonkin aikaa sitten valmistelin junassa esitelmää samalle illalle. Kun muistiinpanot pettivät, jouduin turvautumaan kirjastoon. Piti saada nopeasti selville tietyn varhaiskristillisen pyhimyksen nimi, joka hallitsijan tiukatessa kirkon omaisuutta marssitti tämän eteen kaupungin sairaat ja köyhät ja esitteli, että tässä oli seurakunnan aarre. Sen tarkemmin en muistanut vuosisataa, maata tai maanosaakaan.

Hetken aikaa oli kännykässäni hiljaista. Sitten virkailija rapisteli löytämäänsä teosta ja kysyi, tarkoitinko kenties Rooman keisari Valerianuksen vainoissa 200-luvulla vangittua Laurentiusta. No sehän se tietysti oli, äkkäsin helpottuneena.

Tämä ei ollut ensimmäinen kerta, kun kirjastolaitos on pelastanut pinteestä. Olen vuosien varrella kaivanut sen uumenista Gorbatshovin varhaisia puheita, afganistanilaista hömppäkirjallisuutta ja muinaisroomalaista seksivalistusta. Jos lähikirjastostani ei jotain löydy, se voidaan aina tilata – maakuntakirjastosta, valtakunnallisesta kirjastoverkosta tai lähes mistä maailman kolkasta tahansa.

Tietenkin internet on korvannut monia tiedonhakuun liittyviä tehtäviä ja audiovisuaalisen median kehitys vähentää kertomakirjallisuuden kysyntää. Silti kirjasto on säilyttänyt suosionsa: yli 70 prosenttia suomalaisista ilmoittaa käyttävänsä kirjastoa.

Parhaimmillaan kirjastot ovatkin paljon enemmän kuin kirjavarastoja: lapsiperheille ne tarjoavat turvallisen ja ilmaisen puuhapaikan, lukusali säästää työttömän kalliilta tilaukselta, eläkeläiset oppivat seniorisurffauksessa atk-taitoja ja usein lähikirjasto saa toimia nuorisokeskuksenakin. Julkisen tilan kaupallistuessa ja eriytyessä alkaa kirjasto olla viimeisiä paikkoja, jonne kaikki ovat tervetulleita ikään tai lompakkoon katsomatta.

Väitän, että kaikille avoin julkinen kirjasto on Suomen historian suurimpia innovaatioita. Ilman sitä olisivat waltarit, marimekot ja nokiat jääneet ehkä syntymättä. Samasta syystä epäilen kovasti suunnitelmia peruskoulun tuotteistamiseksi ulkomaanvientiin – suomalaisen lukutaidon taustalla kun ei ole vain laadukas opetus, vaan myös korkeatasoisen lastenkirjallisuuden hyvä saatavuus.

Jos uskaltaa ajatella vähän pidemmälle, voisi kirjasto olla osaratkaisu myös ylikulutukseen: tällä hetkellähän keskivertosuomalainen kuluttaa luonnonvaroja nelinkertaisesti maapallon uusiutumiskykyyn nähden. On selvää, että materiaalista kulutusta on vähennettävä merkittävästi, ja kivuttomimmin se tapahtuu yhteiskäytön kautta.

Jos kirjoja voidaan lainata ja palauttaa, miksei samaa tehtäisi työkalujen, soitinten, urheiluvälineiden tai minkä tahansa sellaisen tavaran kanssa, jota harvoin mutta väistämättä tarvitaan? Ei maailma ehkä vielä sillä pelastu, mutta ainakin se veisi oikeaan suuntaan, säästäisi rajallisia ympäristöresursseja, helpottaisi erityisesti pienituloisten elämää ja kyseenalaistaisi tehokkaasti kapitalismin perustana olevan massakulutuksen välttämättömyyden.

Kun seuraavan kerran kaipaan iskuporakonetta, ehkä voisin hakea sen lainastosta kirjastokortillani.

Uusi-Suomi-verkkolehti
Puheenvuoro-blogi 2.3.2011.

SARI PELTONIEMI

Kissamadonna

”Kaikki onnelliset perheet ovat toisensa kaltaisia.” Kuninkaallinen perhe oli juuri sellainen, samanlainen kuin muut onnelliset perheet. Kuningas ja kuningatar rakastivat hellästi toisiaan ja tytärtään, joka oli kaiken päälle välttynyt kaikilta ikäviltä ennustuksilta. Lisäksi häntä odotti avioliitto toisen kuninkaallisen vesan kanssa. Tämä oli miellyttävä ja kohtuullinen poika, ei mikään aristokraattinen konkkanokka, joka rääkkää alamaisiaan päähänpistoillaan.

Onnelliset perheet ovat samanlaisia siinäkin suhteessa, että mikään ei mene rikki niin herkästi kuin onni. Onni on haurainta lasia, se on enkelten suojaisissa kodeissa puhallettu.

Kuningatar sairastui. Maassa riehui epidemia, jolle kyllä aikanaan löydettiin vastalääke, mutta kuningattaren kannalta hiukan liian myöhään. Häntä oli kova kuume riudutanut liian pitkään, ja ankara yskä puristanut keuhkot kelvottomiksi. Kuningatar kuoli, vaikka häntä varten olivat käytössä parhaat lääkkeet ja moderneimmat hoitometodit.

Kuningas katsoi velvollisuudekseen mennä uusiin naimisiin, mutta valitsi vaimon surullisena ja välinpitämättömästi. Kunhan oli edustuskelpoinen ja hyvästä suvusta.

Häneltä jäi tykkänään huomaamatta, että uusi vaimo oli syöjätär. Helposti se jää huomaamatta silloinkin, kun katsoo valppain silmin. Syöjätär ei erotu muista naisista muuten kuin ylivertaisella kauneudellaan ja julmuudella, joka saattaa – varsinkin tuttavuuden alussa – pisarrella esiin vain pieninä lipsahduksina.

Uusi vaimo vihasi kuninkaantytärtä ensi hetkestä alkaen. Tuollainen kankea pyhäkoulutyttö, siveyden sipuli, oikea pikkusievä posliinikoriste valtakunnan takan reunalla. Hänestä piti päästä eroon.

Syöjätär näki kirkkaasti, mikä olisi paras ja helpoin konsti. Hän loihti prinsessan raskaaksi, ja tämän vatsa alkoi pyöristyä luonnottoman nopeasti.

– Ikävä sanoa, rakas, mutta olethan pannut merkille tyttäremme tilan? syöjätär sanoi kuninkaalle. Kuningas järkyttyi ja raivostui. Tytärkin oli hänet pettänyt ja hylännyt niin kuin vaimo, joka lähti tuonen valtakuntaan ja jätti miehensä yksin elämään.

Tytär parkui viattomuuttaan ja ihmetystään kuuroille korville. Hänet karkotettiin hovista saman tien. Mitä tekee sellainen tyttö? Arka ja eristyksissä elänyt, kaiken valmiina saanut? Mitä hänelle tehdään maailmassa?

Kaukana meren rannassa oli hylätty sauna, ja sen prinsessa muisti nyt. Hän oli käynyt siellä kesäretkellä äitinsä ja palvelustyttönsä kanssa. Palvelija oli niiltä rannoilta kotoisin. Hän oli kertonut, miten juuri tästä rannasta oli muinoin lähdetty toiveikkaina purjehtimaan meren yli, kun elämä omassa maassa oli käynyt mahdottomaksi.

Sitä merta prinsessa viimein katseli, kun oli kulkenut pitkän taipaleen, kuluttanut kenkänsä reikäisiksi ja näköntynyt lohduttomaksi nääpäleeksi. Merelle hän ei voisi lähteä, sitä toivoa hänellä ei ollut, eikä oikein muutakaan. Saunan tummenneesta pienestä peilistä hän näki, miten kävi rumemmaksi päivä päivältä. Naama peittyi ruvin, kulmakarvat pörhistyivät ja silmät rähmääntyivät.

Saunassa oli silti turva ja rauha, ja prinsessa oppi hankkimaan elantonsa merestä ja rannalta. Kalaa, levää, rapuja, vesilintujen munasia, marjoja ja pähkinöitä. Niillä pärjäsi, olihan niissä proteiinia ja vitamiineja, ja niitä saattoi kuivata talven varalle.

Tuli synnytyksen aika. Tyttö ei tiennyt sellaisesta juuri mitään, mutta osasi pelätä pahinta. Synnytykseen kuoli naisia ja vauvoja silloinkin, kun synnytettiin sairaalassa lääkärien valvonnassa ja oli epiduraalit ja kätilöt ja kaikenmoinen steriili välineistö käytössä.

Saunan saattoi kuitenkin lämmittää ja keittää vettä.

Eikä prinsessa lopulta tuntenut kuin pienen nippaisun, kun pienokainen luiskahti hänestä ulos.

Se olikin kissa. Tyttö kauhistui ja sitten julmistui niin, että oli jo laittamassa pennun oven väliin. Se naukui:

– Älä tapa minua, äiti. Älä ennen kuin olen tehnyt sinut onnelliseksi.

Prinsessa heltyi heti ja katui aikomustaan.

Hän alkoi hoitaa kissalastaan. Sehän oli jo auttanut häntä syntymällä helposti ja kepeästi, eivätkä sillä raukalla vielä olleet edes silmät auenneet.

Tyttö ja kissalapsi elelivät kaksin. Kissa varttui nopeasti niin kuin kissat varttuvat ja lähti pian hankkimaan äidilleen työtä ja elantoa.

Se valmisti puunpalasta veneen ja souti merelle, piti hännällä perää.

Vastarannalla oli naapurivallan kuninkaanlinna. Siellä oli hiljattain kohonnut kuninkaaksi juuri se poika, jonka piti mennä naimisiin kissan äidin kanssa.

Kissa meni kuninkaan äidin luokse. Kuka tahansa ei pääse liikkumaan kuninkaan saleissa ja ohittamaan vartiosotilaita mielensä mukaan. Kissa pääsee. Sen pieni sydän tykytti tarmoa ja sen mielessä hohteli äidin kuva.

Se luikki äänettömästi seinänvierustoilla ja tuolinjalkojen lomassa eikä kukaan sitä havainnut ennen kuin se astui kuninkaan äidin huoneisiin.

– Mitä haluat, kattipaha? kuninkaan äiti kysyi. Hänellä oli vain koiria, sellaista matalaa rotua, joka mahtuu penko-

maan mäyrän luolaston ja ketunkin kolon. Koirat eivät olleet kissaa huomaavinaan vaan lepäsivät kuningataräidin jaloissa venytellen lyhkäisiä koipiaan.

– Haluan äidilleni työtä, kissa vastasi kohteliaasti ja kumarsi.

Hyvä tavaton, kuninkaan äiti ajatteli, mitä työtä tuommoisen äiti osaa tehdä? Pyytää rottia ja tapella kujalla?

Hän antoi kuitenkin kissalle pienen ompelutyön eikä uskonut enää näkevänsä kumpaakaan, kissaa taikka ompelusta.

Kissa souti kiireesti kotiin ja piti hännällä perää.

Pian oli ompelus valmis. Kyllähän prinsessa sellaisen osasi tehdä, vaikkei juuri muuta osannutkaan.

Kuninkaan äiti innostui laadukkaasta ompelutyöstä ja pyysi poikansakin sitä katsomaan.

– Tämmöiset pistot, niin sievät ja pienet että tuskin silmä erottaa.

Hän maksoi kissalle reilun palkkion ja antoi uuden, vaativamman ompelutyön tehtäväksi.

Kissa riensi jälleen pienelle purrelleen eikä huomannut, että nuori kuningas seurasi jonkin matkan päässä vesiskootterilla. Kuninkaan uteliaisuus oli herännyt.

Kuningas seurasi kissaa rantaan ja hiipi sen jäljessä saunalle. Hän kumartui kurkistamaan ikkunasta. Tämän hän näki:

– Äiti, katso mitä toin! kissa naukuu ja kipittää ruman naisen luokse kaula ojossa. Nainen, hyvin nuorelta se näyttää, laskee tuomiset pöydälle ja nostaa kissan hellästi syliinsä. Kissa painautuu naisen kaulaa vasten, kehräys kuuluu ikkunanraosta. He ovat siinä kuin jossakin merkillisessä maalauksessa, johon mestari on osannut maalata hiljaista valoa.

Se valo paistoi suoraan kuninkaan rintaan.

Kun tyttö tuli aukaisemaan pienen ikkunan, kuningas kyyristyi näkymättömiin. Tyttö laski ikkunalaudalle kultasormuksen ryhtyäkseen kylpemään.

Sen sormuksen kuningas sujautti taskuunsa ja ajoi takaisin kotilinnalle.

Kylvettyään tyttö huomasi sormuksen kadonneen. Hän etsi sitä kissalapsensa kanssa pimeän tuloon asti ja itki katkerasti. Kultainen sormus oli ollut tytön ainoa omaisuus, ainoa, mitä hänellä oli ollut jäljellä kuninkaallisilta päiviltään.

Mutta mikäpä siinä auttoi. Kissa lähti palauttamaan uutta ompelusta: souti pikku veneellään ja piti hännällä perää.

KISSA PAINAUTUI NAISEN KAULAA VASTEN, KEHRÄYS KUULUU IKKUNANRAOSTA.

Kuninkaan äiti ihastui vielä entistäkin enemmän.

– Oh my god! Tule nyt sinäkin katsomaan, hän kutsui poikaansa ja tämä tulikin liukkaasti ihailemaan käsityötä.

– Eikö olisi hyvä, että näin taitava ompelijatar asuisi täällä linnassa? Tuon pienen kissin ei tarvitsisi kuljetella arvokkaita kankaita ympäriinsä.

Kuningas lähti heti matkaan, tällä kertaa pikaveneellä. Kissa souti edeltä ja piti hännällä perää.

Kuninkaan tytär tunnisti heti sulhasensa ja lähti riemumielin tämän mukaan. Jo matkalla kuningas kosi tyttöä. Tämä oli toki lohduttoman ruma ja rähjäinen, mutta kuningas ei saattanut unohtaa mitä oli nähnyt saunan pienestä ikkunasta.

Tyttö suostui. Olihan hän jo kertaalleen suostunut. Kissa tuli linnaan omalla veneellään ja piti hännällä perää.

Linnassa kuningas antoi tytölle tämän sormuksen takaisin ja tunnisti viimein vanhan morsiamensa.

Kaikki oli hyvin. Mutta kissa sanoi:

– Nyt sinä olet onnellinen, äiti. Laita minut nyt oven väliin.

– En ikinä laita sinua oven väliin, oma kissalapseni.

Kissa kumminkin kärtti kärttämistään, suuttui, raapi ja marrasi, kunnes sen äiti lopulta teki mitä se halusi.

Sillä yhdellä iskulla kissa katosi eikä sitä sen koommin nähty, mutta äitinsä se oli tehnyt onnelliseksi. Kuningas rakasti häntä eikä syöjätär-äitipuolen koura häntä enää tavoittanut.

Syöjätärtä harmitti kovasti tytärpuolen auvoisa elämä ja yhtä lailla häntä hermostutti miehensä käytös. Mies katseli syöjätärtä yhä useammin sillä tavoin, että tämä ymmärsi: on aika pakata laukut. Kuningas on herännyt.

Sari Peltoniemi, *Kissamadonna*.
Julkaistu teoksessa *Miehestä syntynyt ja muita satuja aikuisille*. 2014.

TEHTÄVIÄ

4. **Harjoittele referaatin laatimista.**

TEKSTIOPPI:
Referaatti, s. 152.

a. Kirjoita noin 200 sanan referaatti joko Tiina Rasilaisen tekstistä *Oikea saippuaooppera* tai Mikko Puttosen tekstistä *Mokaa vaan – ja ota opiksi* (s. 106).

b. Vaihtakaa referaattejanne parin kanssa. Antakaa niistä toisillenne palautetta.

Oikea saippuaooppera
– Kaksi näytöstä kemiaa

Harva käsiään pestessään miettii, mitä saippua on tai mistä sitä sai ennen valintamyymälöitä. Historia ulottuu muinaiseen nuotiopiiriin.

Kuten usein television saippuaoopperoissa, myös oikeassa saippuaoopperassa kaksi osapuolta saa toisensa erottuaan tahoillaan. Pääosia näyttelevät pariskunnat ovat rasva ja emäs. Rasvan muodostavat glyseroli ja rasvahapot, emästä esittävät yleensä natrium ja hydroksidi eli lipeä. Kemiallisesti kohtauksen juoni etenee näin:

Rasva ja emäs esitellään toisilleen, amoriksi seokseen lisätään vettä, ja keitos kuumennetaan. Syntyy kuohuva liemi. Sen kätköissä rasvahapot hylkäävät glyserolin ja yhtyvät natriumiin. Hydroksidi ja glyseroli löytävät toisensa ja vetäytyvät omiin oloihinsa.

Saippuan syntytarina lienee onnenkantamoinen.

Kun me käytämme saippuaa, pesemme esimerkiksi kätemme, tarina saa uuden käänteen. Tähtipari ajautuu erilleen, ja rasvahappojen identiteetti hajoaa. Niiden hiilivedyt hylkivät vettä ja pyrkivät turvaan likaan. Happiatomit taas viihtyvät vedessä ja pysyttelevät likapisaroiden pinnassa. Näin syntyy rasvainen likapallo, joka irtoaa pesuveteen.

Ooppera alkoi vahingosta

Varmaa tietoa siitä, kuka saippuaoopperan loi ja missä ja milloin sitä ensi kerran esitettiin, ei ole. Syntytarina lienee onnenkantamoinen.

Joskus muinoin ihmiset polttivat nuotiolla uhrieläimen lihaa, ja sen rasvaa sekoittui tuhkaan. Äkillinen sade kasteli nuotion, ja rasva pääsi reagoimaan tuhkan potaskan eli emäksisen kaliumkarbonaatin kanssa. Niistä muodostui pehmeää massaa, ja kun joku sitten kaapi sitä nuotionpohjasta, hän huomasi käsiensä puhdistuvan.

Varhaisin tunnettu saippuanvalmistusohje on 4 500 vuoden takaa Sumerista, mutta siellä saippualla ei puhdistettu ihoa vaan poistettiin rasvaa villasta ennen värjäystä. Tuhat vuotta myöhemmin egyptiläiset valmistivat saippuaa eläinrasvasta ja luonnonsoodasta eli natriumkarbonaatista tai puun tuhkasta. Eurooppaan saippuanvalmistus levisi luultavasti foinikialaisten mukana. Euroopassakaan saippualla ei peseydytty, sillä saippuoiden puhdistavat ominaisuudet olivat edelleen huonot. Saippualla lääkittiin haavoja ja värjättiin hiuksia.

Pesemiseen saippuaa alettiin käyttää, kun valmistus kehittyi ja saippuaisuus lisääntyi. 800-luvulle tultaessa se tunnettiin jo yleisesti puhdistusaineena, mutta keskiajan ihmiset pitivät kylpemistä syntisenä turhamaisuutena eivätkä juuri arvostaneet saippuaa. Keskiajan lopulla arvostus kuitenkin kasvoi, ja

1500-luvun alussa saippua oli kallis ylellisyystuote, jota monet halusivat mutta harvat saivat käsiinsä.

Tehtailu pääsee vauhtiin

1700-luvulla puhtauden ja terveyden yhteyttä alettiin ymmärtää, saippuan valmistustaito levisi, ja sitä ryhdyttiin keittämään kotioloissa kautta Euroopan, Suomessa saakka.

Samaan aikaan tutkijat pääsivät perille saippuan kemiasta. Kun emäksiä opittiin tekemään teollisesti suuria määriä, valmistusprosessi halpeni ja nopeutui. Teknisen kehityksen mukana laajeni rasvojen ja öljyjen valikoima, tuotanto koneistui, ja saippuaa alettiin värjätä ja valkaista.

1800-luvun lopulla saippuatehtaita oli kaikkialla läntisessä maailmassa. Saippuasta tuli ensimmäisiä massatuotteita, joita myös mainostettiin aktiivisesti. Monet nykyiset kosmetiikka- ja pesuainevalmistajat aloittivat toimintansa saippuan tekijöinä.

Suomeenkin nousi saippuatehtaita, jotka veivät tuotteitaan myös Venäjälle. Kotimaassa myynti keskittyi kaupunkeihin. Maaseudulla saippua olikin mieluinen kaupunkituliainen ja venäläisten kulkukauppiaiden, laukkuryssien, myyntivaltti. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä saippuaa sai jo kyläkaupoista, mutta ostosaippua säästettiin vielä kauneudenhoitoon ja pyykkisaippua keitettiin itse.

Sotavuosina saippuan kotivalmistus jälleen lisääntyi, kun saippuateollisuutta vaivasi raaka-ainepula. Maalla eläinrasvaa saatiin riittävästi teuraseläimistä ja lipeää koivuntuhkasta, ja joksikin aikaa saippuavirran suunta kääntyi kaupunkeihin päin.

Nyt valmistuu vartissa

1950-luvulla saippuateollisuus elpyi, kaupungistuminen kiihtyi ja kotiteurastukset loppuivat. Saippuan kotikeitto hyytyi. Alkoi moderni saippuaooppera.

Nykyaikainen teollinen saippuanvalmistus on jatkuva ja automatisoitu prosessi, jossa saippuaa syntyy valmiista saippuahiutaleista varttitunnissa. Rasvat ovat nykyään yleensä kasvirasvoja. Niistä tehty saippua on pehmeämpi ja vettyy helpommin kuin eläinrasvasaippua, eikä käyttöön liity eettisiä ongelmia.

Viime vuosikymmeninä synteettiset pesuaineet ovat vallanneet alaa saippualta. Ihmisistä tuntuu, että ne ovat helpompia käyttää ja antavat paremman pesutuloksen. Nykyään hiukset pestään sampoolla ja vartalo suihkugeelillä, ja pyykinpesuun on omat aineensa. Ainoa Suomessa teollisesti valmistettu palasaippua on mattopyykin ykkönen: mäntysuopa.

Suuntaus on kuitenkin muuttumassa. Luonnonmukaisuus ja lisäaineettomuus kiinnostavat yhä useampia, ja moni epäilee synteettisten pesuaineiden turvallisuutta. Pienyrittäjät valmistavat jo käsityönä kasviöljypohjaisia lisäaineettomia saippuoita, joita myydään lahjatavaraliikkeissä ja verkkokaupoissa. Kirjakaupoista saa saippuanvalmistusoppaita, ja tekijät vaihtavat kokemuksia ja vinkkejä keskustelupalstoilla verkkomaailmassa. Kuka tietää, ehkä muutaman vuoden kuluttua yhä useamman kesämökin ja omakotitalon pihalla pulppuilee saippuapata.

Tiina Rasilainen
Tiede 6/2012.
Tiina Rasilainen on filosofian tohtori
(fysikaalinen kemia) ja tutkija

Mokaa vaan – ja ota opiksi

Virheitä ei kannata hävetä tai pelätä. Niistä pitäisi jopa iloita.

Ihmiselämän alkutaival on yhtä mokaamista. Kengät menevät päiväkotiin lähtiessä aina vääriin jalkoihin, sanat pullahtavat suusta miten sattuu, käsitykset maailmanmenosta kompastelevat pahan kerran. Lasten onneksi kaikki tuo erehtyminen on aikuisten mielestä yksinomaan hellyttävää. Se on vain sovinnaisuuksista puhtaan mielen luovuutta.

Koulussa virheet muuttuvat totisemmiksi, niistä saa punakynämerkintöjä. Kun englannintunnilla kirjoittaa liitutaululle käännöslauseen ja se menee pieleen, häpeää todistaa monipäinen luokka.

Pelko vallitsee koulussa

Epäonnistumisen ja virheiden pelko onkin koulussa yllättävän yleistä. Kun Helsingin yliopiston empiirisen kasvatustieteen professori **Markku Niemivirta** selvitti nuorten ja lasten asennoitumista oppimiseen ja koulutyöhön, hän havahtui siihen, että jopa joka kolmas koululainen yrittää aktiivisesti vältellä epäonnistumista.

Toiset heistä haluavat lähinnä pärjätä paremmin kuin muut, toiset taas keskittyvät siihen, etteivät pärjäisi luokkakavereita huonommin. Molemmat karttelevat virheitä.

– Jotkut heistä saattavat menestyä koulussa paremmin kuin muut, mutta se tapahtuu harvoin ilman kylkiäisiä. Usein se näkyy uupumuksena, ahdistuksena ja masennusoireiden lisääntymisenä pitkällä aikavälillä, Niemivirta kertoo.

– Meillä on aika suoritushakuinen koulu, jossa oppilaita koko ajan mitataan ja suhteutetaan toisiinsa, mikä myös ruokkii epäonnistumisen pelkoa.

Virheet opettavat

Virheitä ei kuitenkaan kannata hävetä eikä pelätä. Niistä voisi jopa iloita. Virheen tunnistamisen ansiota saamme tietoa, miten voimme parantaa ja hienosäätää toimintaamme. Kyky oppia virheistä on auttanut ihmislajia selviämään hengissä ja täyttämään maan. Virheistä piittaamaton eliö ei pitkälle pötki.

Aivojen virheentunnistus onkin salamannopeaa. Tutkijat ovat paikantaneet aivokuoresta alueen, jonka hermosolut vilkastuvat aina, kun ihminen huomaa mokansa. Error, error -hälytys alkaa jo 40 millisekuntia eli sekunnin tuhannesosaa virhesuorituksen jälkeen.

Mokan jälkeisellä turhautumisella on tärkeä tehtävä.

Hieman myöhemmin seuraa tunnereaktio, joka kohdistuu virheen ikäviin seuraamuksiin: ärtymystä, turhautumista, kiroilua ja kulmien kurtistelua. Töppääminen muuttaa myös ihon sähkönjohtavuutta ja sydämen lyöntitiheyttä.

Mokan jälkeisellä turhautumisella on tärkeä tehtävänsä. Sen ansiosta virhettä ei huvita toistaa, ihminen valpastuu ja suoriutuu paremmin seuraavalla kerralla.

Yksi nolostuu, toinen ei

Eroamme toisistamme siinä, miten suhtaudumme virheisiimme.

Jokainen on tavannut ihmisiä, jotka nolostuvat tavattomasti, kun ”suvereenin” sijasta suusta lipsahtaa ”suveneeri”, ja niitä, jotka vain porhaltavat eteenpäin lipsahduksista piittaamatta.

Yksilölliset erot virheherkkyydessä näkyivät myös aivoissa, kun Niemivirta työtovereineen vertasi virheherkkien ja virheisiin rennosti suhtautuvien ihmisten aivotoimintaa.

Virhe- tai konfliktitilanteiden käsittelyyn liittyvät aivoalueet toimivat vilkkaimmin niillä, jotka oman arvionsa mukaan olivat herkkiä epäonnistumiselle.

– Heillä aivot eivät tuota vain hälytystilaa, että hei, mä tein virheen, täytyy keskittyä paremmin, vaan alkavatkin tuottaa ahdistusta: apua, mä vaan sössin, Niemivirta kuvailee.

Julkisuus ahdistaa

Virheiden pelko ei välttämättä johda virheisiin. Lievä stressi saattaa parantaa suoritusta, koska se tekee ihmisestä tarkkaavaisemman.

– Vaikutus riippuu tilanteestakin. Mitä selvemmin on muiden arvioitavana ja mitä julkisempi suoritus on, sitä enemmän häiritsevät ajatukset ja ahdistus alkavat vyöryä päälle.

Vakavammat seuraukset jatkuvasta epäonnistumisen pelosta kehkeytyvät ajan myötä, arvelee Niemivirta.

– Jos olemme jatkuvasti paineen ja ahdistuksen tilassa, pitkällä aikavälillä oppimiskyky ja kiinnostus heikkenevät. Tätä me näemme koulussa.

Epäonnistumista välttelevät oppilaat tuppaavat Niemivirran mukaan lukemaan opintomenestyksen pikemmin kykyjen kuin ahkeruuden ansioksi. Siten virhekin viestii heille siitä, että asianomainen itse on kehno, eikä siitä, että hän voisi yrittää enemmän. He myös luovuttavat herkemmin.

Vertailua vähemmäksi

Elämä virheiden kanssa olisi tutkijan mielestä helpompaa, jos yletöntä arviointia höllennettäisiin. Niin koulussa kuin työelämässä vertailua muihin tulisi siirtää syrjemmälle. Virheestä annettu palaute toimii parhaiten, kun se on yksilöllistä ja kohdistuu tehtävästä suoriutumiseen eikä leimaa virheen tekijää huonoksi.

Luovuusgurut kertovat, että luovassa työyhteisössä pitää suvaita virheitä. Miten muuten ihmiset uskaltaisivat kokeilla jotakin uutta? Uuden tavoitteluun sisältyy aina epäonnistumisen riski.

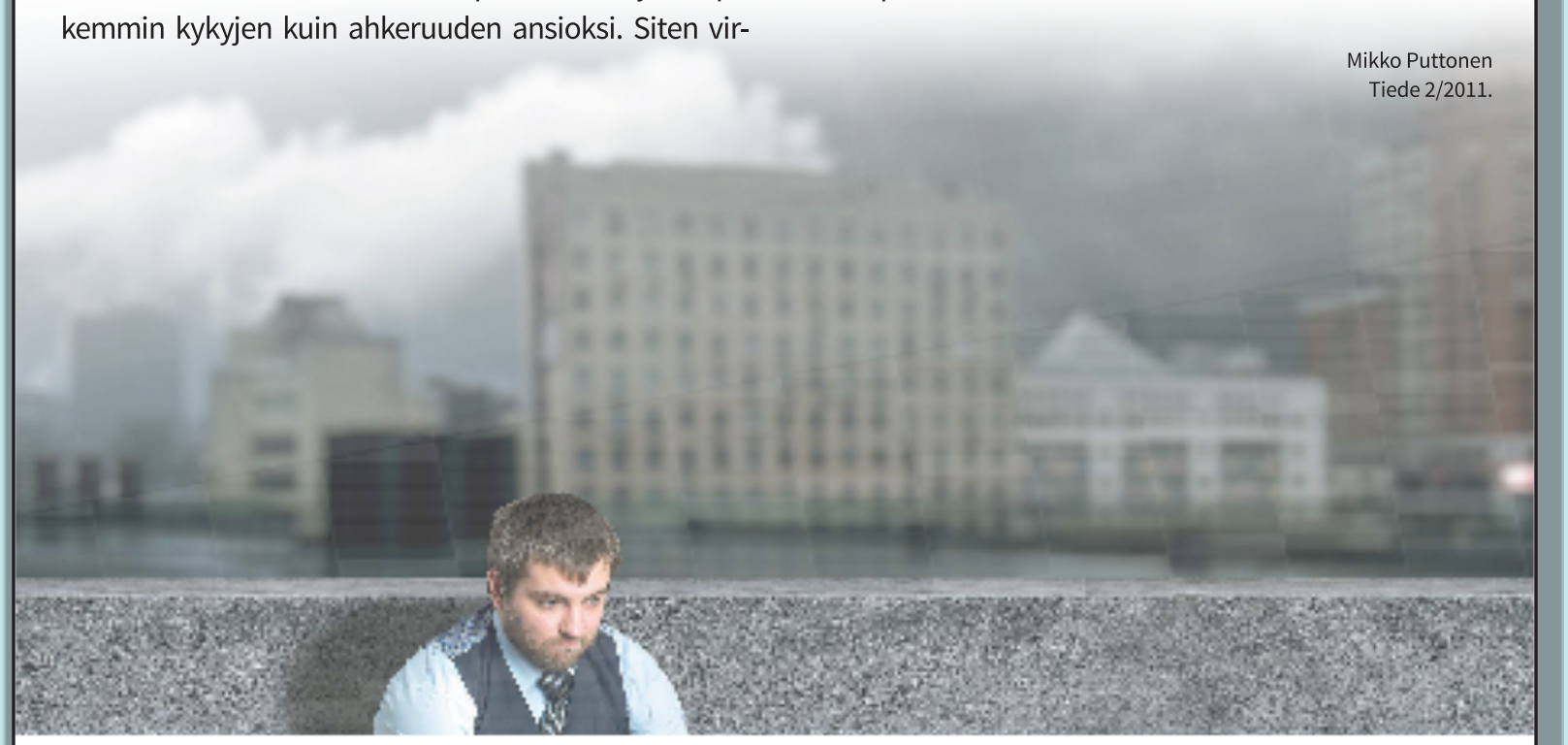

Mikko Puttonen
Tiede 2/2011.

Hakemisto

A

aihe *76*
aineisto *59, 63*
ajankohtaisohjelma *24*
alaotsikko *39*
alluusio *32*
artikkeli *23*
arvostelu *24*
asiantuntija-artikkeli *24*
asiaohjelma *24*
aukkokohta *77*

B

blogimerkintä *26*
boccacciolainen novelli eli juoninovelli *93*

D

dialogi *76*
draama eli näytelmäkirjallisuus *72*

E

eläytyvä kertoja *83, 85*
ennakointi *83*
epiikka eli kertomakirjallisuus *72*
epäluotettava kertoja *83, 85*

F

fakta- eli tietolaatikko *39*
feature eli uutistausta *23*
fiktiivinen teksti *69*
fiktio *69*

G

genre eli lajityyppi *72*
graafinen esitys *39*

H

henkilö *76*
henkilökuva *24*
hybriditeksti *23–24*
hyperlinkki *39*
hypertekstuaalisuus *39*
häivytetty kertoja *83–84*

I

infografiikka *36, 41*
ingressi *39*
intertekstuaalisuus *32–33*

J

juoni *76*
juoninovelli eli boccacciolainen novelli *93*
juttutyyppi *23*

K

kaikkitietävä kertoja *83–84*
kainalojuttu *23, 39*
kerronta *77*
kertoja *83*
kertomakirjallisuus eli epiikka *72*
kolumni *24*
kommentti *23, 39*
konteksti *28*
kontekstuaalisuus *28*
kriittinen lukutaito *53*
kuvan tehtävät *36*
kuvateksti *39*
kuvaus *76*

L

lajityyppi eli genre *72*
leipäteksti *39*
lukupäiväkirja *9*
lyriikka eli runous *72*
lähdekritiikki *53*

M

metafiktiivinen kertoja *83, 87*
metafiktio *86*
miljöö *77*
minäkertoja *83–84*
moniäänisyys *33, 86*
motiivi *77*
multimodaalinen teksti *23*
multimodaalinen tekstikokonaisuus *39*

N

nosto *39*
novelli *93*
novellianalyysi *93*
näkökulma *83, 85*
näkökulmatekniikka *85*

O

objektiivinen juttutyyppi *23*
otsikko *39*
otsikointi *39*

P

pakina *24*
postmoderni kirjallisuus *87*
proosa eli suorasanainen kirjallisuus *72*
proosa-analyysi *76–77, 83–87, 93*
päähenkilö *76*
pääkirjoitus *24*
pääotsikko *39*

R

referaatti *104*
referointi *63*
reportaasi *23*
roolit ryhmässä *17*
runous eli lyriikka *72*
ryhmätyötaidot *15*

S

sisäinen monologi *85*
sivuhenkilö *76*
subjektiivinen juttutyyppi *23*
suorasanainen kirjallisuus eli proosa *72*

T

taitto *39*
takauma *83*
taustajuttu *23*
teema *77*
tekstilaji *23*
tekstin aukkokohta *77*
tekstikokokonaisuus *39*
tematiikka *77*
teoksen nimi *76*
tiedon lajit *49*
tieto- eli faktalaatikko *39*
tiiseri *26*
tilannenovelli eli tšehovilainen novelli *93*
tšehovilainen novelli eli tilannenovelli *93*
twitternovelli *73*
typografia *39*

U

uutinen *23*
uutisankka *48*
uutiskriteertit *23*
uutiskynnys *23*
uutistausta eli feature *23*

V

vastine *24*
verkkoteksti *39*
vuorovaikutustaidot *15*
väliotsikko *39*

Y

yleisönosastokirjoitus *24*

Kuvalähteet

s. 13 Jari Lam / Sanoma Pro Oy
s. 19 Marja Väänänen / HS
s. 20 Zhang Peng / LightRocket via Getty Images
s. 25 Jari Lam / Sanoma Pro Oy (ylh. kesk.), hasan & partners / Plan International Suomi, Jarkko Lindblad (kesk.), Historian kuvakokoelma / Museovirasto
s. 28 Pertti Jarla
s. 29 Kansallisarkisto
s. 30 Kira Gluschkoff (vas. ylh.), Aino Kannisto (oik. ylh.), Hans von Schantz (alh.)
s. 31 Kimmo Kirves / Karjalainen (ylh.), AFP/Lehtikuva
s. 32 Pertti Jarla (ylh.), Akseli Gallen-Kallela, Lemminkäisen äiti, 1897, Antellin kokoelmat, Ateneumin taidemuseo. Kuva: Kansallisgalleria / Jouko Könönen.
s. 33 Bridgeman Art Library © Kuvasto 2015
s. 34 Voima Kustannus
s. 35 © 1937 Disney, A-lehdet Oy
s. 36 EPA/STR (ylh.), Sami Kero / HS / Lehtikuva (vas. alh.), Felipe Morales / Aftonbladet / Lehtikuva
s. 38 Saara Nurmi / Sanoma Pro Oy
s. 47 Olli Karttunen / Sanoma Pro Oy
s. 48 Apelˆga/Lehtikuva
s. 51 Sandra Cunningham – Fotolia
s. 52 kyonnta – Fotolia
s. 54 KAVI / Suomen Filmiteollisuus SF Oy
s. 55 Aamulehti
s. 56 Hanna Anttila / Sanoma Pro Oy
s. 58 Fotolia
s. 61 Juhani Niiranen / HS
s. 62 robertharding/MVPhotos
s. 65 Zuma Press – Archives/MVphotos
s. 68 kichigin19 – Fotolia
s. 69 Juba Tuomola
s. 70 Ville Juurikkala
s. 74–75 SuperStock / Alamy Stock Photo / MVphotos
s. 79 robertharding/MVPhotos
s. 82 Ismo Hölttö
s. 87 Sputnik Oy
s. 93 Fine Art Images / Heritage Images / Getty Images
s. 95 Alamy/MVphotos
s. 97 Roni Rekomaa / STR / Lehtikuva
s. 100 Wumo
s. 101 Rami Marjamäki
s. 105 Istockphoto
s. 107 Fotolia